

DERS I : KAVRAMLAR VE AMAÇLAR

A-GİRİŞ

Millet; insanlığın bu gün ulaştığı uygarlık düzeyinde oluşturabildiği en yüksek toplumsal aşamayı ifade etmektedir. Şüphesizdir ki, bir millete mensup olmanın geçmişle ve gelecekle yoğun ilişkisi vardır. Birlikte yaşanan ve kuşaktan kuşağa devredilerek dünyaya bakışı şekillendiren ortak geçmiş, hem bireyin özgüvenini hem de toplumun birlikte yaşama ve daha iyi bir geleceği birlikte inşa etme ülküsünü güçlendirmektedir.

Sözkonusu ettiğimiz ortak geçmiş, hep iyi ya da ideal değerler doğrultusunda gelişmiş bir dizge değildir. İyi-kötü, doğru-yanlış tıpkı hayatın kendi akışı gibi iç-içe geçmiş bulunmaktadır. Unutmamalıyız ki, tarih adını verdiğimiz geçmiş, bize sürekli doğrusal bir çizgi sunmaz . Yani her şey, bütün milletler için, her zaman iyiye doğru bir değişim çizgisi izlemez. Medeniyet adını verdiğimiz insanlığın toplam değerlerinin geliştiği merkezler her zaman sabit olmamıştır.Bu merkezler zaman içinde değişirler. Öncülük, farklı kültürler tarafından üstlenilebilir ve böyle olmuştur. Gelecekte de bunun farklı işleyeceğine ilişkin bir belirti henüz yoktur ama bütün yaratıcı kültürler, temsil ettikleri medeniyetin ölümsüz olduğuna ilişkin ilginç bir inancı sürdürürler. Toplumların karşı karşıya kaldığı asıl travma bu duygudan kaynaklanmaktadır denilebilir.

Çünkü, öyle bir an gelmektedir ki; dış dünyada ortaya çıkan değişim, o zamana kadar egemen olan ve dış dünyayı pek fazla önemsemeyen, kendi çözümlemelerini evrensel olarak tanımlayan ve başkalarının bu değerlere uyum sağlamasını bekleyen “Güç”, artık ; dış dünyadan gelen meydan okumalara yeterli “cevap”lar üretmekte zorlanmakta ve hatta geri çekilmektedir. İşte toplumsal travmalar da bu “geri çekilme” süreçlerinde oluşmaktadır.

İkiye bölünmüş Roma’nın Batı’sı, M.S. V. Yüzyılın sonlarına doğru bozkırlardan gelen savaşçı toplulukların kuşatması altında olduğu bir dönemde, kendini “...güneşi hiç batmayacak olan ihtişam...”ın temsilcisi olarak tanımlıyordu. Romanın yıkılışı Avrupa’yı koyu bir karanlığa sürükledi ve insanlığın medenî merkezi Doğu’ya kaydı.

Türk kültür ve medeniyeti bu tarz bir travmayı 18. yüzyılda yaşadı.

Roma’nın çöküşünden sonra Batı’nın sürüklendiği “karanlık çağ” kendi yükseliş dinamiklerini oluşturmaya çabalarken, medeniyetin merkezi olan Doğu’daki öncülük 11. yüzyıldan başlayarak Araplar’dan Türklere geçti.

Medeniyet merkezlerindeki kayma 17. yüzyılda tekrar Batı’ya yöneldi ama, bunun sarsıcı sonuçları Türkler tarafından ancak 18. yüzyılda hissedildi ve halen de hissediliyor.

Türkler de tıpkı Romalılar gibi kendi temsil ettikleri medeniyetin ve mensup oldukları kültürün “evrensel ve ebedi üstünlük” imgelerine içtenlikle inanıyorlardı. Nitekim günümüzde de bu inancın izlerini sürmek mümkündür. Ancak bu davranış ve sorun çözme kodlarının artık yetersiz kaldığını yaşayarak öğrendikçe sistemi, kendi medeniyetlerinin kodlarını ve nihayet özgün kültürel kodlarını sorgulamaya başladılar. Bu sorgulamanın günümüzde de sürdüğünü kabul etmek gerekmektedir.

İşte bu dersler söz konusu sorgulama için sağlam bir arka plan oluşturmak bakımından anlam kazanmaktadır ve bu tür dersler bütün ulus-devletlerin insan yetiştirme programlarında rastlanan uygulamaların Türkiye’ye özgü bir modeli olarak algılanabilir.

B-AMAÇLAR

Dersin Amaçları Yüksek Öğretim Kurulu’nun ortaya koyduğu esaslar doğrultusunda aşağıdaki şekilde sıralanabilir :

1-Türk Bağımsızlık savaşı, Atatürk inkılâpları ve Atatürkçü Düşünce Sistemi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi hakkında doğru bilgiler vermek.

2-Türkiye ile Atatürk İnkılâpları ve İlkeleri ve Atatürkçü düşünceye yönelik tehditler hakkında doğru bilgiler vermek.

3-Türk gençliğini; ülkesi ve milleti ve devleti ile bölünmez bir bütünlük içinde, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları ve Atatürkçü düşünce doğrultusunda ulusal hedefler etrafında birleştirmek,

4-Türk gençliğini Atatürkçü Düşünce doğrultusunda yetiştirmek ve bilinçlendirmek.

Bu amaçların anlaşılabilir hale gelmesi için biraz geriye dönmek gerekmektedir.

Bilindiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulmuştur. Yeni Türk Devleti’nin kuruluşu sırasında yaşanan zorlukların genç nesillere öğretilmesi ve yeni değerlerin benimsenmesini hızlandırmak “kuruluş” yıllarının esas meselelerinden biri olmuştur. Bu amaçla ilk defa 1925 yılında Ankara Adliye Mektebi’nde **“İhtilâller Tarihi”** adı altında bir ders konulmuş ve bu derste Türk İnkılâbı, Fransız ve Rus Devrimleriyle karşılaştırmalı olarak anlatılmıştı.

1930’lu yılların başlarında geçen dönemin deneyim ve birikimi de göz önüne alınarak 1933 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü” kuruldu ve “Türk İnkılâp Tarihi Dersleri” sistematik olarak verilmeye başlandı.

4 Mart 1934'te dönemin Millî Eğitim Bakanı Yusuf Hikmet Bayur İstanbul'da, 20 Mart'ta da Başbakan İsmet İnönü de Ankara'da ilk dersi verdiler.

Dersleri, dönemin ünlü ve önemli şahsiyetlerinin vermesine özellikle dikkat edilmiştir. Nitekim inkılâbın siyasî kısmı Yusuf Hikmet Bayur, hukuk kısmı Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, ekonomi bahsi Yusuf Kemal Tengirşenk ve askerî ve idari kısmı ile inkılâbın getirdiği siyasal kavramlar ise daha sonra Başbakanlık da yapan Recep Peker tarafından verilmiştir. Dersler Ankara ve İstanbul'da değişik zamanlarda verilmiş ve ayrıca radyoda ve gazetelerde yayınlanarak geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışılmıştır.

Dersin sorumluluğu, 15 Nisan 1942'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde kurulan “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü”ne verildi ve dersin adı da **“İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi”** olarak değiştirildi. Ders bütün fakülte ve yüksek okullarda baraj dersi niteliği kazandı.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nden sonra dersin müfredatında değişiklik yapılarak bütün fakültelerde iki yarıyıl okutulması kararlaştırıldı. 1968 yılında dersin adı **“Türk Devrim Tarihi”** olarak değiştirildi.

12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden sonra dersin adı önce “Türk İnkılâp Tarihi”ne dönüştürüldü YÖK Kanununun çıkarılmasından sonra ise **“Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi”** adı altında ve müfredat programı yeniden düzenlenerek sürdürüldü.

Bu kısa tarihçeden de anlaşılacağı gibi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersleri, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ve Rejiminin dayandığı temelleri anlatmaya ve açıklamaya dönük bir ders niteliğindedir.

Sürekli değişim içinde olan dünyada, bağımsız bir ulus olarak varlığını sürdürmenin yolu; sorunlar karşısında “doğru çözümler” üretmektir. Bu ders, dünya içinde Türkiye'nin yerini **“bilgiyi ve bilimsel yöntemleri”** kullanarak yeterince kavramış ve çözüm üretecek insan gücü için, gerekli tarihsel derinliğe sahip bir bakış açısı kazandırmaya dönüktür. Cumhuriyetimizin kurucusu büyük Atatürk'ün dediği gibi : **“Şurası unutulmamalıdır ki kendi geçmişini bilmeyen milletler başkasının avı olurlar.”**

C-KAVRAMLAR

Türk inkılâbının anlaşılması açısından, derste kullanılan bazı kavramların da açıklanması gerekmektedir. Bunlar İhtilâl, İnkılâp, Devrim gibi kavramlardır.

İhtilâl

Arapça “hatele” kökünden türetilmiş bir kelimedir. Kavram “düzeni değiştirmek üzere zor kullanarak kullanılarak yapılan geniş halk hareketi “ anlamına gelmektedir. Bu kavram, İnkılâbın ilk aşamasını ifade etmek için kullanılmaktadır.

İnkılâp

Arapça “kalebe” kökünden gelen bir kelimedir, “değişme”, “bir halden başka bir hale dönüşme” anlamına gelmektedir. Kavram, ihtilalden daha geniş ve daha köklü bir değişimi ifade etmektedir.

Devrim

Kelime Türkçe’deki “devirmek” kökünden, Fransızca “révolution” kelimesinin karşılığı olarak türetilmiştir. “İhtilâl” ve “İnkılâp” kavramlarının karşılığı olarak kullanılmaktadır ve bu tamamen bir tercih sorunudur.

OSMANLI YENİLEŞMESİ

Türkiye’deki dönüşümün yeterince iyi kavranılabilmesi bu dönüşümün tarihsel boyutunun öğrenilmesi ile mümkün olacaktır.

Osmanlı Devleti’nin gerileme süreci 17. yüzyıla kadar indirilebilir. Bu dönemde devletin savaşlarda zorlanmaya başlaması bu sorunu ortadan kaldırmak için özellikle askerlik ve maliye sahalarında bazı düzeltmeler yapma yoluna gidilmiş ve bunlar geçici bir süre için olumlu sonuçlar vermişse de istenilen hedeflere bu yöntemle ulaşılamayacağı yüzyılın sonlarında açıkça görülmeye başlanmıştır.

18. Yüzyılda ilk defa yurt dışındaki benzerlerinden ilham alan bazı kurumların ülkede oluşturulması yoluyla giderek derinleşen sorunların çözülmesi için çaba harcanmış, fakat ; bu çabaların da yetersiz kaldığı giderek ağırlaşan askeri yenilgilerin sonucunda artık iyice anlaşılmıştır.

İlk defa III. Selim zamanında, 1790’lı yılların başında geleneksel Osmanlı geleneksel sistemi dışında yeni ve Avrupa tarzında kurumların oluşturulması yoluna gidildi. Bu yeni kurumlar, 18. yüzyıl boyunca Osmanlı askeri ve idari sistemi içinde başlayan düzeltmelerden farklı bir nitelik taşırlar. Bu değişime “**Nizam-ı Cedit= Yeni Düzen**” adı verilmiştir. Yeni bir askeri birlik kurularak, batı usullerinde eğitilmeye başlanmış, maliye alanında bazı düzenlemelerle bu yeni askeri birliğin ihtiyaçları gerçek kaynaklardan sağlanmaya çalışılmıştır.

Keza, aynı dönemde, Avrupa başkentlerinde “**Daimi Elçilikler**” kurulmak suretiyle, Osmanlı sınırları dışındaki gelişmelerden zamanında haberdar olmak ve diplomatik ilişkileri hızlandırmak amaçlanmıştır.

Ancak bu gelişmeler ülke içindeki muhafazakâr unsurların tepkisine yol açmış ve III. Selim bir ihtilalle tahttan indirilmiştir.

İstanbul’da ortaya çıkan bu gelişmeler sonunda , Osmanlı taşrasıyla güç birliğine giden yenilik taraftarları Alemdar Mustafa Paşa’nın öncülüğünde harekete geçerek III. Selim’i yeniden tahta geçirmek için başkente yürümüş, fakat Selim’in boğdurulması üzerine genç şehzade Mahmut’u tahta geçirmişlerdir.

II. MAHMUT DÖNEMİ

II.Mahmut’un lk iktidar yılları oldukça hassas bir iktidar dengesi üzerine kurulu olarak yürütülmüştür.

Sultan, taşra güçlerini temsil eden “Ayan”larla “ Sened-i İttifak”ı imzalayarak anlaşma yoluna gitmiştir. Bu gelişme, Osmanlı geleneksel sisteminde “mutlak egemen” ve temel meşruiyet kaynağı konumunda olan Padişah’ın yetkilerinin paylaşılması anlamına geliyordu. Çünkü ; Padişah’ın başkentteki egemenliği Âyanlar tarafından güvence altına alınıyor, buna karşılık Sultan da Âyanların taşradaki egemenliklerini sürdürmelerini meşru hale getiriyordu. Başlangıçta oldukça zayıf durumda bulunan Padişah, dengeleri dikkatle gözeterek iktidar tekeline yeniden ele geçirmeye özen göstermiştir. Bu amaçla hükümdar, her vesileyi kullanarak Ayanların etkisini kırmaya çalışmıştır.

İkinci olarak, devletin karşı karşıya bulunduğu çöküşü önleyecek tedbirlerin alınması için yapılan bütün yenilikleri kendi varlığına dönük gelişmeler olarak algılayarak karşı çıkan, merkezdeki, yani İstanbul’daki iktidarı belirleyebilecek tek askeri güç konumunda bulunan “**Yeniçeri**” ocağının denetim altına alınması padişahın temel hedeflerinden biri haline geldi.

Üçüncü nokta ise, batıda ortaya çıkan yeni devlet ve toplum düzeninin Osmanlı Devleti bünyesine sokulmasıydı. Batı tarzında eğitim veren yeni kurumların oluşturulması, idari açıdan bir takım düzeltmelere gidilmesi kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak ortada duruyordu.

Bu amaçlara ulaşabilmek için sabırla ve dikkatle bekleyen II. Mahmut, 1826’da “Yeniçeri Ocağı”nı ortadan kaldırarak “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adı altında yeni bir ordunun temellerini oluşturma çabasına başlamaya muvaffak oldu.

“Vak’a-i Hayriye” olarak tarihe geçen bu gelişmeden sonra ise geleneksel Osmanlı sisteminden farklı olarak padişah bütün yetkileri merkezde toplayan ve bağlılığı tamamen

“padişah”a yönelmiş yeni bir bürokrasi ve ordu yaratmak üzere Avrupa tarzında eğitim veren kurumlar oluşturdu. Mekteb-i Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye gibi okullar bu amaçla ve yurt dışından öğretmenler getirilerek, ders kitapları tercüme ettirilerek faaliyete geçirildi.

Babıali Tercüme Odası kuruldu. Devletin bütün işleri yeni oluşturulan bu merkez kalemlerinden yürütölmeye çalışıldı.

Eski Osmanlı Kaleminde Çalışan Kâtipler

Osmanlı hükümet sistemi değıştirildi. Kabine sistemine geçildi. Osmanlı mülki sisteminde köklü değışiklikler yapıldı. Mali değışiklikler yapıldı, vergi sisteminde ıslahat yoluna gidildi.

Ülkenin genel durumuna ilişkin sağlıklı bilgiler elde etmek amacıyla ilk nüfûs sayımı bu dönemde yapıldı.

Kılık ve kıyafete ilişkin ilk düzenlemeler de gene bu dönemde gerçekleştirildi. Teb’a arasındaki görünüş farklılıklarının ortadan kaldırılması yoluna gidildi.

SİYASAL SORUNLAR

Devletin varlığını sürdürmek amacıyla girişilen bütün bu yenilikler oldukça ciddi siyasal ve mali sorunlar içinde yürütölmeye çalışıldı. Bu dönemin iki önemli sorunu : Yunan Bağımsızlık Hareketi ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın ayaklanmasıdır.

Yunanistan 1820’li yılların başlarından itibaren giriştiğı bağımsızlık hareketini 1830’da Avrupalı büyük güçlerin müdahalesiyle başarıya ulaştırdı ve bağımsızlığını elde etti. Bu gelişme, Osmanlı teb’ası gayrimüslimlerin aynı yöntemi izleyerek bağımsızlıklarını elde etme sürecinin de başlangıcını teşkil eder.

Öte yandan, başarıyla gerçekleştirdiğı reformlarla Mısır’da oldukça güçlü duruma gelen Mehmet Ali Paşa’nın, Osmanlı Hanedanı’nın egemenliğini tehdit eden ayaklanması, ancak Avrupalı büyük güçlerin müdahalesiyle önlenemedi. Ancak bunun bedeli ağır oldu. Adana ve Suriye Eyaleti Mehmet Ali Paşa’nın idaresine geçti ve bu bölgelerin veraset yoluyla Mehmet Ali Paşa’nın ailesi tarafından yönetilmesi anlamına gelen “Hidivlik” sistemini ortaya çıkaran gelişmeler kendini gösterdi.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra, henüz kuruluş aşamasında olan yeni Osmanlı ordusunun bu ayaklanmaları önleyememesi, Avrupalı büyük güçlere çok ağır tavizler verilmesini zorunlu hale getirdi. İngiltere ile yapılan ve benzeri diğeri Avrupalı devletlerle de

imzalanan Baltalimanı Gümrük Anlaşması, işte bu şartlarda imzalandı ve geleneksel Osmanlı ekonomisinin yıkılmasıyla sonuçlandı.

Bu sırada (1839) II. Mahmut vefat etti ve yerine oğlu Abdülmecid tahta geçti. Abdülmecid, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın hazırladığı ve Gülhane'de okunduğu için "Gülhane Hatt-ı Hümayûnu" adını da alan "Tanzimat Fermanı"nı imzalayarak Osmanlı Devletinin tarihinde keskin bir dönüm noktasını oluşturan yeni bir devri başlattı. "Tanzimat Devri". Bir bakıma "Müdahaleler Devri" olarak da adlandırabileceğimiz bu dönem Osmanlı geleneksel sisteminin yerini "yeni düzen"e bıraktığı köklü bir değişimi ifade etmektedir.

TANZİMAT VE ISLAHAT FERMANLARI DÖNEMİ

Tanzimat Fermanı'nın getirdiği en önemli değişim, hükümdarın "mutlak" olan yetkilerinin bir kısmından kendi isteğiyle feragat ederek, kendisinin de uyacağı bir "yasa düzeni" kurulmasını vaad etmiş olmasıdır. Teb'a olarak tanımlanan ve kendisinden sadece itaat beklenen Osmanlılar, artık yasaların güvencesi altında olacaklar, tanımlanmış yasal çerçeveler içerisinde "eşit vatandaşlar" haline gelecekler ve belli ölçülerde de "yönetime katılacaklardı".

Bu amaçla yeni meclisler oluşturuldu ve idari reformlar gerçekleştirilmeye başlandı. Mısır meselesinin 1841'de imzalanan anlaşmayla çözümlenmesinden sonra Osmanlı devleti tamamen iç sorunlarla boğuşmaya yöneldi ve Tanzimat'ın kendine özgü yapılanmaları bu dönemde ortaya çıktı.

Mülki taksimata ilişkin yeni düzenlemeler yapıldı. Hem askerlik hem eğitim alanında yurt dışından getirilen uzmanlar görevlendirilerek devletin modern bir çehreye kavuşturulması için çabalar harcandı.

Rusya ile ortaya çıkan anlaşmazlıkların sonucunda ortaya çıkan Kırım Savaşı (1854) sırasında çeşitli sebeplerle Osmanlı Devleti dış borçlanmaya gitmek zorunda kaldı ki bu, dış borç sarmalı sonuçta Osmanlı maliyesini batı denetimi altına sokacak olan Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına kadar gidecektir.

Ancak 1856 yılında Kırım Savaşı'nın yarattığı olumlu havayı da kullanarak Avrupa devletler ailesi içinde yer almak isteyen Osmanlı Devleti Islahat Fermanı'nı ilân etti. Bu fermanla Osmanlı Devleti Batılı büyük güçlerin Osmanlı Islahatını denetlemesine yol açacak olan gelişmelerin de kapısını aralamış oldu. Berlin Antlaşmasıyla uluslararası anlaşmalarda yer alan ve uluslararası denetimi kabul etmeyi bir taahhüt haline dönüştüren bu gelişme imparatorluğun dağılmasını hızlandıran bir olguya dönüşmüştür.

Öte yandan, II. Mahmut ve Tanzimat reformları sonucunda ortaya çıkan “yeni bürokrasi”nin , Tanzimat Fermanı’nın vaad ettiği “yasa düzeni” çerçevesinde elde ettiği ve güçlendirdiği “haklar”, batı fikirlerinin ülkeye girmesine ve yeşermesine uygun bir zemin hazırladı.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının devletin yasa düzeninde ortaya çıkardığı gelişme, “hürriyet” taleplerinin yükselmesine ve Osmanlı siyasal ve toplumsal düzeninde yeni taleplerin ortaya çıkmasına yol açtı.

OKUMA LİSTESİ

1. Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, İstanbul, 1940.
2. Recep Peker, *İnkılap Dersleri Notları*, Ankara, 1935.
3. Yavuz Abadan, *Türk İnkılabı Tarihi Notları*, 1956.
4. Cyrill E. Black, *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, Çev: Fatih Gümüş, İstanbul, 1976.
5. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ankara, 1976.
6. Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev: Metin Kırıatlı, Ankara, 1984.
7. Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ankara, 1973.
8. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I-VI, Ankara, 1973.
9. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, Ankara, 1975.
- 10.ERCÜMEND KURAN, “Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, c.1, s. 491-506.

AVRUPA GELİŞMELERİ*

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıktığı dönemlerde, henüz oluşumunu tamamlama aşamasında olan Avrupa siyasi coğrafyasında muhatap olduğu devletler, daha çok Balkanlı toplulukların oluşturduğu devletler ve Doğu'da İran olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren dönemin en önemli Orta Avrupa gücü olan Avusturya ile çatışmaların yoğunlaştığı iyi bilinmektedir. Osmanlıların görece daha yüksek maliyetli savaşlar yaptığı ve geleneksel düzenin zorlandığı 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl, Avrupa'da da önemli değişimlerin kendini göstermeye başladığı bir döneme denk düşmektedir.

Burada Avrupa'da ortaya çıkan değişimlerin etrafı olarak açıklanmasından ziyade, Osmanlı devletini ilgilendiren boyutları ele alınacaktır.

Bu gelişmelerden birincisi, esasında bir kara devleti olan ve 15. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren de bir “Akdeniz Gücü” haline dönüşen Osmanlıların önemli gelir kaynaklarından birini oluşturan “ticaret yolları”nın değişmesidir.

Bilindiği gibi, Balkanlardan Arap yarımadasına uzayan Akdeniz ülkelerinin çok önemli bir bölümü Osmanlıların egemenliği veya denetimi altında idi. Buralarda mal ve emtia dolaşımından oluşan değer sirkülasyonunda, ticaret yollarına hâkim olması dolayısıyla Osmanlıların ciddi bir payı vardı. 16. yüzyıldan başlayarak denizcilikte ortaya çıkan gelişmeler ve önce yeni güzergahların, sonra da yeni toprakların bulunması geleneksel ticareti hem boyutları hem nitelikleri bakımından değiştirdi. Bu değişimin ilk sonucu mal akışındaki farklılaşma ise ikinci ve asıl önemli olan sonucu Avrupa'da “koloniyalizm ve sömürgecilik”e dayalı yeni güçlerin ortaya çıkmasıdır. Osmanlı devleti bu değişimi zamanında fark edememiştir. İspanya, Portekiz ve 17. yüzyıldan başlayarak İngiltere ve Fransa nüfus ihracı yoluyla yeni topraklar ve gelir kaynakları yaratmayı başardılar ve bu Osmanlı maliyesi üzerinde ciddi bir baskı yarattı.

Öte yandan, Avrupa'nın feodal gelenekten devraldığı “yerel yönetimlerin etkinliği” merkezi devletlerin gelişmesiyle paralel olarak bir “yerinden yönetim” geleneğinin şekillenmesini sağladı. 17. yüzyılın “aydınlanma düşüncesi”, kilisenin etkinliğinin kırılması, toplumun geniş kesimlerinin yönetime katılması ve düşünce özgürlüğü geniş bir tartışma alanı buldu. Aydınlanma düşüncesi, Avrupa'da kilisenin “bilgi” üzerindeki tekeli kırı ve bilimin öne çıkmasını sağladı. Bilimsel bilginin gelişmesinde 17 ve 18. yüzyıllarda tam bir patlama yaşandı. Sadece bununla da kalmadı insanın dünyaya bakış açısı da büyük ölçüde değişti. Doğal olarak bu gelişme, sanayi inkılabına yol açtı ve geleneksel üretim tarzı değişti.

Buhar gücünün üretimde ve taşımacılıkta kullanılması hem üretim süreçlerini kısalttı, hem üretimin boyutlarını genişletti, hem de üretilen malların pazarlara aktarılmasını

hızlandırdı. Tabiatıyla, artan hammadde ve Pazar ihtiyacı, keşfedilen veya esaslı bir direniş ortaya çıkmadığı için kolayca ele geçirilen topraklarda yeni organizasyonların doğmasına yol açtı. İşte, sömürgecilik ve koloniyalizm bu gelişmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'dan nüfus ihracı yoluyla kurulan koloniler, önemli hammadde üretim merkezlerine dönüşmenin yanı sıra büyük gelir kaynakları haline geldi .

Öte yandan, Amerikan ihtilaliyle başlayan gelişmeler sömürgelerin uluslaşması sürecinin de başlangıcını teşkil etti. İhtilâl büyük ölçüde Fransız aydınlanma düşüncesine dayanmaktadır.

Fransız aydınlarının 18. yüzyılda ortaya koyduğu fikirler temelde “liberal/ özgürlükçü” bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bireylerin, sınıfsal ayrıcalıklarını ortadan kaldıran ve yasalar önünde eşitliklerine vurgu yapan yaklaşımlar, Avrupa'da da, Fransa'da başlayan gelişmelerle büyük bir patlamaya dönüştü. Fransız ihtilâli, iki önemli gelişmenin Napolyon ordularıyla Avrupa'ya yayılmasını sağladı : Demokrasi ve milliyetçilik .

1815'te sarsılan Avrupa dengelerini yeniden ve eski düzen çerçevesinde oluşturmak amacıyla toplanan Viyana Kongresi'nde yaratılan düzen 1830 ihtilâlleriyle sarsıldı ve “millet”lerin ülke yönetimine katılmalarını sağlayan “Anayasa”lı rejimler peşpeşe kurulmaya ve Avrupa'da ulus-devletler ortaya çıkmaya başladı.

Avrupalı büyük güçlerin, paylaştıkları dünyada kurulan denge; 19. yüzyılın ortalarından başlayarak Alman ve İtalyan ulus-devletlerinin kurulmasıyla bozuldu ve bu yeni ulus-devletlerin, gerek kuruluş süreçlerinde ortaya çıkan siyasal uzlaşmazlıklar, gerekse sömürge elde etme çabalarından kaynaklanan rekabetler, Avrupalı güçler arasında genel ve ağır bir çatışmaya yol açan bloklaşmaların asıl sebebini teşkil etmektedir.

Osmanlı Devletinin egemen olduğu topraklar, yukarda temas edilen sömürgecilik rekabetinin temel hedeflerinden birini oluşturmuştur. Stratejik bakımdan, Avrupa sömürgelerine giden yolda önemli bir bağlantı durumunda bulunan Türkiye üzerindeki egemenlik mücadelesi I. Dünya savaşının önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

Prens Bismarck Alman İmparatorluğu'nun İlânı (1871)

Almanya'nın, Bismarck'ın öncülüğünde yürüttüğü temel siyaset : Avrupa'daki sorunları mümkün olabildiğince görüşmeler yoluyla çözmek ve Fransa'yı yalnız bırakmak ilkesine dayanıyordu. 1890'lı yılların başında, Almanya bu politikayı bırakarak, bir “dünya gücü” olmaya yöneldi.. Genç imparator II. Wilhelm, bu amaçla Osmanlı imparatorluğuyla ilişkilerini geliştirmeye ve güçlendirmeye büyük önem verdi. Bu gelişme, Avrupa olayları

karşısında “kuvvetler dengesinin bozulmaması” ilkesini dikkatle sürdürmeye çalışan İngiltere’nin harekete geçmesine ve Fransa ve Rusya’yı yakınlaştırarak “Üçlü İtilâf” blokuna öncülük etmesine yol açtı. Almanya, “Germen Birliği” ile yanına aldığı Avusturya – Macaristan imparatorluğunun yanına İtalya’yı katmaya büyük çaba harcamıştır. İtalya, oldukça zayıf bağlarla bağlandığı bu gruptan daha sonra kopacak olmasına rağmen “Üçlü İttifak”ın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Avrupa’da bu gelişmeler ortaya çıkarken Türkiye 19. yüzyılın başlarından itibaren gerçekleştirmeye çalıştığı büyük dönüşümün yarattığı ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlarla boğuşuyor.

OKUMA LİSTESİ

1. Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, İstanbul, 1997.
2. Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev: İbrahim H. Kurt, İstanbul, 2002.
3. Philip Graves, *İngilizler ve Türkler (1789-1939)*, Çev: Y. Tezkan, Ankara, 1999.
4. Pierre Gaxotte, *Fransız İhtilali Tarihi*, Çev: Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1962.
5. Oral Sander, *Siyasi Tarih*, Ankara, 1984.
6. Fahir Armaoğlu, *Siyasal Tarih*, Ankara, 1975.

OSMANLI SİYASAL HAYATINDA MEŞRUTİYET VE MUHALEFET*

Tanzimat ve Islahat Fermanları döneminde sayıları giderek artan “batı tarzında eğitim veren kurumlar”dan yetişen Osmanlı aydınları, batı fikirlerinden ve özellikle Fransız düşüncesinden önemli ölçüde etkilendiler. Derinlemesine bir felsefî gelenek oluşturmaya bile, Osmanlı aydınları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “hürriyet, adalet, eşitlik, toplumsal dayanışma, parlamento” gibi kavramları fikir kategorileri arasına yerleştirmeye başladı.

Bu tartışmaların ve Tanzimat’la birlikte yeşermeye başlayan “yasalara dayalı devlet” fikrinin etkisiyle, Osmanlı siyasal hayatında “sistemin değiştirilmesine yönelik” ilk örgütlenmeler de başlamış oldu. Bu örgütlenmelerden ilki “Genç Osmanlılar Hareketi”dir. 1865 yılında kurulan “Genç Osmanlılar Cemiyeti” cemiyeti, 1867’ye kadar daha çok, taraftar toplama ve fikirlerini yayma çabası içinde oldu. Çıkardıkları gazetelerle düşüncelerini yaymaya çalışan bu aydınlar, 1867’de artık yeterli sayıya ulaştıklarını düşünen Genç Osmanlılar, Babıali’ye yürüyerek bir ihtilâl yapmaya karar verdiler. Durumdan haberdar olan Sadrazam Âli Paşa, derhal harekete geçerek cemiyet mensuplarından ele geçirebildiklerini tutuklayarak hapsedti, kurtulabilenler ise yurt dışına kaçtılar. Böylece Türk siyasal hayatında da bir geleneğin başlatıcısı oldular : muhalefeti yurtdışında çıkardıkları gazeteler etrafında toplanarak yürütmek. Namık Kemal, Ziya Paşa,

Namık Kemal

Ali Suavi ve benzeri Türk aydınları çıkardıkları gazetelerle Osmanlı hükümetine karşı Avrupa’nın çeşitli merkezlerinde –zaman zaman Avrupa hükümetlerinin Osmanlı devleti ile olan ilişkilerine bağlı olarak da dozu değişen- bir muhalefet yürüttüler.

1876’da, bir saray darbesi sonucu Sultan Abdülaziz tahttan uzaklaştırıldı ve meşrutiyet yanlısı olan V. Murat padişah oldu. Meşrutiyet yanlısı Osmanlı yüksek bürokrasisi ile bu aydınlar arasındaki yakınlaşma sonucunda bu aydınların önemli bir bölümü ülkeye döndü. Bir “Kanun-ı Esasî Encümeni” kuruldu. Asabı, hükümdarlık yapacak kadar güçlü olmayan V. Murad tahttan ayrıldı ve yerine meşrutiyeti ilân edeceğine söz veren II. Abdülhamid geçti.

İlk Osmanlı Parlamentosunun Açılışı

Hazırlanan Anayasa 23 Aralık 1876’da ilân edildi ve ilk Türk parlamentosu 1877 yılının ilk aylarında toplandı. 1876’da Osmanlı ülkesinin pek çok bölgesinden İstanbul’a gelen “mebuslar”, birbirlerinin farklılıklarını ilk defa bu parlamentoda gayet açık olarak gördüler. Zaten bu ilk “meşrutiyet” de pek uzun ömürlü olmadı. 1877 yılında Rusya ile patlak

veren savaş, Osmanlı ordusunun ağır mağlubiyeti ve Ayastefanos Antlaşması ile son bulunca, Padişah II. Abdülhamid, savaş kışkırtıcılığıyla suçladığı meclisi tatil etti ve Kanun-ı Esasi’yi askıya aldı. 1878’den 1908’e kadar devam edecek olan kendi kişisel egemenliğine dayalı bir yönetim oluşturdu.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ

Aydınlar üzerinde katı bir denetimin oluşturulduğu bu dönemde, teb’asının henüz meşrutî idareyi uygulayabilecek eğitim düzeyinde olmadığını ileri süren padişah ; bu düşüncesiyle örtüşen bir eğitim reformu izlemiştir. Onun döneminde, ilköğrenimin yurt sathında yaygınlaştırılması yoluna gidilmiş, yüksek öğrenimle ilköğrenim arasındaki kopuklukları gidermek üzere ortaöğretim kurumları faaliyete geçirilmiş ve bu alanda önemli mesafe alınmıştır.

Tanzimat’ın, İstanbul ve Rumeli’nin bazı büyük şehirleri dışına çıkamayan ıslahat hareketi, II. Abdülhamid döneminde kısmen yaygın hale getirilmeye çalışılmıştır. Yeni açılan okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere “Muallim ve Muallime mektepleri” kurularak faaliyete geçirildi.

Sultan, ülke içinde denetimi sağlamanın ve sürdürebilmenin yol ve haberleşme ağı ile ilgili olduğunu düşündüğü için ciddi bir demiryolu ve telgraf ağı oluşturmak üzere yoğun bir çaba gösterdi, bunda da başarılı olduğu söylenebilir. Ancak demiryolu siyaseti, 19. yüzyılın en önemli uluslararası ekonomik rekabetlerinden biri olan “Bağdat Demiryolu” projesi çerçevesinde Osmanlı devletini emperyalizmin en önemli rekabet alanlarından biri haline getirdi. Özellikle Almanya, İngiltere ve Fransa arasındaki bu rekabet, dış politikada da II. Abdülhamid tarafından bir “denge unsuru” olarak kullanıldı. “Şark Meselesi”nin en gergin safhalarından birini teşkil eden bu dönemde Osmanlı devletinin egemen olduğu toprakların da batılı güçler arasında paylaşılması sürdü.

AYDIN MUHALEFETİ

Öte yandan, hükümdarın kurduğu katı ve baskıcı yönetim içeride geniş bir aydın muhalefetini yaygın hale getirdi. 1890’lı yıllardan başlayarak, önce Askeri Tıbbiye’de oluşturulan “**Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti**” bu muhalefet hareketinin odağı haline geldi.

Hükümdarın meşrutiyeti askıya almasından sonra yurt dışına kaçarak burada çıkardıkları gazeteler etrafında toplanmak suretiyle II. Abdülhamid’e ve Osmanlı hükümetine karşı muhalefeti sürdüren aydınların çıkardıkları gazeteler özellikle İstanbul’daki okullara gizli olarak sokuluyor ve buralarda bir şekilde çoğaltılarak elden ele dolaşıyordu.

Denilebilir ki ; sözkonusu eğitim kurumlarında okuyan öğrenciler arasında “**İttihatçılık**” neredeyse doğal bir olgu haline gelmişti. Ancak Sultan’ın muhalifleri yurt dışında da rahat bıraktığı söylenemez. Zaman zaman gerçekleştirilen teşebbüslerle, bir kısım muhalifler ikna edilerek ülkeye dönmeleri sağlanmış, bazen “Jöntürk” gruplarının bulunduğu ülkelerdeki hükümetler üzerinde baskı kurulmaya çalışılarak faaliyetleri engellenmeye çalışılmıştır.

Esasında, yurt dışındaki muhalif hareket de tam bir fikir beraberliği ve birlikte hareket edebilmekten çok, sadece “**yönetime karşı olmak**” konusunda birleşebiliyorlardı. Avrupa’daki bu Jöntürk grupları arasında yaşanan bir dizi çekişme sonucunda ortaya iki önemli muhalefet örgütü çıkmıştır : Ahmet Rıza Bey’in öncülüğündeki “**Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti**” ile Prens Sebahattin’in öncülüğündeki “**Âdem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi Cemiyeti**”Ahmet Rıza Bey’in öncülüğündeki Cemiyet, yurt içinde özellikle Selanik’te örgütlenmiş olan ve daha çok küçük rütbeli subay ve memurların oluşturduğu “**Osmanlı Hürriyet Cemiyeti**” arasında yapılan görüşmeler sonucunda 1906 yılında birleşme kararı alındı ve “**Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti**” adı altında güçlü bir muhalefet örgütü ortaya çıkmış oldu. Bu örgütün 1908 yılı başlarından itibaren yürüttüğü yoğun çalışmalar sonucunda II. Abdülhamid, 24 Temmuz 1908’de Meşrutiyeti yeniden ilân ederek Kanun-ı Esasi’yi yürürlüğe koydu.

OKUMA LİSTESİ

1. M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, c.1, İstanbul, 1985.
2. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1989.
3. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İstanbul, 1985.
4. Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)*, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul, 2002.
5. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1987.
6. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1983.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

A- SİYASAL GELİŞMELER

Sultan II. Abdülhamid'in meşrutiyeti fiilen ortadan kaldıran fermanı 23 Temmuz 1908'de yürürlüğe girdi.

Meşrutiyetin yeniden yürürlüğe girmesinin ardından Avusturya/Macaristan, 1878'de Berlin Konferansında geçici olarak kendisine bırakılmış olan Bosna-Hersek vilâyetini topraklarına kattığını duyurdu (5 Ekim 1908). Aynı gün Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti. Osmanlı Devleti bu gelişmeler karşısında, Avusturya'yı protesto etmek için bu ülkeden gelen mallara karşı "boykot" ilân etmekten öteye gidebilecek bir eylemde bulunamadı.

Öte yandan meşrutiyetin ilânından doğan "serbestlik ortamı" içinde yüzlerce gazete çıkarılmaya başlandı.

1908 yılının yaz aylarında yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti parlamentoda çoğunluğu sağlamış görünüyordu, fakat; seçilen mebusların cemiyetle bağları oldukça zayıftı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu zayıflığı, 17 Aralık 1908'de Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla daha net biçimde ortaya çıktı. Sadrazam Kâmil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında cereyan eden iktidar mücadelesi başlangıçta basın aracılığıyla sürdürüldü ve kısa bir süre sonra tam bir siyasal bunalıma dönüştü. Padişah, hükümetle Cemiyet arasındaki bu çekişmede "tarafsız görünmeye" özen gösteriyordu. II. Meşrutiyet döneminin ilk önemli siyasal buhranı 31 Mart Vakası'dır¹.

Ayaklanmaya Katılan Birlikler

Olayın patlak vermesine yol açan gelişmelerin başlangıcını, Kâmil Paşa kabinesinin, mecliste yapılan bir oylama sonucunda düşürülmesi teşkil eder.

Cemiyet'e yakın olan Hilmi Paşa'nın Sadrazamlığında kurulan yeni kabine 17 Şubat 1909'da programını okuyarak Meclisten güvenoyu aldı ve göreve başladı.

Hilmi Paşa kabinesi, göreve başladığı andan itibaren, Derviş Vahdeti'nin sahibi olduğu "Volkan" gazetesi başta olmak üzere İttihat ve Terakki karşıtlarının şiddetli muhalefeti ile karşı karşıya kalmıştır.

Alaylı subaylardan 1400 kadarının ordudan tasfiye edilmeleri girişimi, bunların "mektepli subaylara" karşı harekete geçmesine yol açtı. Cemiyetin asıl dayanağı durumundaki

¹ Rumi takvimle miladi takvim arasındaki 13 günlük farktan ötürü, Rumi takvimdeki 31 Mart 1909 tarihinin Miladi takvimdeki karşılığı 13 Nisan 1909'dur.

“cihet-i askeriye”de ilk çatlak da bu vesileyle kendini göstermeye başladı. Mektepli subayların İttihat ve Terakki Cemiyeti ile özdeşleştirilmesi, alaylıların aynı zamanda cemiyete de düşman olmalarına sebep teşkil ediyordu. 6 Nisan’da İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı olan Serbesti Gazetesinin başyazarı olan Hasan Fehmi’nin öldürülmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler sonucunda 13 Nisan 1909 günü Avcı Taburları, üniversite (Darülfünûn) öğrencilerinin de katılmasıyla meşrutiyete karşı bir ayaklanma başlattı. Hükümet istifa etti, kabine değişti ; mektepli subaylar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin önde gelen isimleri ya saklandı veya İstanbul dışına kaçmak zorunda kaldılar.

Ayaklanmayı desteklediği düşünülen II. Abdülhamid tahttan indirildi ve yerine V. Mehmet Reşat tahta geçirildi.

Fakat siyasal kargaşa sona erdirilerek istikrarın sağlanması bir türlü mümkün olmadı. Kısa ömürlü kabineler geldi, gitti ve sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin karşısında 11 muhalefet partisinin birleşmesiyle 1911 yılında Hürriyet ve İtilâf Fırkası doğdu. İki siyasi parti arasındaki cepheleşme, orduya da sığılarak İttihatçılara karşı muhalefet eden “Halaskâr Zabitan” grubunun ortaya çıkmasına yol açtı. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa bu grup tarafından düzenlenen bir suikast sonucunda öldürüldü.

Bu siyasal karışıklıklar sırasında devletin dağılma süreci de bütün hızıyla devam ediyordu.

Osmanlı devletinin dağılmasını hızlandıran iki önemli gelişme üzerinde de kısaca durmak gerekmektedir. Bunlar Trablusgarp Savaşı ve Balkan Bozgunu’dur.

TRABLUSGARP SAVAŞI

Bosna-Hersek’in işgaline en şiddetli tepkiyi gösteren devletlerin başında Rusya geliyordu. Boğazlar, Rusya açısından hayati derecede önem taşımaktaydı. Zira buraların rakip büyük güçlerden birisi tarafından kontrol altına alınması bu devletin durumunu güçleştirecekti. Boğazlarla ilgili olan diğer devletler üzerinde baskı kurabilmek amacıyla Rusya, Balkanlarda şiddetli bir rekabet içinde olduğu Avusturya’dan başka bir devletin desteğini almak üzere harekete geçerek, İtalya’ya yaklaştı. İki ülke arasında imzalanan **Racconigi Antlaşması** ile Rusya ve İtalya, Trablusgarp ve Boğazlar üzerindeki menfaatlerini karşılıklı olarak tanımayı taahhüt ediyorlardı. Anlaşmadan iki yıl sonra İtalya, Trablusgarb’a saldırdı. Rusya ise Boğazlar konusunda Osmanlı Devletine baskıda bulunmaya başladı. 1911 Eylülünde İtalya, Trablusgarb’ı işgal etmeye başladı. İngiltere, bu devleti bütünüyle küstürerek karşısına almamak için Mısır yolunu Osmanlı kuvvetlerine kapatınca, buraya asker sevk etme imkânı da ortadan kalkmış oldu.

Genç Osmanlı subayları (Mustafa Kemal, Enver, Ali Fethi, Aziz Ali el-Mısırî) kılık değiştirerek gönüllü olarak Trablusgarb'a geçip, burada bulunan Osmanlı ve Arap kuvvetlerini örgütleyerek, çetin bir gerilla savaşına giriştiler.

İtalyanlar, beklemedikleri bu şiddetli direniş karşısında şaşırdılar. Bu sırada başlayan Balkan Muharebesi İtalya'nın işini kolaylaştırdı. 1912 Ekiminde imzalanan Uşi antlaşması ile Osmanlı Devleti Trablusgarb'ı İtalya'ya terkettiği gibi, Yunanlıların göz koydukları 12 Ada'yı da İtalya'nın koruyuculuğuna terketti.

BALKAN BOZGUNU

Bulgaristan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Balkanlarda aktif bir politika izlemeye başlamıştı. Bu ülkenin Sırbistan'la bir çatışmaya girmemesi için gayret sarfeden Rusya, her iki devlet arasında arabuluculuk yaparak Osmanlı Devletine karşı anlaşmalarını sağladı. Gene aynı devletin teşvikiyle 1912 ortalarında Yunanistan ve Karadağ da bu anlaşmaya katıldılar. Büyük devletlerden, yenildikleri takdirde sınırların değişmeyeceği garantisini de alan Balkanlı bağlaşıklar Ekim ayında Osmanlı Devletine karşı savaş açtılar.

Osmanlı Devleti Ordu içerisindeki siyasî çekişmelerden ötürü, emir-komuta zincirinde ortaya çıkan aksamalar sebebiyle hemen hemen her cephede ağır bir mağlubiyete uğradı. Taraflar arasında savaşı bitiren anlaşma 1913 Mayısında Londra'da imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre: Arnavutluk bağımsızlığını kazanıyor, Girit Adası Yunanistan'a bırakılıyor, Osmanlı Devletinin Trakya sınırı, Edirne'yi dışarıda bırakacak şekilde Midye-Enez hattı oluyordu.

Balkan Savaşında ummadıkları kadar kolay bir zafer kazanan bu devletler, elde ettikleri toprakların paylaşılmasında anlaşmazlığa düşünce bu defa birbirleriyle savaşa tutuştular.

Bunun üzerine harekete geçen Osmanlı Ordusu Edirne'yi kurtarmayı başardı.

Balkan Savaşı, Türkiye'nin iç politikası üzerinde çok derin etkiler bırakmıştır. O zamana kadar yaygınlık kazanamayan Türkçülük güçlenmeye ve Balkanlardan gelen göçmenlerin etkisiyle Türklük şuuru yerleşmeye başladı. Balkan Bozgunu salt bir askeri yenilgiden öteye Türkiye'de çok derin toplumsal bir travmaya yol açmıştır. "Vatan" olarak benimsenmiş topraklardan Anadolu'ya akan yüzbinlerce insan yollarda salgın hastalıklardan, açlık ve sefaletten kırılmıştır.

İTC, Balkan savaşındaki yenilgi üzerine Bâbıâli Baskını'nı düzenleyerek yönetime el koydu.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ FİKİR AKIMLARI

II. Meşrutiyet dönemi her bakımdan kendisinden sonraki dönemi çok derinden etkileyen bir dönemdir. Bu dönemde ortaya çıkan tecrübeler ve kazanılan yeni siyasal ya da fikri gelenekler, yapılan münakaşalar, gerçekleştirilmeye çalışılan reform hareketleri, cumhuriyet döneminde yapılan inkılâplara ışık tutmuştur. Bu akımların ve genel program ve hedeflerinin bilinmesi bu bakımdan faydalı olacaktır.

İmparatorlukların dokusu bir bakıma genel ve özel vatanlardan örülüdür. Huzur ve barış bu iki doku arasındaki uyumla yakından ilgilidir. Oysa milliyetçilik çağında bu uyumun sürdürülmesi mümkün olmamıştır. Tanzimat ve ıslahat dönemlerinde gelişen Osmanlıcılık fikri işte bu uyumu sağlama çabasının ideolojisidir. Hiçbir etnik ve siyasî ayrım gözetmeksizin bütün Osmanlı teb'asının vatandaşlık bağıyla birbirine bağlanması düşüncesi devletin bütünlüğünü koruma isteğinin resmî ideolojisi olarak geliştirilmiştir. Başlangıçta teorik olarak hayli cazip görünen bu fikir, hayatın gerçekleri karşısında anlamsız hale gelmekten kurtulamayacaktır. Lâkin her şeye rağmen, yıkılışına kadar Osmanlı Devletinin resmî politikası olmaya devam etmiştir. Ancak Meşrutiyet devrinin hayli renkli ve hareketli ortamında resmi ideoloji dışında ülkenin kurtuluşu için ortaya atılan reçeteler ve gelişen fikir hareketleri içinde Batıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük fikirleri “**ana akımlar**” olarak ön plana çıkmaktadır. Elbette dönemin fikrî ve siyasî akımları bu üç düşünceden ibaret değildir, fakat hemen hemen her akım, bu üç temel fikir hareketinden az ya da çok etkilenmiştir.

Osmanlı ıslahatlarının Tanzimat döneminde hız kazanmasıyla birlikte, batı fikirlerinin de Osmanlı aydınlarını etkilediği üzerinde durmuştuk. Esasında modernleşme konusunda dönemin fikir akımları arasında az-çok bir mutabakat vardır. Fakat bunun derecesi konusunda münakaşalar yürütülmektedir. Genel çizgileri itibarıyla dönemin fikir akımlarını aşağıdaki kategorilerde değerlendirebiliriz.

Batıcılık

Batıcılar, batı medeniyetini bir bütün olarak görmekte ve medeni olabilmek için bütün bu değerlerin benimsenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. İctihad, İleri gibi gazete ve mecmualar etrafında toplanmışlardır. **Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı** tanınmış temsilcileri olarak kabul edilebilir.

Bu hareketin öncülerinden Abdullah Cevdet'in çıkardığı **İctihad Mecmuası**'nda yayınlanan ve **Kılıçzade Hakkı**'nın kaleme aldığı “**Pek Uyanık Bir Uyku**” başlıklı iki yazıda batıcıların bütün hedefleri özetlenmiştir. Bu makalede özetle şunlar sıralanmıştır:

* Fes kâmilten defedilip yeni bir serpuş kabul olunacaktır.

* Mevcut kumaş fabrikaları genişletilecek ve yenileri de açılacaktır. Yerli mallarının kullanılması teşvik edilecektir.

* Kadınlar diledikleri tarzda giyinecekler, yalnız israf etmeyeceklerdir. Polisler ve softalarla, arabacı makulesi kimseler kadınların giyimlerine asla müdahale etmeyeceklerdir. Şeyhülislâm Efendiler de çarşafırlara dair beyannameler yazmayacak ve imza etmeyeceklerdir. Polisler, kadınların işine ancak münasebetsiz ve genel ahlâka dair meselelerde müdahale edebilecekler ve bu vazifelerini de büyük bir nezâketle yerine getireceklerdir. Kadınlar vatanın en büyük velinimetini sayılarak kendilerine erkekler tarafından hürmet ve riayet gösterilecektir.

* Kadınlar ve genç kızlar, Müslüman Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi, erkekten kaçmayacaklardır. Her erkek, kendi gözüyle gördüğü, tetkik ettiği, beğendiği ve seçtiği kızla evlenecektir. Görücülük adetine nihayet verilecektir.

* Kızlar için diğer mekteplerden başka bir de Tıbbiye Mektebi açılacaktır.

* Birer tembellik yuvası olan bütün tekkeler ve zaviyeler ilga olunacak, varidat ve tahsisatları kesilip, Maarif bütçesine ilâve edilecektir.

* Bütün medreseler kapatılacaktır.

* Sarık sarmak ve cübbe giymek sadece yüksek alimlere mahsus hale getirilecektir.

* Evliyaya nezirler yasak edilecek, bu gibi teberrular Donanma ve Müdafaayı Milliye Cemiyetleri kasalarına girecektir.

* Arazi ve Evkaf kanunlarından başlanarak bütün kanunlar ıslah edilecektir.

* Şer'i mahkemeler kaldırılacak ve Nizami mahkemeler ıslah edilecektir.

* Mecelle kaldırılacak veya en azından o derece değişecektir.

* Mevcut Osmanlı Elifbası atılarak yerine Lâtin harfleri kabul edilecektir.

* Avrupa Medeni Kanunu kabul edilerek bugünkü evlenme-boşanma şartları tamamiyle değiştirilecektir. Birden fazla kadınla evlenmek ve bir sözle karı boşamak usulleri kalkacaktır.

Esas metne bağlı kalınarak özetlenen bu düşüncelere eklenebilecek sistemli başka şeyler olduğu pek söylenemez. Bu düşünceler dönemin aydınları arasında yapılan münakaşaların esasını oluşturmaktadır. Dikkat edilecek husus, özellikle İslamcılarla batıcılar arasındaki münakaşalarda, birincilerin sürekli savunma halinde bulunmalarıdır ki, bu husus günümüzde bile pek fazla değişmemiştir.

Türkçülük

Esasında, Türkçüleri; Tanzimat’la birlikte gelişen fikir hayatımızda ortaya çıkan yenilikçi - muhafazakâr çatışmasında telifçi, yani uzlaşmacı bir noktaya koymak gerekmektedir. Çünkü; vatan, dil ve kültür kavramlarına dayanan milliyetçiliğin bizatihi kendisi, 19. yüzyıl sonlarında gelişen batı kökenli bir harekettir. Ali Suavi, Mahmut Celaleddin Paşa ve Gaspıralı İsmail Bey’i öncüleri arasında sayabileceğimiz Türkçüler düşüncelerini daha çok dil, kültür ve ekonomi meseleleri üzerinde yoğunlaştırmışlardır.

Türkçülerin programlarını da **Milli Tettebular, Halk’a Doğru ve Türk Yurdu** mecmualarından ve hayli geniş yayınlardan derlemek mümkündür. Bu program şu şekilde özetlenebilir:

Büyük Türk Birliği: Dilleri, ırkları, adetleri hatta çoğunun dinleri bir olan bütün Türklerin birleşmesi. Osmanlı Devleti bu camia içinde merkezî bir yer işgal edecektir. Gaspıralı İsmail Bey bunu “Dil’de, fikir’de, iş’de birlik” şiarıyla ifade etmektedir.

Türk Tarihi ve Kültürü: Türk tarihi Osmanlı Devletinin kuruluşu ile başlamaz. Ondan evvel de büyük bir Türk mazisi ve medeniyeti vardır. Türk milletinin Osmanlılardan evvel başlayan tarihini, ahlâk ve adetlerini, lisan ve edebiyatlarını, iktisadi durumlarını araştırmak şarttır.

Türk Dili: Türk dili, Arap ve Acem dillerinin tesirinden kurtarılacaktır. İstanbul Türkçesi ortak yazı ve konuşma dili haline getirilmelidir. İsimler konulurken Türkçe adların yaygınlaştırılmasına önem verilmelidir. Ziya Gökalp bunu **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak** şeklinde formüle etmiştir.

Millî İktisat: Yoksulluktan ve yabancı baskısından kurtulmanın yolu, millî istihsali (üretimi) artırmanın çarelerini bulmak ve Türk iktisadî hayatını yabancı maliyecilerin pençesinden kurtarmaktır.

Millî Edebiyat: Halk dilinin ve folklorünün araştırılması, millî vezin olan hece vezninin kullanılması ve halka inilmesi.

İslâmcılık

İslamcılık hareketinin iki temel çizgisini olan **ihyacılık** ve **selefiyecilik** oluşturur. Bunlardan İhyacılık din’in asr-ı saadette, peygamberimizin hayatta olduğu dönemdeki haliyle yaşanması gerektiğini savunmaktadır. Buna karşılık Selefiyecilik ise din’in kuralları değişmemekle beraber yeni içtihatların yapılabileceği ve Müslüman hayatının yeni şartlara göre tanzim edilebileceği görüşünü benimsemektedir. Bu iki ana gruba mensup olan aydınlar **Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşat** gibi dergiler etrafında toplanmışlardır. Bunların düşünce ve tekliflerini de aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Büyük İslâm Birliği: Din, cemiyetin temel direğidir ve dinle millet birdir. İslâm dinine mensup insanlar, Hilâfet etrafında dil farkı gözetmeksizin bir tek millet oluşturlar.

İslâm Terakkiye Mâni Değildir: İslâm dini insanlığın ön plana çıkardığı bütün değerlere, demokrasi, hürriyet, eşitlik, kardeşlik vb. sahiptir. Müslümanların geçmişte kurduğu yüksek medeniyet bunun göstergesidir. Dolayısıyla, gelişmeye mani olan din veya dini değerler değil, fakat dinin değerlerine göre hareket etmeyen Müslümanlardır.

Cağdaslaşma: Batının ilim ve tekniğini, sanayiini almaya mecburuz. Fakat, Avrupalıların bütün adetlerini, ahlâkını ve hayat tarzını kabul edemeyiz.

Kadın Hakları: Şeriat, yani dinin koyduğu kurallar, kadının kendisine mahrem olmayan erkeklerden kaçmasını emreder. Tesettür şarttır. Fakat bu, kadına hiçbir meşru hakkını kaybettirmez. Kadın da malını erkek gibi istediği şekilde kullanabilir.

Taaddüd-i Zevcat: Birkaç kadınla evlenmek tabii zaruretlere dendir. İslâmdan evvel çok evliliğe bir sınır konulmamıştı, İslâm dini çok evliliği dört ile sınırlandırmıştır.

İslamcılar, batıcıların ileri sürdüğü şeylerden sadece batı ilim, teknik ve sanayiinin alınmasına taraftardır.

II. Meşrutiyet döneminin fikir hayatında, aktarılan bu akımların dışında kalan başka fikir akımları da ortaya çıkmışlardır. Bunların Cumhuriyet sonrasında ideoloji arayışlarında etkili olanlarını özetle aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

Meslek-i İctimai Cereyanı

Prens Sabahattin'in esas temsilcisi olduğu bu grup “âdem-i merkeziyetçi” (yerinden yönetimci) ve “teşebbüs-ü şahsi” (bireysel girişim) taraftarı bir program ortaya koymuştur. **Ahrar Fırkası** adı altında örgütlenmiş ve daha sonra Hürriyet ve İtilafa katılmıştır.

Sosyalizm

Bu cereyanın meşrutiyet döneminde etkili olduğu söylenemez. Herhangi bir programından söz etmek mümkün olmamakla birlikte **Halk İştirakyyun Fırkası** adı altında bir örgüt kurulmuştur. Fırkanın adına izafeten İştirakçi lakabıyla tanınmış olan **Hilmi Bey** tarafından temsil edilmişlerdir.

OKUMA LİSTESİ

1. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul, 1960.
2. Şükrü Hanioglu, *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, 1981.

3. Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara, 1988.
4. Halil Menteşe'nin Anıları, Haz: İsmail Arar, İstanbul, 1986.
5. Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1959.
6. Mümtazer Türköne, *Siyasal İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, İstanbul, 1991.

I. DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ

A- Savaşın Sebepleri

I. Dünya savaşının sebepleri 19. yüzyıl gelişmelerinde yatmaktadır.

	İngiltere	Fransa	Belçika	Hollanda	Almanya (1914)
Ülke Yüzölçümü (Kilometrekare)	94,000	212,600	11,800	13,200	210,000
Ülke Nüfûsu	45,500,100	42,000,000	8,300,000	8.500,000	67,500,000
Kolonilerin Yüzölçümü	13,100,000	4,300,000	940,000	790,000	1,100,000
Kolonilerin Nüfûsu	470,000,000	65,000,000	13,000,000	66,000,000	13,000,000

Yukarıdaki tablo sömürgeci güçlerin ülkeleri ve nüfûsları ile sömürge alanlarını ve nüfûslarını karşılaştırmaktadır.

Bölge	Sömürgeci Güçlerin Kontrol Ettiği Alan Yüzdesi
Afrika	90.4%
Polinezya	98.9%
Asya	56.5%
Avustralya	100.0%
Amerika	27.2%

İkinci tablo sömürgeciliğin egemen olduğu alanların yaygınlığını göstermektedir.

19. yüzyılda kendini gösteren hızlı sanayileşme, Avrupa'yı dünyanın sermaye, sanayi ve üretim merkezi haline getirmişti. Fransız ihtilâlinin Avrupa'da yarattığı milliyetçilik akımı, bu kıtadaki kuvvetler dengesini büyük ölçüde değiştirerek, yeni “**ulus-devletlerin**” ortaya çıkmasına yol açtı. Almanya ve İtalya, yeni kuvvetler dengesinin iki önemli unsuru olarak ortaya çıktı.

Özellikle Alman Birliği'nin kurulması sırasında şekillenen Alman-Fransız uzlaşmazlığı I. Dünya savaşına yol açan gelişmelerin temelini oluşturmaktadır. Zira, bir Orta Avrupa gücü olan Prusya'nın öncülüğünde doğan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Fransa

ile ortaya çıkan çatışmalar sonucunda kurulmuştu. Prusya; Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun onurunu koruyarak yanına almayı başarırken “Germen Birliği”nin öncülüğünü de üstlenmişti. Ancak; imparatorluğun kurulması, Fransa’ya indirilen ağır bir darbenin sonucunda gerçekleşmiş ve Alman İmparatorluğunun kuruluşu işgal edilen Paris’te ilân edilmişti. Fransız onuruna indirilen bu ağır darbe Alman/Fransız uzlaşmazlığının esas sebebidir.

Alman Birliği’nin gerçek mimarı olan Prusya Şansölyesi Prens Bismarck, Fransa’nın muhakkak bir intikam savaşına gireceğini tahmin ediyor ve bu ihtimali ortadan kaldırmak için de usta bir diplomasi uyguluyordu. Fransa’nın Avrupa’da yalnız bırakılması esasına dayalı olan bu politika şu mantığa dayanıyordu :

Fransa’nın Almanya ile tek başına savaşması mümkün değildi. Avusturya/Macaristan imparatorluğu 1868 Beyaz Garanti Antlaşmasıyla Alman politikalarına sıkı şekilde bağlanmıştı. Bu durumda, Fransa’nın işbirliği yapabileceği iki devlet kalıyordu : İngiltere ve Rusya. Bismarck’ın uyguladığı politika, Fransa’nın, Almanya’ya karşı bu devletlerle anlaşmasını önlemek olarak özetlenebilir. Bunun için bir yandan, Rusya’nın Balkanlar’da izlediği yayılma politikalarını denetim altında tutmaya ve Avusturya/Macaristan İmparatorluğu ile Rusya arasında, söz konusu bölgede devam eden rekabette bu iki devlet arasında olabildiğince dengeli davranmaya özen gösterirken ; öte yandan İngiltere ile de bir çatışmadan kaçınıyordu.

19. yüzyıl boyunca İngiltere’nin izlediği dış politika üç temel esas üzerine oturtulmuştu :

1-Avrupa’da “kuvvetler dengesini” korumak, yani ; kıtada herhangi bir gücün egemen duruma gelmesine mani olmak, ki; Almanya’nın 1870’den itibaren dengeleri sarstığı ortadaydı.

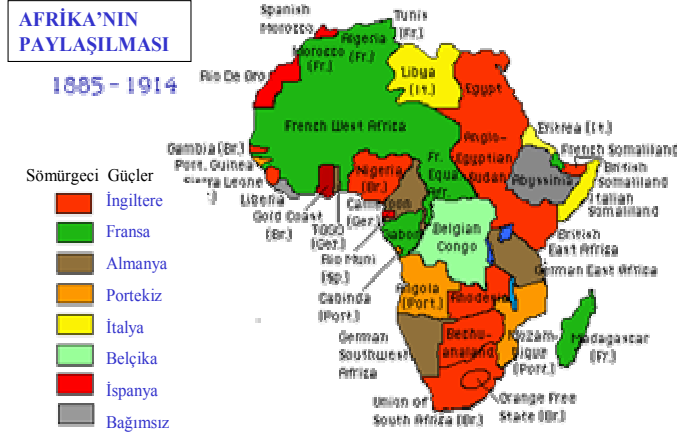
2-Denizlerde, rakipsiz bir güç olarak egemenliğini sürdürmek.

3-Sömürgeleri arasındaki bağlantı noktalarının güvenliğini sağlamak.

Bismarck, 1890’lı yılların başlarına kadar bu ilkelere saygılı davranmış ve Almanya’nın bir dünya gücü durumuna gelmesi için harekete geçmekten kaçınmıştı. Sömürgecilik rekabetinden kaynaklanan çatışmaları Avrupa dışında tutmayı ve İngiltere’yi ürkütmemeyi önemseyen Bismarck’ın izlediği bu politika, İlk Alman İmparatoru I. Willhelm’in ölümüne kadar başarıyla uygulandı. Uzlaşmazlıklar, diplomasi yoluyla çözüldü ve Fransa’nın Rusya ve İngiltere ile birleşmesi engellendi.

Ancak 1890’da Amcasının ölümü üzerine Almanya İmparatoru olarak tahta geçen II. Willhelm, Şansölyenin bu politikasını korkakça buluyor ve bir dünya gücü haline gelmek için

harekete geçme zamanının geldiğini düşünüyordu. Bismarck'ı işbaşından uzaklaştıran II. Wilhelm, bu hedeflerine ulaşmak için öncelikle güçlü bir donanma oluşturmak üzere hazırlıklara girişti. Hamburg'da kurulan tersanelerde büyük gemiler inşa ederek denizlerdeki İngiliz egemenliğini tehdit etmeye yöneldi.

Yukarıdaki harita Afrika'nın 1914'deki paylaşımını göstermektedir.

Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirerek, “doğuya doğru atılım” politikasını uygulamaya girişti. Osmanlı ülkesinin sınırları, Arap Yarımadası dolayısıyla Hint Okyanusu'na kadar ulaşıyordu.

Almanya'nın Osmanlı devleti ile yakınlaşması, İngiliz sömürgelerini ciddi şekilde tehdit altına alınması anlamına geliyordu. Bu durumu gören İngiltere, Almanya'nın artık durdurulması gerektiğini düşündüğünden, Rusya ve Fransa arasındaki pürüzleri ortadan kaldırarak bir ittifak oluşturmayı temel siyaset olarak benimsedi. Bu yeni İngiliz politikasının sebeplerinden biri Osmanlı devletinin zayıflığıydı ve 1877/1878 Osmanlı –Rus Savaşı, Osmanlı devletinin tek başına ayakta durmasının artık mümkün olmadığı kanaatini kuvvetlendirmiş bulunuyordu.

Bağdat Demiryolu'nun inşası için ortaya çıkan rekabet Almanya'nın doğuya sarmaktaki kararlılığını iyice göstermiş bulunuyordu ve Sultan II. Abdülhamid'in büyük devletler arasındaki rekabetten yararlanarak Osmanlı devletinin varlığını sürdürme şeklinde

özetlenebilecek “**denge politikası**” aslında Osmanlı ülkesini rekabetlerin neredeyse açık bir çatışma alanı haline getirmişti.

Bu gelişmeler sonucunda Avrupa’da bir bloklaşmanın da temelleri atılmış oldu. Bir tarafta 1868 Anlaşmasıyla birbirine sıkı sıkıya bağlanmış olan Almanya ve Avusturya/Macaristan İmparatorluklarının oluşturduğu Pan German Bloku, gevşek bağlarla da olsa İtalya’yı da yanına alarak “**Üçlü İttifak**”ı ; diğer tarafta ise Avusturya ile rakip durumda bulunan ve Osmanlı ülkesinin “Doğu Anadolu” ve “Balkan Yarımadası”ndaki topraklarını kendi doğal yayılma alanı olarak gören Rusya, Almanya’dan intikam almak için fırsat kollayan Fransa ve kendi imparatorluk politikalarını tehdit altında gören İngiltere’nin oluşturdukları “**Üçlü İtilâf**”ı oluşturdular. Bloklar arasında giderek artan silahlanma yarışı, bunalımı tırmandırdı ve 1914 yılında Balkanlarda patlak veren bir kıvılcım, Avrupa’nın “dünya egemenliğinin” sonunu getirecek olan I. Dünya savaşının patlak vermesine yol açtı.

Bir Sırp milliyetçisinin, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtına suikast düzenleyerek öldürmesi (28 Haziran 1914), bu ülkenin Sırbistan’a saldırmasına, Sırbistan’la Anlaşmış olan Rusya’nın Avusturya-Macaristan’a savaş açmasına, Avusturya’ya garanti vermiş olan Almanya’nın Rusya’ya ve bunun üzerine Fransa ile İngiltere’nin de Almanya’ya savaş açmasına yol açtı. Birbirlerine ittifaklar yoluyla bağlanmış olan devletler zincirleme olarak kendilerini bir savaş içinde buldular ve tam bir Avrupa savaşı başladı (28 Temmuz 1914). İtalya ve Osmanlı Devleti savaşın başında tarafsızlıklarını ilân ettiler. Almanya’nın bir baskın savaşla Fransa’yı ele geçirme stratejisi uygulanamadı ve 1914 yılının yaz aylarında Avrupa’daki savaş bir tabya savaşına dönüştü.

Almanya, üzerindeki baskıyı hafifletmek ve savaşı geniş bir cepheye yayabilmek için Osmanlı Devleti’ni kendi yanında savaşa sokmak üzere ciddi bir çaba içine girdi.

OKUMA LİSTESİ

1. A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1972.
2. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara, 1989.
3. Ali İhsan Sabis, *Birinci Dünya Harbi*, İstanbul, 1990.
4. Kazım Karabekir, *Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik*, İstanbul, 1994.
5. David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı 1914-1922*, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, 1989.
6. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler (1859-1952)*, İstanbul, 1952.

7. E. E. Adamof, *Cihan Harbi Esnasında Avrupa Hükümetleri ve Türkiye, Anadolu'nun Taksimi*, Çev: Hüseyin Rahmi, İstanbul, 1926.

OSMANLI DEVLETİ VE I. DÜNYA SAVAŞI

1913 Yılında gerçekleştirilen bir darbeyle yönetime el koyan İttihat ve Terakki Cemiyeti, hemen akabinde diğer siyasi partilerin faaliyetlerini engelledi ve en önemli siyasal rakibi olarak görünen Hürriyet ve İtilâf Fırkasının ileri gelenlerini İstanbul dışına göndererek ülkede fiilen bir “Tek Parti Yönetimi” oluşturdu.

Yaklaşmakta olan bir Avrupa savaşının farkında olan yönetim, bu hesaplaşmada yalnız kalmamak için müttefik aramaya çaba harcamıştır. Osmanlı devleti geleneksel dostu saydığı İngiltere’den ve Fransa’dan bu girişimlerine olumlu cevap alamadı.

Buna karşılık Almanya, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini yoğunlaştırmaya ve geliştirmeye dönük ciddi çaba harcıyordu. Bu durumda Osmanlı yönetimi de Almanya ile anlaştı ve yapılan görüşmeler sonunda 2 Ağustos 1914’de gizli olmak kaydıyla bir Türk-Alman İttifak Antlaşması imzalandı. Osmanlı hükümeti adına imzalanan bu anlaşma, askeri yönetimin liderleri tarafından kabul edilmiş ve başlangıçta hükümetten gizlenmiştir. Sadrazam Sait Halim Paşa’nın bile olaylardan geç haberdar olduğu bilinmektedir.

Savaş Sırasında Taraflar

Savaş başladığında (28 Temmuz 1914) Osmanlı hükümeti tarafsızlığını ilân etti ve bu fırsattan faydalanarak kapitülasyonları da kaldırdığını duyurdu. Gerçi bu karar savaşın taraflarca ciddiye alınmadıysa da İttihat ve Terakki hükümeti bunu fiilen uygulamıştır.

Osmanlı hükümeti kısmî seferberlik hazırlıklarını başlattı. Fakat, bu gemilerin mürettebatı değiştirilmeden Yavuz ve Midilli adını alarak Osmanlı donanmasına katılmış olması da Almanlara Türkiye’yi savaşa sokacak gerekçeyi yaratma fırsatı verdi.

Ekim ayının sonlarında, Karadeniz’e devriye ve tatbikat amacıyla İstanbul Boğazı’ndan çıkan bu gemiler, 29-30 Ekim gecesi Odessa ve Sivastopol’ü bombaladılar. Bunun üzerine Rusya ve bağlaşıkları peş peşe Osmanlı Devleti’ne savaş ilân ettiler. Böylece 30 Ekim 1914’de Türkiye I. Dünya savaşına katılmış oldu.

Osmanlı orduları I. Dünya savaşında yedi cephede vuruştı : Kafkas ve Galiçya cephelerinde Ruslarla, Makedonya’da Yunan ve Fransızlarla, Çanakkale’de İngiltere, Fransa ve İtalya ile ; Filistin, Suriye ve Irak cephelerinde İngiliz ordularıyla.

İttihat ve Terakki hükümetinin “Teşkilat-ı Mahsusa” aracılığıyla İngiliz ve Fransız sömürgelerinde yürütmeye çalıştıkları “İttihad-ı İslam” propagandası bu ülkeleri ciddi bir telaşa sürüklemiştir. Bu amaçla Türkiye’nin bir an önce savaş dışı bırakılması İtilâf devletlerinin en önemli savaş amaçlarından biri haline gelmiştir. En önemli sömürgelerinde Müslüman nüfusun fazlalığı özellikle İngiltere’nin Türkiye ile giriştiği savaşta alacağı sonuçların önemini artırıyordu. Türkiye karşısında başarısızlık özellikle Hindistan’da karışıklıklara yol açabilirdi.

Öte yandan, Almanya’nın Rusya üzerindeki baskısı artmış, komünistlerin ihtilâl girişimleri savaşın getirdiği zorluk ve yokluklarla birleşince Çarlık rejimi zor günler yaşamaya başlamıştı.

Osmanlı devletinin bir an önce savaş dışı bırakılması için en kestirme yol, denizden yapılacak bir çıkartmayla Gelibolu yarımadasından doğruca İstanbul’a yürümek ve başkenti ele geçirerek “Doğu Cephesi”ni düşürüp Rusya’ya Boğazlar üzerinden yardım ulaştırmak gibi görünüyordu.

Bu amaçla müttefik donanmalarının giriştiği “Çanakkale Saldırısı” Türk ordusunun kahramanca direnişi ile başarısızlığa uğradı.

Çanakkale Savaşı Krokisi

Denizden giriştikleri saldırılarda büyük kayba uğrayan müttefik donanması, karaya asker çıkarmayı başardığı noktalarda Miralay Mustafa Kemal Bey'in yönetimindeki Türk askeri ile karşılaştı.

Mustafa Kemal Bey, düşmanı tutunduğu yerlerden atmayı başardı.

Savaşın kısa yoldan bitirilmesi umutları Çanakkale Boğazı'nın sularına gömüldü. Çanakkale Savaşları'nda ortaya çıkan başarısızlık üzerine müttefiklerinden gerekli yardımı alamayan Rusya'da Çarlığın yıkılmasını hızlandırdı.

Yeni Bolşevik rejimi İttifak Devletleriyle "Brest-Litowsk Barışı"nı imzalayarak savaştan çekildi (3 Mart 1918).

Kafkas cephesinde ortaya çıkan bu yeni durumdan faydalanan Türk kuvvetleri askeri harekâtı Azerbaycan'a kadar genişleterek burada Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasına katkıda bulundular.

Çanakkale savaşlarının bir başka önemli sonucu da Mustafa Kemal Paşa'nın askeri yetenekleriyle öne çıkması ve tanınmasıdır.

Öte yandan, güney cephelerinde 1916'daki "Arap Ayaklanması"na kadar Türk orduları önemli başarılar kazandı. Kutülmare'de kuşatılan bir İngiliz ordusu esir edildi. Fakat 1917'den itibaren bu cephelerde de durum değişmeye başladı.

Süveyş Kanalı'na karşı girişilen Türk askeri harekâtının başarısızlıkla sonuçlanması ve 1916 sonlarında Sina'nın İngiliz kuvvetlerinin kontrolüne geçmesi dengelerin değişmeye başladığını gösteriyordu. 1917 yılı sonunda hazırlıklarını tamamlayan İtilaf devletleri, güney cephelerinde İngiliz ordusunun ağırlıklı olduğu kuvvellerle ağır bir saldırıya giriştiler.

Aynı günlerde, Fransızlar da Bulgaristan'ı bozguna uğratarak teslim olmaya zorladılar. Almanya ile müttefikleri arasındaki ulaşımın kesilmesi başarılmıştı ve Osmanlı hükümeti de Mütareke arayışına girişti.

Mütareke şartlarını daha iyi anlayabilmek amacıyla, savaş sırasında Osmanlı devletinin paylaşılmasıyla ilgili gelişmeler üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

OSMANLI DEVLETİNİN PAYLAŞILMASIYLA İLGİLİ GİZLİ ANLAŞMALAR

Çanakkale harekâtının başlaması üzerine, Osmanlı topraklarını kendi savaş hedefleri arasında gören Rusya, Osmanlı topraklarının paylaşılmasıyla ilgili bir yazılı antlaşmanın ortaya çıkması için ısrarlı girişimlerde bulundu.

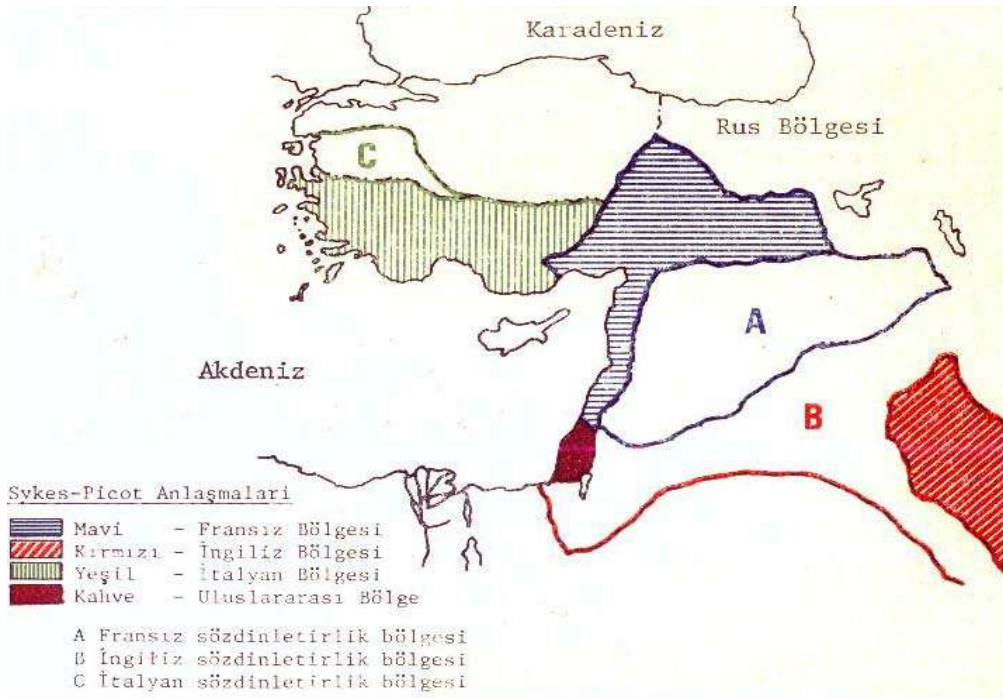
Bu görüşmelerde İngiltere, Boğazlar'ı ve İstanbul'u Rusya'ya bırakmayı kabul etti. Bu durum İtilâf devletlerinin Osmanlı toprakları üzerindeki ihtiraslarını kamçıladi ve bir dizi paylaşma anlaşmasının imzalanmasına yol açtı. Bu devletler Osmanlı İmparatorluğunun sonunun geldiğini düşünerek, daha savaş sona ermeden birtakım düzenlemeler yapmayı kararlaştırmışlardı. Kâğıt üzerinde de olsa, Rusya'nın Boğazları ve İstanbul'u alması, kendi hissesini elde etmek bakımından Fransa'yı harekete geçirdi ve Rusya ile yapılan anlaşmadan sonra Fransa, İngiltere'nin kendileri ile de anlaşması gerektiğini ileri sürdü. Savaş şartlarında bu isteklere olumlu bir cevap vermekte mahzur görmeyen İngiltere'nin bu tavrıyla 1915 yılının ilkbahar ve yaz aylarında yapılan görüşmelerde Rusya, Suriye ve Adana bölgesinin Fransa'ya verilmesini prensip olarak kabul etti.

1915 yılı sonlarında iki yeni unsurun ortaya çıkması Anadolu'nun paylaşılması konusundaki görüşmeleri hızlandırdı. Bunlardan birincisi Rusya'daki gelişmelerdir. Çanakkale savaşlarının başlamasından sonra, müttefiklerin uğradığı başarısızlık bu ülkede rejime karşı hoşnutsuzlukları artırdı. Rusya bu durumu ortadan kaldırmak için Doğu Anadolu'dan toprak istedi. İkinci unsur Fransa'ya aittir. 1915 yazından itibaren İngiltere, Araplarla anlaşarak Ortadoğu'ya yerleşmek için faaliyete geçmiş ve görüşmelere başlamıştı.

İngiltere, bu gizli görüşmelerden Fransa'yı son anda haberdar edince, Fransa durumu kabul etmedi ve Suriye ile Adana üzerindeki ısrarlarını sürdürdü.

Rusya, Bağımsız bir Arap devleti veya Arap Devletleri Konfederasyonu'nun kurulmasını ve Suriye, Adana ve Mezopotamya'nın İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul etti. Buna karşılık Erzurum, Van, Bitlis vilâyetleri ile Van'ın güneyinde Fırat nehri ile Muş ve Siirt arasında kalan toprakları ve Trabzon'un batısında sonradan tesbit edilecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyılarını alacaktı.

Fransa; Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında bulunan Anadolu topraklarını alacaktı. Kesin sınırlar sonradan tesbit edilecekti.

Sykes-Picot Antlaşmasına Göre Osmanlı Topraklarının Paylaşılması

Osmanlı Devletinin savaşa girmesinden sonra, muharebelerin gün geçtikçe şiddetlenmesi ve “**Cihat Fetvası**”nın yoğun Müslüman nüfusun yaşadığı İngiliz sömürgelerinde etkili olmaya başlaması ihtimali İngilizleri **Haşimi ailesinden Şerif Hüseyin** ile anlaşmaya itti. Çünkü, Şerif Hüseyin, Peygamberimizin ailesindendi ve O'un İngiltere'in yanında yer alması, İslâm Halifesi'in nüfûzuna ağır bir darbe indirmekle kalmayacak; Irak-Suriye-Filistin cephelerinde de İngiltere'i rahatlatacaktı. Şerif Hüseyin, bütün Arap Yarımadası ile Irak ve Suriye'nin tamamını içine alacak bağımsız bir devlet kurulmasını ve başına da kendisinin getirilmesini istedi. 1915 yılındaki uzun müzakerelerden sonra İngiltere ile Şerif Hüseyin arasında 1916 Ocak ayında bir anlaşmaya varıldı. İngiltere, Şerif Hüseyin'in Lübnan hariç

bütün isteklerini kabul etti (**Şerif Hüseyin-Mc Mahon Anlaşması**). Fransa, bu görüşmelerden ancak 1915 Kasımından itibaren haberdar olmuştur. Bu gelişme üzerine Fransa, Ortadoğu'nun da paylaşılması için ısrar etmeye başladı. Sonunda İngiltere ve Fransa arasında 9 ve 16 Mayıs 1916 tarihleri arasında karşılıklı olarak verilen mektuplarla bir anlaşma sağlandı. Buna Göre:

Suriye'nin Akkâ'dan itibaren kuzeye doğru Beyrut dahil olmak üzere bütün kıyı bölgesi, Adana ve Mersin Fransa'ya ait olacaktı. Geri kalan topraklarda bir Arap Devleti yahut Arap Devletleri Konfederasyonu kurulacaktı. Bu devletin kurulacağı alanın Akkâ-Kerkük çizgisinin güneyinde kalan kısmı İngiliz, kuzey kısmı ise Fransız nüfûz alanı olarak ayrıldı. Ayrıca, İskenderun serbest liman ve Filistin de milletlerarası bölge oluyordu. Bu anlaşmaların müzakerelerini Fransa adına Geoges Picot, İngiltere adına Sir Mark Sykes yürüttüğü için bu anlaşmaya **Sykes-Picot Anlaşması** da denir.

1917 yılında Bolşevik İhtilâli ile Çarlığın yıkılması ve Bolşeviklerin, Çarlık diplomasisinin bütün gizli vesikalarını açığa vurması Araplar için bir soğuk duş oldu ve İngiltere'nin bütün oyunlarını ortaya koydu.

Öte yandan, İtalya'nın İtilâf Devletleri safında savaşa katılması ve Anadolu'dan ısrarla pay istemesi sonucunda 21 Nisan 1917'de **St. Jean De Maurienne**'de görüşmeler yapıldı ve sonunda şu kararlara varıldı:

İtalya, 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılmış olan tüm anlaşmaları kabul ediyordu. Buna karşılık Mersin hariç olmak üzere Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri İtalya'ya bırakılıyordu. İngiltere ve Fransa İzmir'de birer serbest liman kurabileceklerdi. Ancak bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi Rusya'nın da onayı şartına bağlanmıştı ki; Rusya'da geçici hükümet iktidardan düşünceye kadar bunu onaylayamamıştır. Bu olay savaş sonrasında yapılan Paris barış görüşmelerinde İtalya ile müttefiklerinin arasını bozmuştur.

Görülüyor ki; Osmanlı Devleti mütareke imzalamaya hazırlandığında, İtilâf Devletleri aralarında yaptıkları gizli anlaşmaları uygulayabilmek ve kendi işgal alanlarını elde edebilmek için gerekli ortamı oluşturmak konusunda hemfikirdirler.

MONDROS MÜTAREKESİ

Osmanlı Devletinde, savaşın sonunu gören İttihat ve Terakki hükümetinin istifasıyla kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesinin girişimleriyle İngilizlerle irtibata geçerek mütareke görüşmelerine Rauf (Orbay) başkanlığında bir heyet gönderdi. Limni Adasının Moudros

limanında yapılan görüşmeler sonrasında tarih literatürümüze Mondros Mütarekesi olarak geçen anlaşma imzalandı(30 Ekim 1918).

Mütareke başlangıçta, çatışmalara son vermiş olmasından ötürü buruk bir memnuniyetle karşılanmışsa da, günler geçtikçe ve mütareke şartlarının ne kadar elastiki şekilde hazırlandığı ortaya çıktıkça ülkeye ağır bir karamsarlık havası çökmüştür.

Durumun ağırlığını ilk görenler cephelerdeki komutanlar olmuştur. Mustafa Kemal, Yakup Şevki ve Ali İhsan Paşalar hükümeti uyarmaya çalışmışlarsa da, İstanbul durumu kabullenmekten başka yol bulamamıştır.

Mondros Mütarekesinin şartlarını tahlil etmek gerekirse :

Bilindiği gibi mütareke anlaşması, savaş durumuna son veren geçici bir anlaşmadır. Kesin durum ise barış anlaşmasının imzalanması ve bu anlaşmanın hükümetler tarafından tasdiki ile belli olur ve yürürlüğe girer. Halbuki, Mondros mütarekesinin imzalanmasından hemen sonra, İtilâf Devletleri, barış antlaşmasını beklemeye lüzûm görmemişler ve derhal Osmanlı topraklarını işgale başlamışlardır. Özellikle Türkiye'nin güney bölgelerinde bu durum daha açık biçimde görülmüştür.

* 1, 2, 3 ve 6. Maddeler açılacak olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Karadeniz'deki mayınlı sahaların İtilâf devletlerine bildirilerek temizlenmesi, sahil koruma dışındaki Türk savaş gemilerinin belirli limanlarda kalmasına dairdir.

* 5. Madde, sınırların korunmasını ve iç güvenliği sağlayacak miktardan fazla olan askerlerin terhis edilmesi, bunların silah ve techizatlarının tesliminin denetlenmesini öngörür.

* 7. Madde, İtilâf devletlerinin güvenliklerinin tehlikeye düşmesi halinde, herhangi bir stratejik bölgeyi işgale haklarının olduğunu;

* 8, 9, 13 ve 14. Maddeler İtilâf devletlerinin demiryollarından, ticaret gemilerinden, limanlardaki tamir araçlarından faydalanmalarını, kömür ve yağ gibi maddeleri alabilmelerini, bahrî, askerî ve ticarî malzemenin tahrip edilmesinin önlenmesini;

* 10 ve 12. Maddeler, hükümet yazışmaları dışındaki telgraf ve telsiz haberleşmesinin denetlenmesini ve Toros tünellerinin İtilâf kuvvetleri tarafından işgal edilmesini;

* 11, 15, 16 ve 17. Maddeler, İran ve Kafkasya'da bulunan Türk kuvvetlerinin harpten önceki sınırlara çekilmesini; Hicaz, Yemen, Asir, Suriye, Irak, Trablus ve Bingazi'deki Türk birliklerinin en yakın İtilâf kumandanlıklarına teslim olmalarını ve İtilâf devletlerinin demiryollarından faydalanarak Kafkasya ve Bakû'yu işgal edebileceklerini;

* 19 ve 20. Maddeler asker ve sivil Alman ve Avusturya teb'asının en kısa zamanda Türkiye'den ayrılmasını ve Osmanlı Devletinin bu ülkelerle işbirliğine son vermesini;

* 4 ve 22. Maddeler İtilâf devletleri ve ermeni esirlerinin derhal serbest bırakılmasını, Türk esirlerin ise onların emrinde kalmasını;

* 24. Madde Doğu Anadolu vilâyetlerinde (Erzurum, Sivas, Elazığ, Van, Bitlis ve Diyarbakir) bir karışıklık çıkması halinde buraları işgal etme hakkının doğacağını;

* 25. Madde ise 31 Ekim 1918'de gece yarısından itibaren her türlü harp halinin sona ereceğini öngörmektedir.

Görüldüğü gibi mütareke hükümleri oldukça ağırdır. Bilhassa 7. ve 24. Maddeler İtilâf devletlerinin Anadolu'da istedikleri yerleri kolayca işgal etmelerine uygun zemini hazırlamak maksadını taşımaktadır. Mütarekenin Türkçe metninde **Vilâvât-ı Sitte** (altı vilâyet) olarak geçen bölge İngilizce metinde **The six Armenian Vilavets (altı Ermeni vilâyeti)** olarak tanımlanmaktadır ki, anılan bölgede bir Ermenistan kurma tasarısının ne kadar ciddi şekilde düşünüldüğünü göstermesi bakımından önemli bir ipucudur. Mütareke metninde kullanılan coğrafi terimlerin de İngiliz ve Türk taraflarınca farklı algılandığı anlaşılmaktadır. Meselâ, Türk tarafı Suriye ve Irak terimlerini Osmanlı idarî yapısı içindeki Suriye ve Irak vilâyetleri olarak anlamakta, buna karşılık İngilizler Musul vilâyetini Irak'a dahil saydıklarından 16. Maddeye göre buradaki Türk birliklerinin teslim olmasını istemekteydiler. Halbuki Musul, Osmanlı idarî yapısında Irak'tan ayrı bir vilâyetti. Diğer taraftan mütareke metninde Kilikya, Mezopotamya, Irak gibi sınırları belli olmayan tarihî terimler kullanılmış bu da karışıklığa yol açmıştır ki bunlar İngilizler tarafından bilerek kullanılmıştır.

Mütareke hükümleri Osmanlı Devletinin elini-kolunu bağlamıştır. Yapılacak işgallere karşı koyma ihtimali bulunan Türk birlikleri silahsızlandırılarak, denetim altına alınmış, özellikle sınır bölgelerindeki kuvvetlerin dağıtılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Nitekim İtilaf Devletleri de mütarekenin hemen ardından işgal sahalarını genişletmeye girişmişler ve yukarıda da belirtildiği gibi bu işgallere karşı işk tepkiler de cephelerdeki komutanlardan gelmiştir.

OKUMA LİSTESİ

1. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, 3 c., İstanbul, 1973.
2. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara, 1981.
3. Osman Olcay-Seha L. Meray, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, Ankara, 1981.
4. Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, 1948.
5. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.1, Ankara, 1991.

6. M. Tayip Gökbişin, *Milli Mücadele Başlarlen*, c.1, Ankara, 1959.
7. Tevfik Bıyıkhoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Ankara, 1959.
8. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1983.
9. Hikmet Özdemir vd., *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Ankara, 2004.

MİLLİ MÜCADELE : HAZIRLIK DÖNEMİ

Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle imzalanan Mondros Mütarekesi İtilaf devletlerinin Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan gibi Türkiye'ye de hiçbir hayat hakkı bırakmayacak kadar ağır yükümlülükler getirmeyi düşündüklerini gösteriyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarını paylaşan İtilaf devletleri Mondros Mütarekesi ile emellerini gerçekleştirecek hukuki dayanağı oluşturmaya çaba harcamışlardır.

Mütarekenin. 7. Maddesine dayanarak ülkenin çeşitli yerlerini işgal etmişler ve önemli buldukları noktalara denetim subayları yerleştirmişlerdir

Mütareke şartlarının yerine getirilmesi amacıyla yapılan faaliyetler üzerine bütün Türkiye'de büyük bir kaynaşma meydana gelmişti. Ordu birliklerinin yerlerinin değiştirilmesi ve terhisi, askeri malzeme ve silah nakliyatı, yerlerine dönen göçmenler, işgal kuvvetlerinin gelişi, Türkiye'de bulunan Alman ve Avusturya asker ve subaylarının sevgi, İstanbul ve önemli merkezleri devamlı bir hareketliliğe sürüklemişti. Hiçbir yerde düzen kalmamış, savaş sırasında zaten zayıflamış olan asayiş iyiden iyiye bozulmuştu. Savaş sırasında türeyen eşkıyalık her tarafta çoğalmaya başlamış, soygunlar, baskınlar, adam öldürmeler alıp yürümüştü. Bütün Karadeniz kıyısı ve Trakya, Rum çetelerinin yuvası olmuştu.

Mondros Mütarekesini İmzalayan

Türk Heyeti

İttihat ve Terakki yönetiminin yıkılmasıyla, orada burada sinmiş durumda bekleyen ve çeşitli fikirlere sahip olan siyaset adamları ve teşekkülleri faaliyetlerine yeniden başlamak üzere hızlı bir çaba göstermeye başlamışlardı. İstanbul'da siyasal mücadele yeni boyutlar kazanırken, Rumluk ve Ermenilik hesabına feda edilecek bölgelerin Türk unsuru başlarının derdine düşmüşlerdi. Adeta her bölge, her şehir kendini kurtarmak için uluslararası siyaset alanına atılmaya çalışıyordu.

İngiliz Dışişleri Bakanı, Avam Kamarasında 18 Kasım 1918'de yaptığı konuşmada Osmanlı topraklarındaki Arap, Ermeni, Rum ve Yahudi azınlıkların Türk egemenliğinden kurtarılacağını söyleyerek, bunları Türklere karşı savaşmaya yöneltmiş; bununla da yetinmeyerek Doğu'da Kürt sorununu alevlendireceğine dair işaretler vermişti.

1) İngiliz, Fransız ve İtalyan İşgalleri

Mondros Mütarekesi hükümleri uyarınca 6 Kasım'da Çanakkale'ye gelen bir İngiliz heyeti ile yapılan anlaşma ile Boğazlar İngilizlere teslim edildi. İngilizler ; Çanakkale, Musul, Batum, Antep, Konya, Maraş, Bilecik, Samsun, Merzifon, Urfa ve Kars'ı işgal ettiler.

İtilaf Devletleri'nin filosu da, 13 Kasım günü İstanbul Limanı'na demirledi. Amiral Calthorpe'un, İstanbul'a gelecek İtilaf donanmasında Yunan gemilerinin bulunmayacağına dair Rauf Bey'e verdiği yazılı teminata rağmen bu filoda Yunan gemileri de vardı.

Fransızlar ise; Trakya'daki demiryollarının önemli noktalarıyla, Dörtyol, Mersin, Adana ve Afyon istasyonlarını işgal ettiler.

İtalyanlar önce pasif kaldılarsa da Yunanistan lehine siyasal gelişmeleri görünce Antalya, Kuşadası, Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i işgal ettiler. Konya ve Akşehir'e de bir birlik ile yerleştiler.

2) Ermeni Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesinde, Doğuda bulunan altı vilayetin Ermenilere bırakılabileceğine ilişkin ima, Ermenileri harekete geçirdi. 30 Kasım 1918'de İtilaf Devletlerine başvurarak bağımsız bir Ermenistan kurulmasını istediler. Ermeni Patriği de Londra ve Paris'e giderek destek aradı.

İşgalci Fransız kuvvetleri ile beraber Kozan, Osmaniye, Mersin ve Adana'ya getirilen Ermeni alayları, işgallerle birlikte yerli Ermenilerin de katılmalarıyla Çukurova ve Doğu Anadolu'da yayılmaya ve Müslümanlara zulüm yapmaya başladılar. Öteden beri Çukurova (Mütareke metninde Kilikya olarak anılıyordu) üzerinde hak iddia eden Ermeniler artık bekledikleri fırsatı ele geçirdiklerine inanıyorlardı. Bu noktada "Ermeni Sorunu"na temas etmekte fayda vardır.

Ermeni Sorunu

Üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına ve dönemin Osmanlı belgelerinin büyük bir çoğunluğu yayınlanmış olmasına rağmen, kendi yazdıklarının dışında hiçbir şeye inanmamayı tercih eden Ermeni milliyetçilerinin batı, özellikle İtilâf kamuoyunda I. Dünya Savaşı yıllarındaki yoğun propagandanın ortaya çıkardığı Türk aleyhtarı havayı ustaca kullanarak geliştirdikleri "Ermeni Katliamı" iddialarına kısaca dokunmakta fayda vardır. Zira, bu hakikatlere ters iddialar hem hiç layık olmadığı halde Türk milletini rencide etmekte ve hem de önemli bir kısmı Türkiye'den veya Osmanlı döneminde Türkiye sınırları içinde bulunan topraklardan göç ederek bu günkü Ermeni Diasporası'sını oluşturan ancak Taşnakçıların propagandalarının etkisindeki kuşakların Türkiye ve Türkler hakkındaki son derece olumsuz tavırlarına yol açmaktadır. Daha da ilginç 1960'lı yılların sonlarından

başlayarak geleneksel Ermeni tedhiş metodlarıyla yeniden gündeme getirilen bu iddiaların, yeni Türk kuşaklarının kafasını bulandırmış olmasıdır.

Osmanlı “millet sistemi” içinde 1876’ya kadar istisnasız bütün gözlemcilerin ifade ettikleri gibi imparatorluğun en sadık gayrimüslim tebaasını oluşturmaktaydılar. Osmanlı devletinin zayıflamasıyla birlikte, Batılı Büyük Güçler’in takibettikleri Türkleri Avrupa ve Anadolu’daki topraklarından çıkararak Orta Asya’daki yurtlarına sürmek şeklinde özetlenebilecek politikalar doğrultusunda kullanmak üzere Ermenileri tahrik etmeleri, bir dizi üzücü olayın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Öncelikle, I. Dünya savaşında 2 milyon Ermeni’nin Türkler tarafından katledildiğine ilişkin iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Türkiye’deki toplam Ermeni nüfûsuna ilişkin bilgiler bu iddiayı açıkça geçersiz kılmaktadır. Türkiye’deki Ermeni nüfûsu:

A-Ermeni Kaynaklarına Göre

Ermeni tarihçisi **Basmacıyan** 2.380.000’i Türkiye’de olmak üzere dünyadaki toplam Ermeni nüfûsunu **4.160.000** olarak göstermektedir. **Y. Topciyan** 1909’da doğudaki 9 vilayette yaşayan Ermeni nüfûsunu **A. Vambéry**’ye dayanarak **1.131.125** olarak vermektedir. **Kevork Aslan** 1914’de Türkiye’deki toplam Ermeni nüfûsunu **1.800.000** olarak göstermektedir.

B-Yabancı Kaynaklara Göre

Marcel Leart (Ermeni Patrikhanesinin kayıtlarına göre)

1913’deki Ermeni nüfusu : 2.560.000

V. Cuinet 1.743.352

C- Osmanlı Kaynaklarına Göre

Gregoryen Ermeni 1.161.169

Katolik Ermeni 67.838

Protestan Ermeni 65.844

TOPLAM 1.294.851

Görüldüğü gibi rakamların en abartılı olanında dahi Türkiye'deki toplam Ermeni nüfûsuna ilişkin rakamlarla, katliam iddiaları arasında tutarlı bir ilişki kurmak mümkün değildir.

I. Dünya savaşına kadar **Taşnaksutyun** ve **Hınçak** gibi çeşitli ihtilâlcî cemiyetler kurarak kendi halklarını hiçbir yerde çoğunlukta olmadıkları Anadolu'da bir maceraya sürüklemeye ve Batılı güçlerin kontrolü ve koruması altında olacak bir Ermenistan kurmaya çalışan Ermeni milliyetçilerinin çoğunlukta olduklarını iddia ettikleri Doğu Anadolu Vilâyetlerindeki nüfûs istatistikleri ise 1914 yılı başında şöyledir:

VİLAYETLER	GENEL NÜFUS	ERMENİ NÜFUSU
Bitlis	437.479	119.134
Diyarbakır	616.825	73.226
Erzurum	815.432	136.618
Mamûretülaziz	538.227	87.826
Sivas	1.169.443	154.744
Van	259.141	67.792
Urfa	170.988	18.370
Kayseri	263.074	52.192
Maraş	192.555	38.433
Trabzon	1.122.947	40.237
Toplam	5.586.111	788.540

Yani neresinden ve kimin gözüyle bakılırsa bakılsın I. Dünya savaşının başlarında, Anadolu'da Van merkez hariç olmak üzere –ki, burada da genel nüfûs içinde azınlık durumundadırlar- Ermenilerin Türk ve müslüman nüfûsa yaklaştıkları dahi söylenemez.

Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkışına gelince: 1877-78 savaşında Rusya karşısındaki ağır yenilginin sonunda Osmanlı Devleti, Sırbistan'ın bağımsızlığını tanımak ve Bulgaristan'a muhtariyet vermek zorunda kalmıştı. Ermeni Patrik'i **Narses** 1878'de **Ayastefanos Anlaşması** için görüşmeler başladığında Grandük Nikola'dan Anlaşmaya

Ermeniler için de bir hüküm konulması için karargâhına giderek tavassut talebinde bulundu. Anlaşmanın 16. Maddesi, Doğu Anadolu’da Ermenilerin yoğun olarak bulundukları yerlerde, onların hayat şartlarının iyileştirilmesi ve bu amaçla yapılacak ıslahatların tamamlanmasından sonra buraların boşaltılacağı kaydediliyordu. Ermeni Kilisesinin beklediği ise bağımsız bir Ermenistan kurulması idi. Nitekim aynı taleple bu defa İngilizlere baş vuran Patrik Narses, kurulacak Ermenistan’ın “...*Van ve Sivas Paşalıkları ile Diyarbakır Vilâyetinin büyük kısmını içine alacak eski Kilikya Krallığı’nın arazisi...*” olacağını söylüyordu. Eğer bu taleplere kulak asılmazsa “...*Ermeni halkının Türk idaresine karşı toptan ayaklanacağını...*” da eklemeyi unutmuyordu. Ayastefanos Anlaşmasını değiştiren Berlin Kongresinde Eski Patrik **Hrimyan** ile Başpiskopos **Horen Narbey** hazırladıkları ve sundukları taleplere destek bulamadılar. Ancak, bu meseleyi Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahale sebebi olarak gören batılılar Berlin Anlaşmasının 16. Maddesini bu hususa ayırdılar. Maddenin metni şudur: “*Bâbıali, Ermenilerin oturdukları vilâyetlerin mahalli şartları dolayısıyla muhtaç oldukları ıslahat ve düzenlemeleri gecikmeden yapmayı ve Kürtlerle Çerkezlerle karşı emniyet ve huzurlarını korumayı taahhüt eder ve bu konuda alacağı tedbirleri sırası geldikçe devletlere tebliğ edeceğinden, adigeçen devletler bu tedbirlerin uygulanmasına nezaret edeceklerdir.*”

I. Dünya Savaşında Rus Ordusundaki Ermeni Gönüllüler

İşte Patrikhane’nin ve Ermeni din adamlarının öncülüğünde gündeme getirilen bu talepler bir sonuç vermeyince, Ermeni milleti tahrik edilerek bir dizi isyan geliştirildi. Osmanlı bürokrasisinin “**Ermeni Patırtısı**” olarak adlandırdığı bu olayların 1914’de I. Dünya savaşının başladığı tarihe kadar Müslümanlarla Ermeniler arasındaki güveni ortadan kaldırması ise tabii karşılanmalıdır.

Bu faaliyetler iki İhtilâlcı Ermeni örgütü olan Hınçak ve Taşnaksutyun’un öncülüğü ve baskıları arasında yürütülmüştür. Taşnaksutyun Cemiyeti’nin 1892’de tespit edilmiş olan programı konuyu anlamak bakımından hayli aydınlatıcıdır. Bu programa göre:

- * *Çeteler teşkil etmek ve onları faaliyete hazırlamak,*
- * *Her yola başvurarak Ermeni halkının maneviyatını ve ihtilalci faaliyetini artırmak,*
- * *Halkı silahlandırmak için her yola başvurmak,*
- * *İhtilâl Komiteleri teşkil edip, aralarında sıkı irtibatı temin etmek,*
- * *Kavgayı teşvik etmek ve hükümet yetkililerini, muhbirleri, hainleri soyguncuları yıldırarak,*

** İnsan ve silah nakliyatı için ulaştırmayı sağlamak,*

** Hükümet müesseselerini yağmalamak ve harap etmek* Cemiyet'in ana gayeleri olarak hükme bağlanıyordu.

Adı geçen ihtilâlcı Ermeni örgütlerinin baskıları ve Ermeni kilisesinin desteğiyle girişilen bir dizi ayaklanmayı organize edenlerle daha muhalefet yıllarında irtibata geçen ve onları kazanmaya çalışan İttihatçılar, 1908'den sonra harcadıkları çabalara rağmen Ermeni ihtilalcilerini ikna edemediler. I. Dünya Savaşının hemen öncesinde Erzurum'da yapılan bir görüşmede anlaşmaya varılmış gibiydi.

Ancak savaşın daha başlarından itibaren Ermeniler Rusya'da oluşturdukları gönüllü taburlarıyla Türk ordularıyla savaşmaya ve Türkiye içinde de çeteler kurarak cephe gerisini zayıf düşürmeye başladılar. 1915 Şubatında başlayan ve Van, Muş ve Bitlis vilayetlerinde Müslüman ahalinin hunharca katledilmesi ile gelişen olaylardan sonra İttihat ve Terakki hükümeti harekete geçti ve **24 Nisan 1915'te İstanbul'da ihtilâlcı faaliyetlere öncülük ettikleri bilinen, 2345 Ermeni tutuklandı.** İşte Ermenilerin her yıl katliam tarihi diyerek gösteri yaptıkları tarih, bu tutuklama gününün yıldönümüdür. 27 Mayıs 1915'te (eski takvimle 14 Mayıs 1331) çıkarılan ve 1 Haziran'da Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe giren Tehcir Kanunu çıkarıldı. Bu kanun askeri makamlara *"...Savaş zamanında, hükümetin emirlerine, memleketin savunmasına ve asayişin korunmasına yönelik uygulama ve tedbirlere karşı çıkarak, silahla saldıran ve mukavemet edenleri anında tedibe ve imhaya yetkili..."* kılmaktaydı. Kanunun 2. Maddesi de *"...Casusluk ve ihanetleri hissedilen köy ve kasaba ahalisinin tek tek veya topluca diğer bölgelere sevk ve iskân ettirilebileceği..."* hükmünü getirmektedir. Görüldüğü gibi, yasada herhangi bir millet adı geçmemektedir. 15 Eylül 1915'te Meclisin aldığı bir kararla bu kanuna dayanılarak, savaş mntıkalarında oturan bir kısım Ermenilerin Ordunun harekâtını zorlaştırdığı, halka saldırdığı ve asilere yataklık yaptığı tesbit edildiğinden **Van, Bitlis, Erzurum vilâyetleri ile Adana, Mersin, Kozan, Cebel-i Bereket (Osmaniye) kazaları, Maraş'ın merkezi hariç Maraş Mutasarrıflığı, Halep vilâyetinde, Beylan, İskenderun, Antakya** kazalarında yerleşik Ermenilerin yerleri değiştirilecektir. Bunlar Musul ve Zor Mutasarrıflıklarının, Van vilâyetiyle bitişik Kuzey kısımlarına, Hâlep vilâyetinin doğu ve güneydoğusuna, Suriye vilâyetinin doğusuna nakledileceklerdir. Ayrıca gittikleri yerde Müslüman nüfusun % 10'unu geçmemelerine, kurulacak köylerin her birinin 50 haneden fazla olmamasına dikkat edilecektir. **Göçmenlerin bütün ihtiyaçları yerleşme işi bitene kadar hükümet tarafından sağlanacak, mesken inşaatı**

ve ziraat için ihtiyaçlarının karşılanmasına da dikkat edilecekti. 1918'e kadar rfi İdare Mahkemeleri tarafından anılan sebeplerle yargılanan ve idam dahil çeşitli cezalara arptırılanların toplamı 1.397 kişidir. Dahiliye Nezaretinin 7 Aralık 1916'da hazırladığı bir raporda tehcire (yer değiştirmeye) **tabi tutulanların toplamı 702.900 kişi olarak belirtilmektedir.** İşte Türk aleyhtarı propagandanın konusu da bu yer değiştirme sırasında Ermenilerin katliama tabi tutuldukları ve bu sayının da 2 milyonu bulduğudur. Bu rakamlar zaman içinde giderek artmaktadır. **1915'de 300.000'den başlayan rakam 1980'lerde 2 milyonu bulmuştur.** Bir nfsun zaman içinde artışı tabii olmakla beraber, belirli bir zamanda ölmüş kişilerin sayılarının seneler geçtikçe artması herhalde sadece bu olaya özgü bir olağanstlktr. Oysa Milletler Cemiyeti Göçmenler Komitesi I. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'den Rusya'ya göç eden Ermenilerin sayılarını 400-420.000 olarak vermekte, İstanbul Ermeni Patriğı mütarekeden sonra yerlerine dönenler de dahil olmak üzere Ermenilerin sayısını 625.000 olarak açıklamaktadır. Bu durumda savaş sırasında len Ermenilerin sayıları da 300.000 rakamına yaklaşmaktadır. Bu da sistemli bir katliamın değil, savaşın bir sonucudur.

I. Dünya savaşında Türk kuvvetlerinin cephelerdeki insan kaybı 1 milyona yaklaşmıştır. Ancak, içeride çeşitli salgın hastalıklardan, gıdasızlıktan ve askerlikle ilgisi olmadığı halde Ermeni ve Rum çetelerinin saldırılarından ölenlerin sayısı ise 2 milyonu açmaktadır. Bunlar kimsenin hatırına gelmemektedir. Ama unutmamak gerekir ki I. Dünya Savaşında Türkiye'nin savaştığı milletler arasında Ermeniler de vardı ve Türk hükümetinin cephelerin güvenliği ve asayiş bakımından bu kararları almaya hukuken hakkı ve yetkisi vardı. Tehcir sırasında ihmalleri görülen veya kafilelere saldıranlar titizlikle takibata alınmış ve yakalananlar mahkemelerde yargılanarak idam da dahil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Meşru bir hükümetin yapabileceği de bundan ibarettir.

Bu hususta son olarak şunları söyleyebiliriz: **Empervalist hırslar için her birinin kendi dünyaları, kendi sevgi ve özlemleri olan insanların tek tek bir önemi yoktur.** Esas tehlike emperyalizmin oyuncağı olarak kendi insanlarını acılara srklemeden çekinmeyen gafillerden gelmektedir. **Dinleri ayrı olmasına rağmen yüzyıllarca barış içinde yaşamış olan Türklerle Ermenileri karşı karşıya getirenler ihtilalci Ermeni eteleri olmuştur.**

3) Yunan İşgalleri

İtilaf Devletleri ve bilhassa İngilizler tarafından desteklenen ve kışkırtılan Yunanistan, Birinci Dünya Savaşı sonunda “Büyük Yunanistan” ülküsünü gerçekleştirmek için Batı Anadolu ve Trakya’yı ele geçirmek istiyordu. İngiltere de sömürgelerine giden yollarının güvenliği açısından, Batı Anadolu’nun İtalya gibi güçlü bir ülkenin eline geçmesini istemiyor ve Yunan emellerini destekliyordu. Ancak Yunanistan’ın istekleri Batı Anadolu’da gözü olan İtalya’nın menfaatleri ile çatışıyordu.

Paris Barış Konferansında Yunanistan, Türk toprakları üzerindeki isteklerini açıkladı. Bu bölgede tarihi hakları olduğunu ve burada yaşayan nüfusun çoğunluğunu Rumların oluşturduğunu ileri sürdü.

İngiltere Başbakanı **Lloyd George**, Paris görüşmeleri sırasında İtalyanların Anadolu’da yayılmalarına karşı çıkarak, Yunanlıların İzmir’deki Rumları korumak gerekçesiyle İzmir’e asker çıkarmalarına izin verilmesini önerdi. Bu teklifi Fransa ve ABD kabul ettiler. Yalnız kalan İtalya istemeyerek de olsa durumu kabullenmek zorunda kaldı. Konferansta Yunanistan’ın tüm Batı Anadolu’nun işgali için görevlendirilmesine karar verildi. Karar İtalya tarafından Osmanlı Hükümetine sızdırıldı ise de güçsüz durumda bulunan hükümet karşı tedbirler almayı başaramadı.

15 Mayıs 1919’da İngiliz, Amerikan ve Fransız gemilerinin koruması altındaki bir Yunan Ordusu İzmir’e çıktı ve şehri işgale başladı. İşgal kısa bir süre sonra katliama ve yağmaya dönüştü. Yerli Rumlar işgal sırasında öldürme, tecavüz ve yağmaya katıldılar. İtilaf Devletlerinin gözleri önünde iki gün devam eden katliam sonunda 5000’e yakın Türk öldürüldü. İzmir’in işgali ile başlayan vahşet, Türk kuvvetleri mütareke gereğince etkisiz hale getirildiği için güçlü bir askeri direnişle karşılaşmayan Yunan işgalinin genişlemesiyle devam etti. Üç koldan ilerleyen Yunan kuvvetlerinin ilk kolu Gediz’den başlayarak Menemen, Manisa, Turgutlu, Salihli, ve Alaşehir’e, ikinci kol Menderes vadisinden başlayarak Torbalı, Bayındır, Ödemiş’e üçüncü kol Torbalı’dan Aydın’a inecekti.

Hükümetin seyirci kaldığı işgallere yerli Rumlar rehberlik ettiler. Hükümetin aksini bildirmesine rağmen Türk askerleri, çeteciler ve sivil halk Bergama, Ödemiş, Ayvalık ve Aydın’da Yunan ordusuyla kanlı çarpışmalar yaptı. Yunanlılar bu sırada Batı ve Doğu Trakya’yı da işgale başladılar.

4) Milli Varlığa Zararlı Cemiyetler

a) Azınlıkların Kurdukları Cemiyetler

Türk topraklarının işgali başlamadan hemen önce örgütlenmeye girişen Rum ve Ermeni azınlıklar, İzmir'in işgalinden cesaret alarak oldukça faal hale geldiler. Rum azınlığın hedefi, Yunan işgalini kolaylaştırmak ve bunun mümkün olduğu kadar geniş alanlara yayılmasını sağlamaktı.

Yüzlerce yıl İstanbul ve Anadolu'daki Yunan amaçlarının önderliğini yapan Fener Patrikhanesi bu etkinliğin merkezi oldu. Patrikhanenin desteği ile kurulan **“Yunan Komitesi”** ve **“Trakya Komitesi”** adlı iki örgüt, Trakya'da Türk direnişini kırmaya çalıştılar. Yunan amaçlarının gerçekleşmesinde baş rolü oynayan, ancak savaş yıllarında susan **“Etniki Eteryia (Ulusal Dernek)”** adlı örgüt, **Pontus Devleti kurulması** konusunda ciddi çalışmalara başladı. Teşkil edilen Rum eşkıya çeteleri özellikle Trabzon yöresinde Müslüman ahaliye karşı katliam ve tedhiş hareketlerine girişti. **“Mavri Mira”** Derneği ise Rumları silahlandırarak, aynı faaliyetleri gerçekleştirmelerini sağlıyordu. Yine bu amaçla çalışan derneklerden biri de **“Göçmenler Derneği”** idi.

Savaşın son yılı içinde ABD Cumhurbaşkanı Wilson'un ortaya koyduğu 14 İlke'ye dayanarak **“Bağımsız Ermenistan”** isteğiyle etkinliklerini artıran Ermeniler, Adana yöresi ve Doğu Anadolu'da ülkülerini gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. İzmir'in işgalinden önce Adana'da Fransız makamlarının desteği ile kurulan **“Ermeni İntikam Alayı”** büyük tedhiş hareketlerine girişmiştir. Ermeni patriği Zaven Efendi, Mavri Mira heyeti ile birlikte çalışmış ve Rumlarla işbirliği yapmıştı. Patrik, Büyük Ermenistan'ın başkenti Garin/Erzurum olacaktır diyordu. Ancak, Anadolu'daki tek derli toplu güç olan 15. Kolordu ve kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa Doğu'daki Ermeni baskısına şiddetle karşı koymakta kararlıydı.

Başlangıçta Ermeni ve Rumlarla birlikte hareket etme eğilimi gösteren Yahudiler de toprak isteği yerine ellerindeki ticaret, din ve kültür serbestliği gibi imtiyazlarını kaybetmemek için İstanbul'da **“Macabi”** ve **“Alyans İsrailit”** adlı örgütler kurmuşlardı. Ancak, Yahudiler imparatorlukta rahat bir hayat yaşadıklarından ve geleneksel temkinlilikleri ile diğer azınlıklar kadar yıkıcı faaliyetler içinde olmamışlardır.

b)Diğerleri

Azınlıkların kurdukları ve faaliyet gösterdikleri milli varlığa zararlı bu cemiyetlerin yanında Türklerin kurdukları ve katıldıkları cemiyetler de vardır. Bu cemiyetlerin bir bölümü, doğrudan doğruya **“direniş”** fikrine karşı çıkarken bir kısmı **“çekingen”** davranmak suretiyle mücadele azmini zayıflatmaktaydılar. Bazılarının ise doğrudan ayrılıkçı hedefleri bulunmaktaydı.

Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası: Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti ile Selameti Osmaniye Fırkasının birleşmesi ile kurulmuştur. Meşrutiyet ve demokrasiye taraftar olduğunu ilan etmiştir. Dernek, ülkemizin kurtuluşunun kuvvet yolu ile değil de anlaşma, barış yolu ile sağlanacağına inanmaktaydı. Bu nedenle Milli Mücadelecilerin karşısında yer almıştır.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti: İngilizler tarafından kurulan derneğin amacı, Halifenin etrafında bütünleşerek, İngiltere'nin sempatisini kazanmak suretiyle bile İngiliz mandası sağlamaktır. Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte bu cemiyet, Türk halkının uyanan milliyetçilik bilincini yok etmek ve ecnebi müdahalesini kolaylaştırmak üzere, milli direnişe karşı bir dizi ayaklanmayı organize etmiştir. Bu derneğe Padişah Vahdettin ve Damat Ferit de üye idiler. Derneğin mensupları, İngilizleri “**seçkin kavim**“ olarak görüyor ve onlarla olan dostluğun kuvvetlendirilmesini istiyorlardı. Dernek Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile tam bir işbirliği yapmıştır.

Kürdistan Teâli Cemiyeti: 1919 Mayıs'ında Seyyit Abdülkadir tarafından kurulan dernek, Kürtleri ayrı bir kavim sayıyor ve Ermeniler gibi Wilson ilkelerine dayanarak bağımsız bir Kürdistan kurmayı amaçlıyordu. Dernek önemli gördüğü yerlerde şubeler ve kulüpler açmış, Kürdistan ve Jin adlı gazeteleri yayımlamıştır.

Teâli-i İslam Cemiyeti: Kuruluş aşamasında adı “Cemiyet-i Müderrisin” (Medrese Öğretmenleri Derneği) olan, derneğin kurucu ve yöneticileri medrese öğretmenleridir. Dernek, İslamı yükseltmek, Osmanlı Devleti'ni içersine düştüğü buhrandan, kuvvet yolu ile değil de iman, din, ahlak ve sosyal vasıtalarla kurtarmayı amaç edinmiş, İngiliz Muhipleri Cemiyeti ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasının vilayetlerdeki merkez ve şubeleriyle işbirliği yapmıştır. Anadolu'da sadece, Konya ve çevresinde şube açabilmiştir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası: ilk kez 1911'de kurulan Fırka, İttihatçıların siyaset sahnesinden çekilmesi üzerine 1919'da yeniden siyasete atılmıştır. Pek çok partiyi bünyesinde toplayan ve milliyetçiliği reddeden fırka, İngiliz taraftarı olarak bilinmektedir.

Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti: Doğu Karadeniz'in İtilafçı kesimi tarafından merkezi İstanbul'da olmak üzere kurulmuş ve Doğu Karadeniz vilayetlerinde şubelerinin açılmasına teşebbüs edilmişti. İstanbul hükümetleri paralelinde çalışan dernek bölge halkının şiddetli tepkileri üzerine hiçbir varlık göstermeden dağılmış ve bir süre sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır.

Wilson Prensipleri Cemiyeti: İstanbul'daki bazı aydınlar, Türklerin bağımsız olarak bırakılmayacağı düşüncesi ile hiç değilse parçalanmadan ve bütün olarak büyük bir devletin, özellikle Osmanlılara hiçbir zaman zararı dokunmamış olan ABD'nin koruyuculuğu altına

girmeyi uygun buluyordu. Amerikan mandası isteyen aydınlar, 4 Ocak 1919'da "Wilson Prensipleri Cemiyeti"ni kurmuşlar ve Wilson'a bir muhtıra yollamışlardı. Mandacılar konuyu, Sivas Kongresi'nde açıkça savunmuş ise de, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tam bağımsızlık düşüncesi karşısında bir şey yapamamışlardı. Ancak, dernek mensuplarından bir kısmı sonradan Kurtuluş Savaşına katılmıştır.

5) Milli Cemiyetler

Birinci Dünya Savaşı sonunda bazı milliyetçi subaylar Osmanlı Devleti'nin parçalanacağını ve yurdumuzun işgale uğrayabileceğini tahmin etmişler ve bunu elden geldiğince önleyebilmek için bazı hazırlıklara girişerek gizli komiteler oluşturmuşlardı. Bunların ilki **Teşkilat-ı Mahsusa** tarafından savaş yıllarında İngiliz ve Fransız sömürgelerinde Faaliyet göstermek üzere kurulan **İttihat-ı İslâm İhtilâl Komiteleri**'dir. İttihat ve Terakki fedailerinin oluşturduğu bu komiteler savaştan sonra da faaliyetlerini durdurmamış, ancak yurt içindeki etkinliklerini arttırarak, işgale uğrayan yörelerle özellikle Rum çetelerin etkin olduğu yerlerde silahlı mücadeleye girişmiştir.

Sivil halk, yurdun her yerinde çoğunluğu ittihatçı bir geçmişe sahip olan aydınların önderliğinde işgallere karşı örgütlenmeye başlamış, Türk bağımsızlığını devam ettirmek, Milli Mücadeleye fiilen katılmak ve desteklemek amacıyla bir çok dernek kurmuştur.

Müdafaa-i Hukuk, Muhafaza-i Hukuk, Reddi İlhak gibi daha çok **"bir hak savunması"** maksadıyla kurulan Milli dernekler, Sivas Kongresi sırasında 7 Eylül 1919'da alınan bir kararla **"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"** adı ile birleştirilmiş ve yerel örgütler olmaktan çıkarılmışlardı. Bu örgütler şunlardır :

Kars Milli İslâm Şurası: Birinci Dünya Savaşı sonunda ordumuz "Elviye-i Selase" den (Kars, Ardahan, Batum) mütareke hükümlerine göre 1914 sınırı gerisine çekilmek zorunda kalınca Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetlerinin istilasına engel olmak üzere " Wilson Prensiplerine" göre 5 Kasım 1918'de kurulmuştur.

Milli Şûrâ Hükümeti'ne Batum, Ahıska Hükümeti ve Aras Türk Hükümeti katılarak bölgeyi savunacak güçlü bir birlik oluşturulmuştu. Milli Şura hükümeti Batum'da çıkardığı Saday-ı Millet adlı gazete ile milli varlık ve dayanışmanın esaslarını yayımlamıştır.

Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmanivesi: Bölgesel amaç güden derneklerden İlki 2 Kasım 1918'de Edirne'de kurulmuştu. Amacı, Trakya'nın Osmanlı Devleti'ne bağlılığını ve toprak bütünlüğünü korumaktı. Trakya'nın tarih, ırk, kültür ve ekonomi yönlerinden Türk

olduğunu kanıtlamak için yayımlar yapan dernek, Trakya adlı bir gazete de çıkarıyordu. Dernek 1919 Temmuz'undan başlayarak bir dizi kongreler düzenlemişti. Bu çerçevede İtilaf Devletleri temsilcilikleriyle ilişki kurmuş ve Paris Barış Konferansına bir heyet göndererek dileklerini içeren bir de rapor sunmuştu. Yunan işgaline imkansızlıkları yüzünden birkaç çete ile sarp yerlerde karşı koymuş daha fazla bir varlık gösterememiştir.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti: İzmir ilinin Yunanlılara verileceği haberinin duyulması üzerine kurulan dernek, ilk aşamada İzmir'in yabancılara verilmesini önleyebilmek için Wilson İlkelerine dayanarak bölgenin Türklüğünü göstermeye çalışmış ve Fransızca “**Türk İzmir** “ adlı bir dergi yayımlamıştır. Kongrelerinde Vali Nurettin Paşa'dan yardım gören bu derneğin çalışmaları, İstanbul hükümeti tarafından “**İttihatçılık ve Bolşeviklik**”le suçlanarak engellenmiştir.

Dernek amacını açıklamak ve İzmir vilayetinin haklarını savunabilmek için İstanbul ve Paris'e temsilciler göndermeye çalışmış, İzmir'in işgali üzerine buradaki faaliyetine son vermişti. Çalışmalarını **Redd-i İlhak** adı altında sürdüren dernek İstanbul'a taşınmış ancak eski etkinliğini gösterememiştir.

Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti: Doğu illerinin Ermenilere verilmek istenmesi üzerine Doğulu aydınlar tarafından 2 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulan dernek, bölgelerinin Türk olduğunu kanıtlayıcı yayınlar yapmak ve gerekirse Avrupa'ya heyetler gönderme kararı almış, Türkçe Hadisat ve Fransızca Le Pays (Vatan) adlı gazeteleri yayımlamıştır.

Derneğin ilk şubesi Erzurum'da açıldı. **Albayrak** gazetesi yeniden yayımlanarak derneğin fikirlerini yaymaya başladı. Dernek Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki **Erzurum Kongresini** yaparak 7 Ağustos 1919'da, **Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine** katıldı.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti: Trabzonlu aydınlar tarafından Karadeniz kıyılarında hak iddia eden Pontusçu Rumlar ve Ermenilere karşı mücadele etmek amacıyla kurulan dernek ; Trabzon ilinin Türklüğünü, coğrafya ve etnik durumunu belirten ayrıntılı raporlar hazırlamış, derneğin fikirlerini yaymak amacıyla **İstikbal** gazetesini yayımlamıştı.

İzmir'in işgali karşısında daha geniş bir örgütlenmenin gerekliliği dikkate alınarak tüm doğu illeri temsilcilerinin katılacağı bir kongre toplanması için girişimde bulunulması kararlaştırılmış ve böylece Erzurum Kongresinin toplanmasına destek olunmuştur. Dernek, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne katılarak çalışmalarını genişletmiştir.

Adana Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti (Kilikyalılar Cemiyeti): Adana ve yöresinin Fransızlara verileceğine ilişkin haberler üzerine İstanbul'da bir araya gelen o yöreden aydınlar 21 Aralık 1918'de kurmuşlardı. Bu dernek de diğerleri gibi bölgenin Türk olduğunu, yöre halkının anavatanından ayrılmak istemediğini ispat edecek yayınlara öncelik vermiş ve **Feryatname** adlı bir makale yayımlamıştı.

Fransızların Kasım 1919'da Antep, Maraş ve Adana'yı işgal etmeleri üzerine dernek merkezini Adana'ya naklederek, buradaki **“İntibah Cemiyeti”** ile birlikte Toroslar cephesinde silahlı teşkilat kurdu. Ancak, dernek yöneticileri değişik bahanelerle tutuklanıp sürgüne gönderildiklerinden fazla bir etkinlik gösterememiştir.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti: Türk kadınlarının Milli Mücadeleye büyük kararlılıkla katılımını simgeleyen dernek, Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit ve arkadaşları tarafından 9 Aralık 1919'da Sivas'ta kurulmuştur. Kısa zamanda Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde şubeler açmıştır. İtilaf Devletleri ve İstanbul hükümetine karşı protestolar yayınlamış, Milli Ordu'ya para ve mal kampanyaları açmış, Milli Mücadele için Anadolu'ya geçenlere kutlama mesajları göndererek onları teşvik etmiştir. Dernek Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti ile yakın ilişkiler sürdürmüştür.

Milli Kongre: Rumların, İstanbul'da teşkilatlanıp “Megali İdea” (Büyük Yunanistan) uğrunda çalışmaları engel olmak için, göz Doktoru Esat (Işık) Paşa'nın çağrıları ile 70 kadar dernekten ikişer temsilcinin katılması ile 29 Kasım 1918'de partiler üstü bir teşkilat olarak kuruldu. Amacı, bütün milli güçleri birleştirmek, vatanın haklarını ve yararlarını koruyacak ve gerçekleştirecek yolları ve araçları bir araya getirmektir. İstanbul'da düzenlediği bir dizi toplantıyla bunu gerçekleştirmeye çaba harcamışsa da başarılı olamamıştır. Ermeni ve Rum propagandalarına karşı kaleme alınan bazı kitaplar, broşürler ve beyannameler yayınlamıştır. 23 Mayıs 1919'da düzenlenen Sultanahmet mitingi de bu cemiyet tarafından gerçekleştirilmiştir..

Kongre değişik nedenlerden dolayı umulan etkinliği sağlayamadı. Esat Paşa Sinop'a sürülünce örgüt başsız kaldı. Son Mebuslar Meclisinin açılması ile Milli Kongre'nin etkinlikleri de sona erdi.

Parçalanma tehlikesi karşısında hep birlikte hareket etme düşüncesinden doğan ikinci girişim Milli Blok diye de adlandırılan Vahdeti Milliye (Ulusal birlik) idi. Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey'in liderliğine soyunduğu Vahdet-i Milliye hareketi hemen hemen hiç bir faaliyet göstermeden silinip gitmiştir.

OKUMA LISTESİ

1. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Haz: Sümer Kılıç, İstanbul, 1993.
2. Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Ankara, 1986.
3. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Ankara, 1973.
4. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)*, c.1, İstanbul, 1974.
5. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1983.
6. Tayip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, Ankara, 1959.
7. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1973.
8. Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953.
9. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul, 1969.
10. Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul, 1962.

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN ANADOLUYA GEÇİŞİ VE KONGRELER

İtilaf Devletleri donanmasının İstanbul limanına geldiği 13 Kasım günü Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'a vardı. Kendisini çok sinirlendiren manzara karşısında söylediği söz “geldikleri gibi giderler” olmuştur.

Mustafa Kemal İstanbul'a geldiği zaman Ahmet İzzet Paşa hükümeti çekilmiş ve Tevfik Paşa kabinesi kurulmuştu. Bu, Mustafa Kemal Paşa'da büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Çünkü Ahmet İzzet Paşa'ya güveni vardı ve onunla işbirliği yaparak bir çıkış yolu bulabileceğini umuyordu. Meclisteki arkadaşlarıyla, Tevfik Paşa kabinesini düşürmek girişimi başarılı olmadı. Mustafa Kemal yine de girişimlerine son vermedi. 29 Kasım'da Padişahla yaptığı görüşmede umduğunu bulamamıştı, ancak Vahidettin de O'na bir ölçüde umut vermekten kaçınmamıştı. Ortak olduğu Minber gazetesi kamuoyunu aydınlatmak ve padişahı uyarmak için Tevfik Paşa aleyhine şiddetli bir kampanya başlatmıştı.

O sırada, annesinin evinden taşınarak yapacağı temaslar için daha uygun bulduğu Beyoğlu'ndaki Pera Palas oteline yerleşti. İş başında görülen bütün şahsiyetlerle temas imkanları aramaya, onları yakından tanıyıp değerlerini tartmaya kendilerine güvenilip güvenilmeyeceğini öğrenmeye de koyuldu.

Bir müddet sonra Şişli'de kiraladığı bir eve yerleşti. Şimdi “İstanbul Şehri Atatürk Müzesi” olan bu ev, İstanbul'dan ayrılincaya kadar Mustafa Kemal'in çalışmalarına ve Milli Mücadele için hazırlıklarına bir merkez oldu. Burada güvendiği arkadaşlarıyla toplanıyor, ilerisi için kararlar alıyor, tedbirler düşünüyor, aydınlatılması gerekli insanlara inanç ve kurtuluş ufukları açıyordu.

Bu arada Mustafa Kemal, 6. Ordu Komutanlığına atanmak istendi, ancak O, rahatsız oluşu ve memuriyetin özelliği nedeniyle görevi kabul etmedi. Bu yüzden şahsi yaveri alındı, makam maaşı kesildi. Kendisine teklif edilen 2. Ordu Müfettişliği görevini de aynı gerekçeyle reddedildi.

O demokratik ve yasal yollardan, ulusal birliği ve bağımsızlığı amaçlayan bir hükümette etkin bir görev alarak Osmanlı devletinin yazgısını değiştirmeye çalışır. Ancak, olaylar düşündüğü gibi gelişmez. Mebuslar Meclisinin 21 Aralık 1918'de kapatılmış olması artık yasal düzeyde mücadele vermek imkanının kalmadığını göstermişti.

16 Mayıs 1919'a kadar burada arkadaşlarıyla görüşmelerini sürdürerek meşru zeminde ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarılması için çaba harcadı. İstanbul'da bir şey yapılamayacağını anlayınca Anadolu'ya geçmek için uygun fırsatı beklemeye başladı. Yakın

arkadaşlarının yardımı ve akıllıca kurduğu iyi ilişkiler sonucunda 9. Ordu Müfettişliği'ne atanan Mustafa Kemal Paşa, oldukça geniş bir bölgedeki bütün askeri ve mülki makamlara emir verebilme yetkisiyle donatıldı ve 16 Mayıs 1919'da Samsun'a hareket etti.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkması ve Faaliyetleri

Makedonya'daki genç subaylık günlerinden başlayarak birlikte hareket eden ve Mustafa Kemal'in liderliğini benimsemiş olan grup, İstanbul'da bir araya gelerek görüş birliğine vardı. Bu çekirdek kadro –Mustafa Kemal, Rauf (Orbay), Ali Fethi (Okyar), Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), sonradan katılan İsmet (İnönü) den oluşuyordu – gelecekle ilgili kesin kararlar almaya yöneldi. Ülkenin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulması İstanbul'daki hükümet kadrolarıyla mümkün değildi ve çözüm Anadolu'da olacaktı. Bu yolda ilk girişim Kazım Karabekir'den geldi. Kazım Karabekir Erzurum'daki 15. Kolorduya, Ali Fuat Paşa da Ankara'daki 20. Kolorduya atandılar. Hareket başlamıştı.

Bir taktik adamı olan Mustafa Kemal zamanın ve koşulların olgunlaşmasını beklemiş, gerekli hazırlıkları yapmış ve arkadaşlarını Anadolu'ya geçirmişti. Nihayet kendisi de:

“ Anadolu içine girmek, bir müddet isimsiz çalıştıktan sonra, bütün Türk milletine felaketi haber vermek” amacıyla, Anadolu'ya geçme yollarını aramaya başlamıştı.

Geniş yetkilerle Anadolu'ya geçme fırsatı 21 Nisan 1919 günü Calthorpe'un hükümete verdiği nota ile çıktı. Karadeniz bölgesinde, Samsun, Vezirköprü, Merzifon ve dolaylarında Rum Pontus çetelerinin İslam ahaliye saldırıları daha da artmış, fakat İtilaf Devletleri durumu tam tersinden almışlar ve bölgede meydana gelen olayların sebebi olarak Türklerin, Hristiyanlara karşı saldırılarını göstermişlerdi. Oysa Rumlar Pontus Cumhuriyeti'ni kurmaya kararlıydılar. Bölgede nüfus çoğunluğunu sağlayabilmek için Rusya'dan ve başka bölgelerden göçmen getirmeye başlamışlar, bir yandan da yerli Rumları silahlandırarak Türk köylerine saldırtmışlardı.

İngilizler, bölgedeki etnik çatışmaların durdurulmasını, Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas bölgelerinde bir dizi şuralar kurulduğunu ve bunların hemen önlenmesini istemiş, aksi halde kendilerinin bölgeye müdahale edeceklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine hükümet Samsun yöresinde durumu yerinde inceleyip gereken önlemleri almak ihtiyacını duymuş ve bölgeye güvenilir birisinin gönderilmesi için harekete geçmiştir.

Damat Ferit Paşa kabinesi o bölgeye değerli fakat kendi isteklerine göre davranacak bir komutanın gönderilmesini düşünüyordu. O günkü bazı politika adamları da her ne surette olursa olsun Mustafa Kemal'in İstanbul'dan uzaklaştırılmasında kendi hesaplarına fayda

umuyorlardı. Padişah ve hükümet, dürüst, güvenilir ve iyi bir asker olduğu bilinen ve İttihatçılarla arası açık olan Mustafa Kemal Paşa'yı 30 Nisan 1919'da 9. Ordu Müfettişliğine tayin etmeyi uygun buldu. Mustafa Kemal Paşa 'ya görevi sırasında bütün askeri ve sivil makamlara emretme yetkisi de verildi.

Mustafa Kemal bu görevi Anadolu'ya geçmek için büyük bir fırsat saymış, Yunanlıların İzmir'e asker çıkartmasından bir gün sonra güvendiği 18 subay ile Bandırma vapuruyla Samsun'a hareket etmiştir.

19 Mayıs 1919 günü karaya ayak bastığı Samsun'da büyük bir ilgi ile karşılanan Mustafa Kemal, bölgedeki durumu inceledikten sonra 20 ve 22 Mayıs'ta hükümete yolladığı telgraflarda: ***“İzmir'in haksız işgalinin ordu ve milleti içten yaraladığını, bu tecavüzü kabul edemeyeceklerini, İngilizlerin bu bölgeye haksız olarak asker çıkarmış olduklarını”*** belirtiyordu. Onu ilgilendiren yalnız Pontus sorunları değil, tüm ülkenin geleceğiydi. Bu raporlarda sadece müfettişlik alanı ile ilgili meselelere değinmekle kalmamış, bütün ülkenin içinde bulunduğu durumu tahlil etmiştir.

Halkın ve ordunun bir an önce teşkilatlandırılması zorunlu hale geldiğini gören Mustafa Kemal Paşa, Samsun'un İngiliz işgalinde ve kıyıda bulunmasının yanı sıra, civardaki Rum çetelerinin faaliyetlerini de göz önüne alarak, karargahını daha emniyetli bir yere naklini uygun bulmuş ve 25 Mayıs'ta Havza'ya hareket etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa için artık tarihi görev başlamış bulunuyordu. Bundan sonra Osmanlı Devleti bir süre adeta iki elden idare edilecekti. Çünkü Mustafa Kemal Paşa her gittiği yerde halkın arasına girerek onları harekete geçirmeğe çalışacaktı. Yine O, sadece komutan olmayacak, valiler ve milli teşekküllerle haberleşen, Türk milletini düştüğü kötü durumdan haberdar eden, memleketin dertlerini dert edinen, bunlara çare arayan, cemiyetler toplayıp kararlar alan bir önder olacaktı. Mustafa Kemal 28 Mayıs'ta askeri ve mülki amirlerle Müdafaayı Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği yazıda işgali protesto için her tarafta mitingler yapılmasını, halka felaketin büyüklüğünü anlatarak bunu köylere kadar yaymalarını istedi. Edirne'de bulunan Cafer Tayyar Paşa'ya yolladığı telgrafta bağımsızlığa kadar milletle birlikte özveriyle çalışacağına yemin ettiğini, artık Anadolu'dan hiçbir yere gitmeyeceğini bildiriyordu.

Memleketin her köşesinde İzmir'in işgaline tepki olarak mitingler yapıldı. İstanbul'da altı miting, Anadolu'nun çeşitli şehir ve kasabalarında 96 miting tertip edildi. İstanbul mitinglerine ve Mustafa Kemal'in Havza'daki etkinliklerine ilk tepki işgal makamlarının onu geri çağırmaları şeklinde olmuştur.

Amasya Tamimi ve Millî Mücadele Tarihindeki Yeri

Mustafa Kemal Paşa, o güne kadar “Ordu Müfettişi” sıfatı ile bütün kişisel ağırlığını koyarak hareket etmişti. Şimdi bu sıfatının tehlikeye düştüğünü görüyordu. Bu nedenle giriştiği eylemi kişisel olmaktan çıkarıp halka mal etmekte acele etmek gerekiyordu. Harbiye Nezaretine oyalayıcı bir cevap vererek 12 Haziran’da Amasya’ya vardı. Halk onu büyük bir coşku ve heyecanla karşıladı. Ali Fuat Paşa, Refet Bey ve Rauf Bey’in katkılarıyla 14 Haziran’da kurulan Müdafaa-i Hukuk Derneği bünyesinde, Mustafa Kemal Paşa tarafından önceden hazırlanmış metnin üzerindeki çalışmalar tamamlanarak inkılap tarihimize Amasya Tamimi olarak geçen ilk önemli belge kabul edildi. Tamim, Konya’da bulunan 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa (Küçük Mersinli Cemal Paşa) ile Erzurum’da 15. Kolordu. Komutanı Kazım Karabekir Paşa’nın da onaylamasından sonra 21/22 Haziran 1919’da tüm ilgililere duyuruldu. Ayrıca İstanbul’da bulunan bazı önemli kişilere bu bildiri ile birlikte yollanan mektuplarla bağımsızlığımızın milletin bağrından çıkan güce dayanarak sağlanacağı, miting ve gösterilerin büyük amaçları gerçekleştirmeye yetmeyeceği, zararlı propagandaların durdurulması gerektiği belirtildi.

Bu tamimde özetle şu noktalara temas ediliyordu:

- * Vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâli tehlikededir.*
- * İstanbul hükümeti üzerinde bulunan sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum milletimizi aşağı göstermektedir.*
- * Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*
- * Milletin içinde bulunduğu durumu açıklamak ve hak arayan sesini dünyaya duyurmak için her türlü tesirden ve baskıdan uzak bir milli heyetin kurulması şarttır.*
- * Anadolu’nun her bakımdan en emin yeri olan Sivas’ta milli bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır.*
- * Bunun için bütün vilayetlerin her sancağından, milletin güvenini kazanmış üç delegenin hemen yola çıkarılması gerekmektedir.*
- * Her ihtimale karşı bunun bir milli sır olarak saklanması şarttır.*
- * Şark vilayetleri adına, 10 Temmuz’da bir kongre toplanacaktır. Bu kongrenin delegeleri de Sivas’daki genel kongreye katılacaktır.*
- * Delegeler, Müdafaa-i Hukuk, Reddi İlhak dernekleri ve belediyeler tarafından seçilecektir.*

* Bu kararların uygulanmasına 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, 13. Kolordu K.V. Albay Cevdet Bey, Refet Bey, Samsun Mutasarrıfı

Hamit Bey, 2. Ordu Müfettişı Cemal Paşa, 12. Kolordu K. Albay Selahattin Bey, Ali Fuat Paşa, 17. Kolordu K. Albay Bekir Sami (Günsav) Bey, Edirne Kolordu K. Albay Cafer Tayyar Bey ve diğer sivil ve askeri kişilerce çalışılacaktır. Ayrıca Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Ferit Bey ve Âyan üyelerinden Ahmet Rıza Bey gibi kişilerin düşünce ve görüşleri alınacaktı.

* Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak derneklerinin telgraflarının çekilmemesi halinde, bu reddedilecek ve haberleşmenin yapılabilmesi için gösterilerde bulunulacaktır.

* Askeri ve milli örgütlerin hiçbir biçimde dağıtılmaması; birliklerin komutanlıklarının hiçbir surette terk edilmemesi ve dağıtılmaması isteniyordu. Bir yerin düşman askerinin istilasına uğraması, yalnız oradaki askeri birliği değil tüm orduyu ilgilendirecekti. Silah, cephane ve diğer araçlar kesinlikle teslim edilmeyecekti.

Amasya Kararları'nın bir bölümü bir gün sonraki tarihi taşıyan Amasya Tamimi'nde yer almış, ülkenin dört bir yanına gönderilmiştir. Ancak yayımlanan tamimde dönemin şartları dikkate alınarak son üç maddeye yer verilmemişti.

Amasya Tamimi, Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce kumandanlara ve mülki amirlere gönderdiği tebliğ ve tamimlerle halka açıkladığı hususların bir program ve karar halinde ifadesidir. Amasya Tamimi'nde öngörülen fikirler, eskimiş, yıpranmış ve iktidarda bulunanların zorla devamla çalıştıkları işgalcilerle işbirliği yaparak korumaya çalıştıkları düzene karşı bir harekettir. Tamim milli egemenliğe dayalı yeni Türk devletinin kurulması yolunda atılan ilk adımdır. Türk milletine bu çağrının gerekçesini ve uygulanacak planı açıklamaktadır.

Artık yüzyıllardır Türk milletinin kaderine hükmetmiş olan Padişah iradesine karşı ayaklanma başlamıştır. Nitekim Tamimle birlikte İstanbul'a yollanan mektuplarda, artık İstanbul'un Anadolu'ya egemen değil, bağımlı olmak zorunda olduğu belirtilmiştir.

Ordunun Amasya'da alınan kararların uygulanması ile görevlendirilmesiyle ordu da ihtilâlin içinde yer almıştır.

Amasya Tamimi hukuki ve siyasi önemi ile yeni Türk Devletinin kuruluşunu hazırlayan bir temel belge olmak özelliğini taşımaktadır.

Durumu iyi tahlil eden İngilizlerin baskısı üzerine, Dahiliye Nazırı Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden uzaklaştırıldığını bildirdi. Ancak bu emrin Anadolu'da dinlenmesi imkansızdı. Çünkü Amasya Tamiminin uygulanması işiyle bizzat komutanlar uğraşıyorlardı. Sonuçta Ali Kemal istifa etmek zorunda kaldı. Bu sırada, doğu illerindeki milli direnişi toparlamak ve Sivas Kongresi'nin ilk basamağını oluşturmak üzere Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a hareket etti. O Sivas'tan geçerken, Dahiliye Nezaretinin verdiği emri yerine

getirip, kendisini görevinden alıkoymak isteyen Elazığ Valisi Ali Galip ile görüştü. Onu sorguya çekerek hırpaladı ve bu girişimini önledi. Erzincan'dan geçerken Padişah'tan İstanbul'a dönmesini isteyen bir telgraf aldı. Ancak Mustafa Kemal Paşa görevinden ayrılmayacağını bildirdi. 3 Temmuz 1919'da coşkun gösteriler arasında beraberindekilerle Erzurum'a vardı.

7/8 Temmuz gecesi Mustafa Kemal Paşa'ya görevinden kesin olarak alındığını bildiren bir emir geldi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezaretine hem görevinden hem de askerlikten ayrıldığını bildirdi.

Erzurum Kongresi hazırlıklarının yapıldığı sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği bu karar Milli Mücadele'nin en bunalımlı anlarından birisidir. O'nun aniden mesleğinden ayrılması başlatılan hareketi tehlikeye düşürebilirdi. Fakat böyle olmadı, askerlikten çekilmesi hiçbir şeyi değiştirmede. Başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere hemen bütün komutanlar, artık hiçbir resmi sıfatı kalmayan O'nun emri altına girdi. Ancak bu olayın en anlamlı yanı Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik özelliklerinin artık tartışma götürmez bir duruma gelmesidir.

Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919)

Mütarekenin 24. maddesinde "Vilayat-ı Sitte" olarak adlandırılan bölgede bir karışıklık çıkması halinde buralarda bir Ermenistan kurulabileceği ihtimali ortaya çıkınca bölgede yaşayan Türkler derin bir heyecana ve teessüre kapıldılar. Daha Meclis-i Mebusan'ın feshinden önce, Aralık 1918 başlarında, Şark vilayetleri mebusları "Mecliste bir grup halinde" toplanmak ihtiyacı duymuşlardı. Bu mebuslar seçildikleri vilayetlerin menfaatleri için ve Türk milleti namına hareket etmek üzere bir grup halinde bulunmaya karar vermişler, 7 maddelik bir program müsveddesi kaleme almışlardı. Nitekim bu tedbirler cümlesinden olarak 4 Aralık 1918'de merkezi İstanbul'da bulunan "Vilayat-ı Şarkîye Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti" teşekkül ettirildi ve 10 Mart 1919 tarihinde cemiyetin Erzurum'da da bir şubesi kuruldu.

Cemiyet'in Erzurum şubesinin amaçlarını net biçimde ifade ettiği görülmektedir :
"...Vilayat-ı Şarkîye Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti'nin ilk Erzurum şubesini teşkil eden zevat, vilayat-ı şarkiyede yapılan propagandalar ve bunların hedefleri, Türklük-Kürtlük-Ermenilik mesailini; ilmi, fenni ve tarihi nokta-i nazarlardan, tetkik ve tettebbu ettikten sonra, müstakbel mesailerini şu üç noktada tesbit ediyorlar :

1-Katiyen muhaceret etmemek.

2-Derhal ilmi, iktisadi, dini teşkilat yapmak.

3-Tecavüze maruz kalacak vilayat-ı şarkiyenin herhangi bir bucağını müdafaada birleşmek”. Cemiyetin Erzurum Şubesinin almış olduğu kararlar, Doğu Anadolu Halkının buraların Ermenistan’a bırakılması halinde İslam ahalinin toptan yok edileceğini bildiği için, yalnız savaşı kazanan devletlerin insafına bakmayıp vuruşmayı göze almıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu’ya çıktığı andan itibaren askeri ve mülki memurlarla irtibat kurarak, işgallere ve milletin varlığını tehdit eden tehlikelere karşı bir milli tepki oluşturma çabasındaydı. Bir yandan, İzmir’in işgaline karşı milli tepkileri dile getirecek mitinglerin yapılmasını sağlayarak, “sivil bir direniş hareketinin” meşru vasıtalarla gelişmesini sağlarken, diğer yandan da ordu komuta kademesiyle temas kurarak neler yapılması gerektiği konusunda fikir alışverişinde bulunmaya ve talimatlar vermeye başlamıştı. Bu tür faaliyetlerin yanında 8 Haziran’da 20.Kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa’dan, Ankara’dan bir telgraf alıp İstanbul’dan ayrılmadan önce verdikleri karar mucibince, İzmir ve Batı Anadolu’yu dolaştıktan sonra Ankara’ya gelen eski Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Beyle birlikte bir mülakat istediklerini ve buluşma yerinin de İskilip ve Osmancık olmasını arzu ettiklerini öğrenince, onları Havza’ya çağırdı. Böylece Amasya Tamiminin temelleri hazırlandı ve bu da merkezi hükümetin şüphesini ve güvensizliğini artırdı.

17 Haziran 1919’da yapılan Erzurum Vilayet Kongresinde Vilayat-ı Şarkiye Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi aslında İstanbul’daki merkezden bağımsız hareket etmek için önemli bir adım atmıştı. Keza Vilayet Kongresinde de yukarıda anılan üç nokta yeniden vurgulanmıştır.

23 Haziran’da Ali Fuat Paşa Kolordusunun başına geçmek üzere Amasya’dan ayrılırken Rauf Bey’le Mustafa Kemal Paşa’nın 10 temmuz’da yapılması kararlaştırılan Erzurum Kongresine katılmak üzere Erzurum’a hareket etmeleri kararlaştırılmıştı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 3 Temmuz 1919’da Erzurum’a geldiler.

Kongre, bazı vilayetler henüz hazırlıklarını tamamlayamadıklarını bildirdikleri için kongre 23 temmuza ertelendi. Fakat bu arada da Mustafa Kemal Paşa ile hükümet arasındaki ilişkilerde önemli değişimler yaşandı.

Mustafa Kemal Paşa, 6 Temmuz’da müfettişlik bölgesindeki Valiliklere gönderdiği bir telgrafla “...Her taraftan yola çıkmış olan Erzurum Kongresinin üyeleri toplanmak üzeredir. Toplantının gecikmemesi için, seçilmiş Kongre üyelerinin iki güne kadar yola çıkarılması ve isimlerinin bildirilmesiyle beraber, hangi gün Erzurumda hazır bulunacaklarının haber verilmesi...”ni istedi. Bu gelişmelerin sonunda bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa, 8 Temmuz 1919’da bütün resmi sıfat ve yetkilerinden vazgeçerek askerlik

mesleğinden de istifa etti. Bu münasebetle Rauf Bey’le ertesi gün ordulara ve millete hitaben birer beyanname yayınlayarak durumu açıkladılar.

9 Temmuz sabahı “Bütün rütbe ve memuriyetlerinden” ayrılmış olan Mustafa Kemal Paşa “Bir ferd-i millet” olarak milletin başına geçmek için Vilayat-ı Şarkiye Müdafaayı Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi’nden Başkan Raif imzasıyla bir davet aldı. Burada, Mustafa Kemal Paşa’nın Heyet-i Faalenin başına geçmesi ve Rauf Bey’in de Heyet-i Faale’nin II. Başkanlığını üstlenmesi arzu ediliyordu. Mustafa Kemal Paşa bu daveti kabul ederek Heyet-i Faale Reisi sıfatıyla ilk toplantıyı 10 Temmuz 1919’da öğleden sonra saat dörtte yaptı. Toplantıya daveti yapan beş kişiden başka Rauf Bey ve Kâzım Karabekir Paşa da katıldılar. Toplantıdan sonra bazı vilayetlerden Erzurum Kongresine katılmak üzere seçilen delegelerin hemen gönderilmesi için bazı teşebbüslerde bulunuldu. Mamafih çevre vilayetlerden gelecek delegelerin kongreye katılması ve gerekli hazırlıkların yapılması için kongrenin 23 temmuza ertelenmesine de karar verildi. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerin kongreye Erzurum’dan delege olarak katılabilmelerini temin için delegelerden emekli Binbaşı Kâzım ve Dursun Bey Zade Cevat Bey istifa ettiler.

Kongreye katılan delegelere ilişkin verilen rakamlar arasında farklılıklara rastlanmakla beraber Elaziz, Mardin ve Diyarbakir delegeleri seçilmiş olmalarına rağmen Kongreye katılmaları anılan illerin valileri tarafından engellendiği için hazır bulunamamışlar, bunların dışında 50’nin üzerinde (53-63 arasında değişen rakamlar) delege şark vilayetlerini temsilen toplantılara katılmışlardır.

Kongre, anılan gün toplandı ve Mustafa Kemal Paşa Kongre Başkanlığına, Rauf Bey de II. Başkanlığa oy birliği ile seçildiler. 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında faaliyetlerini sürdüren kongre toplam 13 toplantı yaptı ve oldukça önemli kararlar aldı. Mustafa Kemal Paşa Kongreyi açış konuşmasında memleketin ve bölgenin durumunu geniş bir şekilde izah etti. İkinci günden itibaren Nizamname üzerinde yoğun münakaşalar cereyan etmeye başladı. Münakaşaların ağırlık noktasını ise, “...teşkilatta kaza idare heyetlerinde kaymakamların reislik ve askerlik şube reislerinin ikinci reislik ; vilayetlerde valilerin reislik ve ahz-ı asker daire reislerinin ikinci reislik vazifelerini görmelerini teklif etti. Bu teklif o zamana kadar tamamen bir halk teşkilatı olarak gelişen Müdafaayı Hukuk’un veçhesini değiştiriyordu...”. Bu mesele halledildikten sonra, Kongre beyannamesinin tartışılması ve yayınlanması için sürdürülen münakaşalar bir sonuca bağlandı ve 7 Ağustos günü Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı şu kapanış konuşmasıyla nihayet buldu :

“ Muhterem Efendiler, Milletimizin kurtuluş umudu ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakar heyet-i muhteremeniz her türlü zahmetlere katlanarak burada Erzurum’da

toplandı, hassas ve necib bir ruh ve salabetli bir iman ile vatan ve milletimizin kurtuluşuna ait esaslı kararlar aldı, özellikle bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini gösterdi...(Kongremizin) vatan ve milletimize ve devlet-i ebed müddetimize mesud akibetler temenni ederim.”. Kongre sonunda bir Heyet-i Temsiliye oluşturuldu ve Başkanlığına da Mustafa Kemal Paşa seçildi.

Yayınlanan beyannamede on madde olarak sıralanan kararlarda özetle şu noktalara temas ediliyordu :

“1- Doğu vilayetleri ile Trabzon ve Canik sancağı hiç bir sebep ve bahane ile Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün olmayan bir bütündür.

2-Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı, millet birlik olarak mukavemet ve kendini müdafaa edecektir.

3- İstanbul hükümeti, vatanın ve istiklalin korunmasına ve sağlanmasına muktedir olmadığı takdirde gayeyi sağlamak için milli kongrece, toplantı halinde değilse Heyet-i Temsiliyece geçici bir hükümet kurulacaktır.

4-Kuvayı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır.

5-Hıristiyan azınlıklara siyasi hâkimiyet ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.

6-Manda ve himaye kabul olunamaz.

7-Milli Meclisin derhal toplanmasına ve hükümet işlerinin meclisin denetimi altında yürütülmesine çalışılacaktır.

Erzurum Kongresi beyannamesi çok az değişikliklerle Sivas Kongresi tarafından kabul edildikten bir süre sonra Mebuslar Meclisi’nde de Misak-ı Milli olarak onaylanmıştır.

Kongre kabul ettiği tüzük gereğince dokuz kişilik bir Temsil Heyeti seçerek dağılmış ve bu heyetin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa’yı seçmiştir. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti yerine, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve bu Cemiyetin de başkılığına Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir.

Erzurum Kongresi ülkenin bütününü ilgilendiren bu tarihi kararıyla bölgesel bir kongre olmaktan çıkmış, kendisinden sonra gelecek tüm olayları etkilemiştir.

Erzurum Kongresinde alınan kararlar İstanbul hükümeti, ve İtilaf Devletleri tarafından çok kötü karşılanmıştır. Onlara göre kongre bir ihtilal demektir. “Milli egemenlik”ten söz etmek ve Mebuslar Meclisi’nin toplanmasını istemek İtilaf Devletlerinin emellerini söndürecek ve aynı zamanda saltanat aleyhine sonuç verebilecek tehlikeli gelişmeler olarak değerlendirilmişti. Sadrazam Damat Ferit, ihtilalin elebaşısı saydığı Mustafa Kemal Paşa ve

Rauf Bey ile onlara yardım eden diğ er bazı aydınların yakalanarak İstanbul'a getirilmesi için asker ve sivil yöneticilere 30 Temmuz'da emir verdi. Ancak bu çabalar tümüyle sonuçsuz kaldı.        artık ihtilâl tam anlamı ile yoluna girmek üzereydi. Aydınlar ve ordu Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında kenetlenmi lerdi.

Erzurum Kongresi'ni takip eden günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, en kısa zamanda Anadolu'da millet temsilcilerinden oluşan bir meclis toplamak ve bu meclisin kuracağı hükümet ile Milli Mücadeleyi bir merkezden idare etmektir. Bu nedendir ki doğu illerinin mukadderatı için toplanan Erzurum Kongresi'ni bu amaca yöneltmek istedi. Bu d       dolayısıyla Erzurum Kongresi'ni Sivas Kongresi'ne bağlayarak Milli Mücadele'ye ülke çapında yaygınlık kazandırdı.

Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri

 zmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine ortaya çıkan gelişmeler sonucunda Hacim Muittin ( arıklı) Bey'in başkanlığında kurulan Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti 28 Haziran-12 Temmuz tarihleri arasında vilayet kongresi yaparak bir Heyet-i Merkeziye teşekkül ettirmi ti. Bu heyetin te ebb sleriyle  evre il ve ilçelerden delegelerin de katıldığı bir mahalli kongre düzenlendi. 26-31 Temmuz tarihleri arasında toplanan kongre aldığı kararları hükümete ve İtilaf Devletleri temsilciliklerine birer telgrafla bildirdi. Buna göre:

- * Kongrenin maksadı vatanın kurtulu udur ve hiçbir siyasi fırka ile alakası yoktur.
- * Anadolu nüfus çoğunluğu, tarihi ananeleri, milli yemay lleri, mimari ve tarihi medeniyeti bakımından tamamıyla Türk ve Müslümandır.
- * Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesinin derhal tatbikine ba lanmalı... Anadolu Türkleri bunların yalandan ibaret olmadığını  mid etmektedir.
- * Anadolu Türkleri yurtlarının ufuklarını Yunan bayrağından kurtarıncaya kadar savaşmaya karar vermişlerdir... bunun önüne geçebilecek hiçbir tavsiye ve kararı kabul etmeyeceklerdir.

Balıkesir Kongresi'nin kararlarını tekrarlamak ve teşkilatı genişletip güçlendirmek amacıyla 16-25 Ağustos tarihleri arasında yapılan Alaşehir Kongresi'ne de yine Hacim Muhittin Bey        etmiş ve kongre aynı kararları almıştır. Erzurum Kongresi Temsil Heyetiyle irtibata geçilerek, Sivas Kongresine temsilci gönderilmiştir.

Diğer taraftan, Brest-Litovsk Anlaşmasıyla Osmanlı devletine bırakılan Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Artvin) bölgesinde de Şuralar oluşturulmuş ve bu bölgede Ermenistan kurulmasına karşı milli direniş teşkilatlandırılmıştır.

OKUMA LİSTESİ

1. Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara, 1988.
2. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1986.
3. Yücel Özkaya, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.4, sa:10, (Kasım 1987), s.174 vd.
4. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş*, İstanbul, 1981.
5. Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul, 1987.
6. Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara, 1973.
7. Mahzar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Ankara, 1986.
8. Samet Ağaoğlu, *Kuvayi Milliye Ruhu*, İstanbul, 1973.

Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919)

Erzurum Kongresi Heyet-i Temsiliyesi Mustafa Kemal Paşa başkanlığında daha önce, Amasya Tamiminde belirtildiği üzere bir milli kongre olarak düşünülmüş olan Sivas kongresine katılmak üzere 2 Eylülde Sivas'a geldi.

Kongre, 4 Eylül 1919 günü davet sahibi olması sebebiyle Mustafa Kemal Paşa'nın açış konuşmasıyla başladı. Bu konuşma Mustafa Kemal Paşa'nın mevcut siyasi duruma hakimiyetini ortaya koymaktadır. Başkanlığın sırayla üstlenilmesi talebi yapılan oylama sonucunda reddedildi. Divan teşekkülünde Mustafa Kemal Paşa oybirliğiyle başkanlığa Bekir Sami ve Rauf Beyler Başkan yardımcılıklarına seçilirler.

Daha önce oluşturulan Hazırlık Encümenin(Komisyon) kaleme aldığı ve ittihatçılık suçlamasının önüne geçmek için kongre delegelerinin okumaları teklifiyle bir yemin metni hazırlanmıştı. Bu metinde :

“Makam-ı celil-i hilafet ve saltanata, islamiyete, devlete, millete ve memlekete manen ve maddeten hizmetten başka bir gaye takip etmeyerek her türlü ihtirasat-ı şahsiye ve siyasiyeden ve fırkacılık amalinden münezzeh bir azm-ü iman ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım namına vallah, billah” ifadeleri vardı.

Bu yemin metnine evvela Mustafa Kemal Paşa karşı çıkar. Metin münakaşa edilerek aşağıdaki şekli alır :

“Makam-ı celil-i hilafet ve saltanata, İslâmiyete, devlete, millete ve memlekete manen ve maddeten hizmetten başka bir gaye ve emelimiz olmadığına binaen kongrenin müzakeresi devamı müddetince ihtirasat-ı şahsiye ve siyasiyeden ve fırkacılık amalinden münezzeh bir azim ve iman ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım namına vallah, billah”

Bu yemin metni de encümene havale edilir ve yayınlanmak üzere gazetelere verilmesi bunun da milleti ikna için olduğu kongre zabıtlarında açıkça ifade edilmektedir.

7 Eylül'de esas maksat olan Erzurum Kongresi Nizamnamesi'nin maddelerinin değiştirilmesi hususunda çalışmalar başladı. Gerekli hazırlıklar önceden yapıldığı için bu mesele bir günde halledildi. Yapılması düşünülen değişiklikler önerge komisyonuna gönderilerek, değişik oturumlarda sürdürülen görüşmeler 10 Eylülde sonuçlandırılmıştı. Nizamnamede Şark vilayetleri için öngörülen hüküm ve şartlar, bütün ülkeyi kapsayacak biçimde değiştirilmişti. Vilayat-ı Şarkiye Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adı Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüştürülmüştü. Anılan Nizamname'nin 4. maddesinde gerektiğinde “Vilayat-ı Şarkiye”de geçici bir hükümet kurulacağı öngörülmüştü. 7. maddede

yapılan değişiklikte Erzurum’da seçilen 9 kişilik Heyet-i Temsiliye’ye Batı Anadolu adına 6 üyenin daha eklenmesiyle sayının 15 çıkarılması uygun görülmüştü. Kongrenin son oturumunda yapılan seçimde oy çokluğu ile 6 üye daha seçilmiş, daha sonra Ref’et Bey nizamnameye uygun olarak 16’ncı üye sıfatıyla Heyet-i Temsiliye’ye katıldı.

Kongrede manda ve himaye meselesi özellikle Amerikan Mandası çerçevesinde tartışılmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın bu konuya pek fazla ehemmiyet atfettiği de söylenemez. Çünkü şu ifadelerdeki alaycı tavır gayet açıktır :

“...Mr Brown...: ‘...Ben hiçbir sıfat-ı resmiye ile görüşmüyorum diyor ve hatta Amerika mandayı kabul edeceğini değil belki etmeyeceğini söylüyor. Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namınadır; bu hususu nazar-ı dikkate almalıdır. Fazla olarak Mr Browne’un ifadesine nazaran mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor! Manda siz ne dersiniz odur diyor!..” “İstiklâl-i tam” şiarıyla hareket eden “İnkılâpçı bir kongre”nin herhangi bir himaye veya mandat fikrini kabul etmesi ise zaten beklenemezdi ve öyle de olmuştur. Nihayet diğer meseleleri görüşen Kongre 11 eylülde son buldu, 12 Eylül’de ise Sivas halkının huzurunda açık bir celse ile “...millet hakimiyetinin ve istiklal ruhunun daima kalplerinde yaşayacağı ve Anadolu’nun her türlü mukavemete hazır ve muntazır olduğu bütün dünyaya ilan edilmişti .

İstanbul’daki hükümetin, Sivas Kongresi’nin son günü Anadolu’daki milliyetçi başkaldırıya karşı açıkça cephe alarak, küçümseyici beyanatlarda bulunması, hatta kongreyi engelleme teşebbüslerine girişmesi, Heyet-i Temsiliyenin çok cesurane bir tavırla meydan okumasına yol açtı. Zira Ali Galip hadisesinin, Sadrazamın , İngilizlerle birlikte hazırladığı bir saldırı olduğu açıkça ortaya çıkmış bulunuyordu. İstanbul ile her türlü haberleşmenin kesilmesinden, Damat Ferit Paşa’nın başında bulunduğu kabinenin istifasına kadar geçen 18 gün boyunca ortaya çıkan gerilim milliyetçiler arasında da bazı görüş ayrılıklarının doğmasına yol açmış görünmektedir. Mustafa Kemal Paşa gönderdiği bir telgrafta halkın can, mal ve ırzının korunacağını, ancak yazışmaların Heyet-i Temsiliye ile yapılmasını istiyordu.

Bu telgraf Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi’nin oluşturulma biçimi ve İstanbul hükümeti ile ilişkilerin kesilmesiyle başlayan görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmıştı. İtirazlar bir kısım ordu komutanlarından ; Erzurum Kongresi üyelerinden ve bazı Müdafaa-i Hukuk örgütlerinden geliyordu. Karşı çıkışlar şu noktalarda toplanıyordu: Gelişmeler hakkında yeterince bilgi verilmediği, Sivas’ta Doğu Anadolu’nun ikinci plana itildiği. Heyet-i Temsiliye’nin seçimlerinde aksaklıklara meydan verildiği, Mustafa Kemal Paşa’nın yazışmalarda Heyet-i Temsiliye veya kongre yerine kendi adını kullandığı, İstanbul hükümetiyle ilişkilerde çok sert davranıldığı ...

Özellikle, Kazım Karabekir'den yoğun eleştiriler geliyordu. O kongrenin kendisine bilgi vermediğinden, kongrenin erken kapandığından, yayımlanan bildirinin doğu illerini de kapsamamasından şikayet ediyordu .

Sivas'ta Heyet-i Temsiliye yeniden oluşturulurken Erzurum'da seçilen 9 üye olduğu gibi bırakılmış Batı Anadolu adına 6 kişi daha seçilerek üye sayısı 15'e çıkarılmıştı.

Aslında yaşanan bu tereddütlere rağmen, Sivas Kongresi'nin seçtiği Heyet-i Temsiliye, İstanbul hükümetine karşı başlattığı meydan okumayı başarıyla sonuçlandırmıştı. Bir başka deyişle : o günün Ermeni'si nasıl ki kaderini Taşnak veya Hınçak Cemiyeti'ne, O günün Rum'u Mavri Mira veya Pontos Cemiyeti'ne bağlamışsa, o günün Türk'ü de kendi geleceğine ilişkin umutlarını Heyet-i Temsiliye'nin ellerine terk etmiş bulunuyordu.

Sivas Kongresi Erzurum Kongresi'nde vatanın bütünlüğü ve ulusun bağımsızlığını temin için verilmiş kararları kabulle kendisine mal etti ve genelleştirdi Kongre 11 Eylül'de şu kararları aldı.:

- * Milli sınırlar içindeki bölgeler bölünmez bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz.
- * Osmanlı topraklarının bütünlüğünün sağlanması için milli güçlerin etkinliği ve milli egemenliğin üstün kılınması şarttır.
- * Her türlü işgal ve müdahaleye karşı, millet birlik olarak kendisini müdafaa ve mukavemet edecektir. Hıristiyan azınlıkların her türlü güvenliği sağlandığından bunlara ayrıcalık tanınmaz.
- * Manda ve koruyuculuk kabul edilemez
- * Millet kendi geleceğine karar verebilmesi ve hükümetin başıboş bırakılmaması için Mebuslar Meclisinin derhal toplanması gerekir.
- * Milli direnmeyi gerçekleştirmek için kurulan dernekler birleştirilmiş ve adı "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olmuştur.
- * Kutsal amacı ve umumi teşkilatı idare için Kongre tarafından bir Temsil Heyeti seçilmiştir.

Erzurum Kongresi'nde doğu illerini temsilen seçilen 9 kişilik Temsil Heyeti Sivas Kongresi'nde 6 kişi daha seçilerek genişletilmiş, bu suretle Türkiye Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar ülke mukadderatında yegane söz sahibi bir kurul oluşturulmuştu.

Milli amaca erişmek yolunda ayrı ayrı çalışan dernekler birleştirilmiş ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştu.

Kongre, Ali Fuat Paşa'yı Batı Anadolu Umum Kuvay-ı Milliye Kumandanlığı'na tayin etmekle, yürütme yetkisine sahip olduğunu göstermişti.

13 Eylül'de Sivas'ta, ihtilâlin yayın organı olmak üzere İrade-i Milliye adlı bir gazete yayımlandı.

Sivas Kongresi, üyelerinin bütün ülkeye şamil olması nedeniyle Milli Mücadele başlangıcında Türkiye'nin mukadderatını belirleyen, bütün milletin tek vücut halinde birlik olduğunu dünyaya ilan eden milli bir kongredir. Bunu içindir ki tesirleri Erzurum Kongresi'nden daha geniş olmuş, kendisinden sonra gelişecek olayları büyük ölçüde etkilemiştir. Zira Misak-ı Milli'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında, Milli Mücadele'nin bütün anlaşmalarında, Sivas Kongresi'nin izleri görülür. Sivas Kongresi İstanbul Hükümetinin açık muhalefetine rağmen toplanmıştır. Erzurum Kongresi gibi ihtilâlcî bir karakter taşımaktadır.

Sivas Kongresi'nde elde edilen sonuçlar başarılıdır. Her ne kadar çeşitli düşüncelere sahip temsilcilerin bağdaştırılması yolu tutulmuşsa da, sonuç Mustafa Kemal Paşa'nın isteğine uygundur. Artık savaş ve ihtilâl tek örgüt tarafından, bütün yurttan yaygın biçimde yürütülecektir. Kongrede milli egemenlik ilkesinin "Saltanat ve Halifeliği" kurtaracağı görüşü ortaya atılmıştı. Bu çok önemli bir adımdır ve böylece, milli egemenlik, Osmanlı saltanatının üstüne çıkarılmaktadır.

İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi'ni dağıtmak ve Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarını yakalatmak için, Elazığ Valisi Ali Galip'i görevlendirmişti. Ali Galip Sivas'ı basıp kongreyi dağıtacaktı. Ancak üzerlerine gönderilen askeri birlikler bunu önledi. Bu olay Damat Ferit Paşa kabinesiyle, Anadolu'nun ilişkilerinin kesilmesi sonucunu doğurdu. Mustafa Kemal Paşa durumu padişaha bildirmek istedi. Fakat çekilen telgrafları Damat Ferit Paşa padişaha göstermedi. Bunun üzerine bütün telgrafhaneler İstanbul ile ilgilerini kestiler. Bu hareket, Anadolu'da gelişmiş bulunan milliyetçiler için de bir güç ifadesi oldu. Mustafa Kemal – İstanbul mücadelesinde (8.Haziran-30 Eylül 1919) İstanbul yenilmiş ve İngilizlerden yüz bulamayan Damat Ferit Paşa istifa etmiş, yerine 2 Ekim'de Ali Rıza Paşa kabinesi geçmişti. Milliyetçi bir hüviyet taşıyan bu kabinenin, İstanbul'da işbaşına geçmesi Mustafa Kemal Paşa ve ulusal dava için Damat Ferit'in düşürülmesinden sonra kazanılan ilk zaferdir. Yeni hükümetle birlikte, basında da Sivas Kongresi'nin faaliyetleri ile ilgili haberlere ve övgülere rastlanmaya başlanmıştı. Artık gazetelerin ilk sayfalarını Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in portreleri süslemekteydi.

Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi'nin bitiminden bir hafta sonra Sivas'a gelen, General J. G. Harbord'la yaptığı konuşmada, yeni bir Türk Devleti kurma arzusunu açıkça belirtmişti.

Amasya Görüşmeleri ve Protokolü

Anadolu, İstanbul üzerinde kurduğu bu egemenlikten yararlanmak istedi. Mustafa Kemal Paşa, Hükümetten özellikle ulusal direnişin karşısında olan sivil ve askeri yöneticilerin işten alınmalarını ve cezalandırılmalarını, onların yerine ihtilalcilerin güvenini taşıyanların getirilmesini, ordu örgütünün ulusal amaca uygun olarak yeni baştan düzenlenmesini, Mebuslar Meclisi'nin toplanmasını istiyordu. Daha başka pek çok öneriler de yapılıyordu. Anadolu istek ve önerilerinin hemen kabulünü ileri sürüyordu. Sonuçta Hükümet, Mustafa Kemal Paşa ile yüz yüze anlaşmanın gerekli olduğuna karar verdi ve Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Amasya'ya gönderdi. 16 Ekim 1919'da Hüseyin Rauf ve Bekir Sami Beylerle Sivas'tan hareket eden Mustafa Kemal Paşa iki gün sonra Amasya'ya vardı. 20 Ekim'de başlayan müzakereler 22 Ekim'de son buldu. Görüşmelerin metni üçü açık ve imzalı ikisi imzasız gizli beş protokol ile tespit edildi ve şu hususlarda anlaşma sağlandı:

İtilaf Devletleri ile yapılacak barışta sınırların tam bir anlayışla çizilmesi ve Türklerin yabancı devlet boyunduruğunda bırakılmaması.

Müslüman olmayan unsurlara ayrıcalık tanınmaması.

Yeni açılacak meclis için yapılacak seçimlerin serbestlik içinde yapılması.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Hükümetçe de kabul edilmesi .

Mebusan Meclisi tarafından kabul edilmek koşuluyla Sivas Kongresi kararlarının hükümet tarafından benimsenmesi.

Mebusan Meclisinin güvenlikte olmayan İstanbul'da toplanmasının uygun olmadığı.

Sivas'ta Komutanlarla Yapılan Toplantı (16-28 Kasım 1919)

Salih Paşa Amasya'da Mebuslar Meclisi'nin Anadolu'da toplanmasına çalışacağına söz vermişti. Ancak hükümet ve padişah buna razı olmadıklarından Meclisin nerede toplanacağı yeniden büyük bir soruna dönüşmüştü. Temsil Heyeti, Meclisin toplanacağı yer ve seçimler hakkında beliren görüş ayrılıklarını tartışıp kesin karara varmak için Milli Mücadeleyi destekleyen kolordu ve tümen komutanları ile ortak bir toplantı düzenlemeyi zorunlu görmüştü.

Toplantıya Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti adına Mustafa Kemal Paşa ile 3, 12, 13, 15 ve 20. Kolordu komutanları davet edildiler. Trakya'dan Cafer Tayyar Bey, Bandırma'dan Yusuf İzzet Paşa, Diyarbakır'dan Cevdet Bey aradaki uzaklık ve özel durumları nedeniyle toplantıya katılamadılar.

Toplantı sonunda; sakınca ve tehlikelerine rağmen Meclisin İstanbul'da toplanması, İstanbul'da milletvekillerinin güven ve serbestlik içinde yasama ve görevlerini yaptıklarını bildirecekleri ana kadar Temsil Heyeti'nin görevine devam etmesi, Paris Barış Konferansı'nın Türkiye hakkında olumsuz bir karar vermesi ve bu kararın Meclis tarafından kabul edilmesi halinde milletin düşüncesinin öğrenilmesi ve ona göre hareket edilmesi kabul edildi.

Temsil Heyeti'nin Ankara'ya Gelişi

Komutanlar toplantısında, Temsil Heyeti merkezinin, Eskişehir yakınındaki Seyitgazi kabul edilmiş olmasına rağmen, gerçekte saptanan yer Ankara idi. Çünkü Ankara; 20. Kolordunun. Merkezi olması dışında demiryolu ile İstanbul ve Batı Anadolu'ya ulaşmaya da imkan veriyordu. Siyasi olaylara daha yakın olmak için Temsil Heyeti 18 Aralık'ta Sivas'tan hareket etti. Kayseri - Mucur, Hacıbektaş, Kırşehir yoluyla 27 Aralık'ta Ankara'ya geldi ve büyük bir coşkuyla karşılandı. Beraberindekilerle Ziraat Mektebine yerleşen Mustafa Kemal Paşa burayı merkez edindi. Ankara artık, Milli Mücadele hareketinin kalbi ve merkezi olmuştu.

Son Osmanlı Mebuslar Meclisi ve Misak-ı Milli Kararları

Milli iradenin üstünlüğü karşısında Mebuslar Meclisinin açılması kabul edilmiş ve seçimler başlamıştı. Milletvekillerinin maneviyatlarını güçlendirmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, onlara bir amaç etrafında toplanmalarını, Meclis'te Kuvay-ı Milliye ruhunu sürdürmek için bir Müdafaa-i Hukuk grubu kurmalarını ve kendisini de bu Meclis'e başkan seçmelerini istiyordu. Kendisi Meclis'e katılmayacak olmasına rağmen, başkan seçilmeyi ve çoğunluğu Müdafaa-i Hukuk'a dayanan Meclis'in istediği kararları alacağını düşünüyordu.

Meclis 12 Ocak 1920'de Padişah'ın beyannamesinin okunmasıyla açıldı. Fakat Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanlığına seçilmediği gibi Müdafaa-i Hukuk grubu da kurulamadı. Milliyetçi üyeler Felah-ı Vatan Grubu'nu kurdular. Bu grup, Mustafa Kemal Paşa tarafından Sivas'ta hazırlanmış bulunan Misak-ı Milli metni ile ilgili bir toplantı yaptı ve 28 Ocak'taki gizli toplantıda bu metin pek az değişiklikle kabul edildi. Meclis 17 Şubat 1920'de bu kararı açıkladı. Misak-ı Milli kararlarına göre:

* Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte işgal altında bulunan ve nüfusunun çoğunu Arapların teşkil ettiği Osmanlı topraklarının mukadderatı, o topraklar üzerinde yaşayan halkın

serbestçe beyan edecekleri oylarla tayin edilmelidir. Ancak mütarekenin imzalandığı tarihte işgal edilmemiş olan ve Osmanlı-İslam ekseriyetinin yaşadığı bölgeler hiçbir sebeple ayrılamaz bir bütündür.

* Daha önce kendi istekleriyle Anavatana katılmış olan Elviye-i Selase için gerekirse yeniden halk oyuna başvurulabilir.

* Batı Trakya'nın durumu, orada yaşayan ahalinin serbestçe beyan edecekleri oylarla tespit edilecektir.

* Hilafet ve Saltanat'la hükümet merkezi olan İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin güvenliği sağlanmak şartıyla, Boğazların serbest ticarete açılması için Osmanlı Devletiyle ilgili ülkelerin birlikte verecekleri karar geçerli olacaktır.

* Azınlıkların hukuku, komşu ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan faydalanmaları kaydıyla Türkiye'ce temin edilecektir.

* Türkiye'nin milli ve ekonomik gelişmesine mani olacak siyasi, mali, adli sınırlamalar kabul edilmeyecek, borçların ödenmesi şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.

Osmanlı Mebusan Meclisi milli sınırlar içinde tam bağımsız yeni bir Türk devletinin esaslarını kapsayan Misak-ı Milli'yi kabul etmekle büyük bir görevi yerine getirmiş oldu.

9) İstanbul'un İşgali ve Mebuslar Meclisi'nin Dağıtılması

İtilaf Devletleri Misak-i Milli'yi hoş karşılamadılar. Daha ocak ayı içinde Kuvay-ı Milliye'yi destekleyen Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay başkanı Cevat Paşanın tutumunu protesto eden notayı hükümete verdiler. Cemal ve Cevat Paşaları, Kuvay-ı Milliye'ye subay yollamak, silah ve para sağlamak, terhis edilen erleri göndermekle suçladılar. Baskı karşısında Cemal ve Cevat Paşalar istifa ettiler.

26-27 Ocak'ta Akbaş Cephaneliğinin basılarak buradaki Fransız askerlerinin esir alınması ve büyük miktarda silah ve cephanenin Anadolu'ya nakledilmesi, seferberlik hazırlıklarının yapılması gibi gelişmeler İtilaf Devletlerini baskılarını daha da arttırmaya itti. Bu baskılar karşısında Ali Rıza Paşa istifa etti ve yeni hükümeti Salih Paşa kurdu.

İtilaf Devletleri bu fırsattan yararlanarak Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye'yi istedikleri barış şartlarına boyun eğdirmek için, önce Türk Ocağı'nı bastılar ve 16 Mart'ta da İstanbul'u işgal ettiler. Meclisi de kuşatarak Rauf Bey ve Kara Vasıf Bey'i tutukladılar. Bu sırada Erzurum'da bulunan Yarbey Rawlinson ve 20 kadar İngiliz'i de Kazım Karabekir Paşa resmen tutukladı. Ankara'daki 200 İngiliz askeri ile Fransız kumandanı da oradan ayrılmak zorunda bırakıldılar.

Başkent ile bağları koparmanın mali bir yönü de vardı. Gönderilen bir genelgeye göre Osmanlı Bankası, Düyun-u Umumiye, Reji, Mal Sandıkları ve Evkaf Sandıkları İstanbul’la ilişkilerini kesecekler ve mevcutlarını taşradaki yetkili mercilere bildireceklerdi. İşgalin hemen akabinde Mustafa Kemal Paşa; İtilaf Devletlerinin İstanbul’daki temsilcilerine, Birleşik Amerika siyasi temsilcisine, tarafsız devletler dışişleri bakanlarına, Fransa, İngiltere ve İtalya parlamentolarına birer protesto gönderdi. Mebuslar Meclisi “Mebusluk vazifesinin güven içinde yapılması imkânı oluncaya kadar meclis görüşmelerinin yapılmaması” kararı alarak toplantıları erteledi. Mustafa Kemal Paşa’nın emrine uyularak, İstanbul ile her türlü yazışma ve vergilerin İstanbul’a gönderilmesi yasaklandı.

Artan baskılar karşısında Salih Paşa kabinesi de istifa etmek zorunda kaldı. 5 Nisan 1920’de Damat Ferit Paşa yeniden IV. defa sadarete getirildi.

OKUMA LİSTESİ

1. Fahrettin Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993.
2. Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968.
3. Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946.
4. *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacım Muhittin Çarıklı’nın Kuvayi Milliye Hatıraları (1919-1920)*, Haz: Şerafettin Turan, Ankara, 1967.
5. Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, İstanbul, 1963.
6. Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara, 1969.
7. Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974.
8. Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, 1986.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI VE YENİ TÜRK DEVLETİNİN DOĞUŞU

TBMM'nin Açılması ve Niteliği

İstanbul'un işgali, Mebuslar Meclisi'nin dağıtılması, aydınların ve milletvekillerinin tutuklanması Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın tahminleri doğru çıkmıştı. Artık herkes onun etrafında toplanacaktı. Bundan sonra. İstanbul'dan Ankara'ya bir akın başladı. O güne kadar İstanbul'da kalıp “bir şeyler “ yapmak isteyenlerin tek umutları Ankara ve Mustafa Kemal Paşa oldu.

Milli egemenliğe dayalı bir devlet kurmayı düşünen Mustafa Kemal Paşa bu fırsatı iyi değerlendirdi. Kuracağı devletin temel organlarını oluşturacak yeni meclisin toplanmasını sağlayacak çalışmaları başlattı.

17 Mart 1920'de Ordu komutanlarına bir genelge göndererek Meclisin Ankara'da toplanmasının gerekli olduğunu bildirdi. 19 Mart'taki genelgesinde; yeni seçilecek olanlarla, İstanbul'dan kurtulmayı başaran mebusların en kısa zamanda Ankara'da toplanmalarını istedi. Erzurum Kongresi kararlarında belirtilerek, Sivas'ta da onaylanan kararlarda açıklandığı gibi “ ...Osmanlı hükümeti milletin istiklalini koruyamamış...” ve Anadolu'da bir milli hükümetin kurulması için bütün şartlar oluşmuştu.

Seçilen mebusların bir kısmının Ankara'ya ulaşmasından sonra, 23 Nisan 1920'de meclis ilk toplantısını yaptı. Açış konuşmasını yapan en yaşlı üye Şerif Bey'in ifadesiyle Büyük Millet Meclisi adını aldı (Bir süre sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi adını alacaktır). Ertesi gün yapılan toplantıda Mustafa Kemal Paşa başkan seçildi. TBMM'nin açılmasıyla milletin meşru haklarını koruyacak bir kurucu meclis oluşturulmuş oluyordu.

TBMM'nin kurulmasıyla Anadolu'da yeni bir hükümet ortaya çıkmış oluyordu. 2 Mayıs 1920'de Meclis üyeleri arasından ilk “İcra Vekilleri Heyeti” de teşekkül ettirildi ki; bu durum Erzurum Kongresi'nde hazırlanmış olan planın uygulanması olarak kabul edilebilir.

Meclis; yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kendinde toplamış “Kuvvetler Birliği” temeline göre kurulmuştu. Meclis, yasaları yapmak ve bunları kendi arasından seçtiği hükümet üyelerine uygulamakla iki yetkisini doğrudan doğruya kendisi kullanıyordu. Meclis'ce alınan kararların uygulanabilmesi için kendi içinden seçilerek 11 üyeden oluşturulan yürütmeye “ İcra Vekilleri Heyeti” üyelerine de, Meclis'e karşı sorumlu olduklarından “nazır” veya “bakan” denmeyip sadece “ vekil” deniyor ve bunlar hükümeti meydana getiriyordu. İcra Vekilleri Heyeti'nin başkanı Meclisin de başkanı idi.

Meclis'in tam mebus sayısı 390 olması gerekiyordu. Ancak açılısta 78 mebus bulunabilmişti. Askerler, memurlar, din adamları, çiftçi, tüccar ve aşiret başkanları gibi toplumun idareci sınıfıyla sivil halkı bir araya getiren mecliste ilk amaç, ülkenin kurtarılmasıydı. Meclis'te siyasi partiler yoktu, ancak zamanla Halk Zümresi, Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Islahat Grubu gibi çeşitli gruplar kuruldu. Bu gruplardan başka 1920 sonlarında Türkiye Komünist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası da kurulmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin giderek sertleşmesi karşısında seri kararalar alabilmek ve kanunlar çıkarabilmek için, I. Grup da denilen Müdafaa-yı Hukuk Grubunu kurdu. Bu gruba çeşitli sebeplerle muhalif olanlara da II. Grup denilmekteydi.

Bunlar zaman zaman sert eleştirilerde bulunmuşlardır.

TBMM, öncelikle Anadolu'daki asayişsizliği ortadan kaldırmak için harekete geçti ve 29 Nisan'da " Hıyaneti Vatanîye Kanunu" nu çıkardı. Bu yasayı uygulamak üzere 11 Eylül 1920'de özel mahkemeler olarak TBMM üyeleri arasından oluşturulan İstiklal Mahkemeleri kuruldu.

7 Haziran 1920'de çıkarılan bir yasa ile ; Osmanlı Devleti ile yapılan her çeşit sözleşmeler, antlaşmalar, ayrıcalıklar, yer altı kaynaklarının verilmesi gibi açık ya da gizli her türlü antlaşmalar 16 Mart 1920'den başlanarak yapılmamış sayılacaktı. Böylece bütün yabancı devletler Ankara ile ilişki kurmak ve anlaşmak zorunda bırakılmıştı.

20 Ocak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çıkarılıncaya kadar Osmanlı Kanun-u Esasi'si ölçüt olarak alınmış, bu tarihten sonra kanunlar yeni yasaya dayanılarak çıkarılmıştır.

TBMM'nin Açılışından Sonra Askeri ve Siyasi Gelişmeler

İç Ayaklanmalar

TBMM'nin yeni kurulduğu günlerde karşı karşıya kaldığı, gerçekte birbirine bağlı belli başlı iki büyük mesele vardır. Bunlardan birincisini yurt içinde asayiş ve otoriteyi sağlamak, ikincisi ise cepheleleri oluşturmak için düzenli orduya geçiş oluşturmuyordu.

Damat Ferit hükümetlerinin İngilizlerle işbirliği yaparak, uzun savaş yıllarının yorgunluğunu taşıyan halka yaptıkları Milli Mücadele aleyhtarı yoğun propaganda Ankara'yı bir hayli sıkıntıya sokmuş ve TBMM hükümetine karşı ayaklanmalara yol açmıştır. Bu ayaklanmaların başlıcaları şunlardır:

* Bozkır Ayaklanmaları. (27 Eylül-4 Ekim ve 20 Ekim-4 Kasım 1919)

- * Şeyh Eşref Ayaklanması. (26.Ekim-24 Aralık 1919)
- * Anzavur Ayaklanması. (1 Ekim-30 Kasım 1919 ve 16 Şubat-16 Nisan 1920)
- * Bolu-Düzce Ayaklanmaları. (12 Nisan-31 Mayıs ve 8 Ağustos-23 Eylül 1920)
- * Yozgat Ayaklanmaları. (15 Mayıs-27 Ağustos ve 5 Eylül-30 Aralık 1920)
- * Zile Ayaklanması. (21 Mayıs-12 Haziran 1920)
- * Milli Aşireti Ayaklanması. (8-26 Haziran 1920)
- * Konya Ayaklanması. (2 Ekim-22 Kasım 1920)
- * Demirci Mehmet Efe. (1-31 Aralık 1920)
- * Koçgiri Ayaklanması. (6 Mart-17 Haziran 1921)
- * Çerkes Ethem Ayaklanması. (27 Aralık 1920-24 Ocak 1921)
- * Rum Pontus Ayaklanması. (6 Aralık 1920- 6 Şubat 1923)

Saf vatandaşları ayaklanma yoluna iten nedenlerin başında İngilizlerin ülke çapında yapmaya çalıştığı propagandalar gelir. İngiltere'nin temel hedefi : Boğazları ellerinde tutabilmek için, ileride Anadolu'da kurulabilecek bir devletten gelmesi mümkün tehditleri önleyecek tedbirleri almaktır. Bu nedenle Marmara'nın doğusunda iki tampon bölgeye ihtiyaç vardı. Biga ve Gönen dolayları ile Düzce ve Hendek bölgelerinde yaşayan saltanata bağlı halk, insafsızca kışkırtıldı ve bu bölgelerin halkı Anadolu Hükümetine karşı ayaklandı.

Doğu'da kurulması düşünülen Ermeni ve Kürt devletlerinin doğmasını kolaylaştırmak için oralardaki vatandaşlar da İngilizler ve Fransızların öncülüğünde kışkırtılmışlardı.

Orta Anadolu halkı da dinsel duyguları İstanbul Hükümetince kötüye kullanılarak ayaklanmaya sürüklenmiştir.

Doğu Karadeniz'deki Rumların ise ayaklanması doğaldı. Çünkü Batı Anadolu Yunanlılarca işgal ediliyordu. Onlar da şüphesiz Rum Pontus devletini kurabilmek için bu işgalden cesaret almışlardı.

Mustafa Kemal Paşa düşman karşısında savunmanın zayıflatılması pahasına iç cephenin temizlenmesi yolunda üstün bir çaba harcayarak, karşı ihtilalcileri yok etmiş ve sonra asıl düşmanla savaşa başlamıştır.

Ayaklanmalar yeni devletin zaten sınırlı olan gücünü çok yıpratmıştı. Bu ayaklanmaların bastırılmasında gösterilen olağanüstü çabalar gerçekten büyük başarıdır.

Milli Ordunun Kurulması

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline Osmanlı askeri güçleri açıkça karşı koyamamıştır. Fakat Kuvayı Milliye adı verilen direnişçi güçler, ordudan terhis edilen (yahut öyle gösterilen) subayların öncülüğünde ortaya çıkarak işgalci güçlere karşı direnmeye başlamıştır. Asker ve sivil aydın yurtsever milliyetçi kişilerin öncülüğünde milliyetçi güçler giderek çoğaldı.

Belirli bir merkezden yönetilmeyen bu düzensiz güçler birbirinden farklı insan gruplarından oluşuyordu. Büyük bir bölümü askeri eğitimden geçmemişti. Ağır silahları da yoktu.

Kuvayı Milliye güçleriyle yakından ilgilenen Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'nde Batı Anadolu Umum Kuvayı Milliye Komutanlığı'na Ali Fuat Paşa'nın atanmasını sağladı. Güney Cephesi'ni düzene koymak amacıyla Kılıç Ali Bey bu bölgeye gönderildi. Ancak Urfa'da, Antep'te, Adana'da ve Ege'de kahramanca mücadele veren Kuvayı Milliye güçleriyle işgalci güçleri yurttan atmak, milli bağımsızlığı sağlamak mümkün gözüküyordu. Anadolu'da direniş hareketi güçlendikçe, bu direnişi kırmak için Padişah'ın askerliği kaldırdığını belirten propagandaların yapılması Kuvayı Milliye'ye duyulan ihtiyacı arttırıyordu. 15. Kolordu'nun dışında düzenli askeri birlik kalmamıştı.

O günkü şartlarda Kuvayı Milliye'den düzenli orduya geçmek güçtü. Zira elde bulunan ordu adete iskelet durumunda idi. Ordu kadroları boştu. Silah altına alınanlar kaçıyordu. Subay kadrosu da yeterli değildi. Bu nedenle askerlerin kaçmalarını önlemek için Firariler kanunu çıkartıldı. İç güvenliği sağlayacak Seyyar Jandarma Müfrezeleri oluşturuldu. Ankara'da subay yetiştirmek üzere okul açıldı.

Bakanlar Kurulu tarafından, ordunun ihtiyaçlarının hükümet tarafından karşılanması ve Kuvayı Milliye'nin Savunma Bakanlığı'na bağlanmasına karar verildi. Bununla beraber düzenli orduya karşı olup çeteler ve milis kuvvetleriyle düşmana karşı daha başarılı olunacağını savunanlar vardı. Özellikle Kuvayı Seyyareciler (Çerkes Ethem ve kardeşleri) Gediz taarruzundaki başarısızlığı, cephe komutanı ve düzenli ordu birliklerine bağlıyorlardı. Gelişen askeri olaylar ve düşman ilerlemeleri, 22 Haziran 1920'deki Yunan taarruzunun tehlikeli bir şekilde gelişmesi, Gediz başarısızlığı gibi olaylar düzenli orduya olan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştu. Bu nedenle Kuvayı Milliye'nin yeni adlar altında teşkilatlandırılmasına hız verildi.

8 Kasım 1920'de Batı Cephesi ikiye bölündü. Güney bölümü Refet Bey'in, Batı bölümü ise İsmet Bey'in komutası altına verildi. Mustafa Kemal Paşa, "acil olarak düzenli ordu ve büyük süvari gücü "oluşturmak gerektiği emrini verdi. Bundan sonraki süreçte düzensiz birlikleri hızla kaldırıldı ve milli bir ordunun kurulması tamamlandı.

Sevr Barış Antlaşması

İtilaf Devletleri temsilcileri 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında San Remo'da toplanarak Türklere kabul ettirilecek anlaşmaya son şeklini verdiler. Konferansta Türk Milleti hakkında karar verilirken, müttefikler Türklerin görüşlerini almak lüzumunu bile hissetmediler. Barış antlaşmasının taslağı 11 Mayıs'ta Osmanlı temsilcilerine verildi. Temsilcilerin başkanı Tevfik Paşa antlaşma tasarısını görünce dehşete düştü. İstanbul'a dönerek bu barış antlaşması imza edilirse, Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkıp bir sömürge haline geleceğini söyledi. Türk temsilcilerinin bu çıkışı üzerine hem Mustafa Kemal'in durumunu zayıflatmak, hem de İstanbul'daki Tevfik Paşa gibi vatanseverlerin direnişini kırmak için, İngiliz birlikleriyle desteklenen Yunan kuvvetleri 22 Haziran'da Bursa-Uşak çizgisine doğru ilerlemeye başladılar. Karşılarında bulunan pek zayıf Türk birliklerini dağıtarak 8 Temmuz'da Bursa'yı işgal ettiler. Hemen hemen tüm Ege bölgesi ve Doğu Trakya Yunanlıların eline geçti. Bu durum Padişah'a barış antlaşmasının imzalanması için fırsat verdi. 22 Temmuz 1920'de toplanan Saltanat Şurası'nda Topçu Korgenerali Rıza Paşa dışındakiler hükümetin tavsiyesine uyup anlaşmanın imzalanmasını kabul ettiler.

Barış görüşmeleri için Damat Ferit Paris'e gitti. Hadi Paşa ile Rıza Tevfik Bey 10 Ağustos 1920'de Türkiye'nin milli mevcudiyetine derin darbe vuran Sevr antlaşmasını imza ettiler.

On üç bölüm ve 433 maddeden meydana gelen Sevr antlaşmasının maddeleri özetle şöyledir:

- * Osmanlı İmparatorluğu'nun ülkesi İstanbul ve Anadolu'nun ufak bir parçası ile sınırlandırılıyordu.

- * İstanbul ve Çanakkale boğazları savaş sırasında bile bütün devletlerin gemilerine açık tutulacak, Boğazlar uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecekti.

- * İzmir ve Ege bölgesinin önemli bir kısmı Yunanistan'a veriliyordu. Yine, Midye-Büyükçekmece arasındaki çizginin batısında kalan bütün Doğu Trakya da bu devlete bırakılmıştı.

- * Doğu Anadolu'da iki yeni devlet kurulacaktı: Ermenistan ve Kürdistan

- * Irak, Arabistan ve Suriye İngiliz ve Fransızlarca paylaşılıyordu.

- * Anatalya ve Konya bölgeleri İtalyanların; Adana, Sivas ve Malatya ise Fransızların payına düşmüştü.

- * Devletin askeri gücü sınırlandırılıyordu. En fazla 50.700 kişi silah altında bulunacaktı. Tank, ağır top, uçak orduda bulunmayacak, denizde 7 gambot ve 6 torpidodan başka hiçbir gemimiz olmayacaktı.

* İktisadi, mali ve adli kapitülasyonlar en geniş biçimi ile tanınıyordu. Azınlıkların hakları Türklerden daha fazla tutuluyordu.

İtilaf Devletlerinin savaş sonrasında mağlup devletlerle yaptıkları anlaşmalar içinde en ağır olanı şüphesiz Sevr antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi değil, Türk milletinin yok edilmesi amaçlanıyordu.

TBMM'nin Sevr barışına tepkisi çok sert oldu. Bu barışı TBMM tanııyordu. Zaten İstanbul Hükümetinin hiçbir işleminin yeni devlet gözünde hukuki önemi yoktu. Bu antlaşmayı onaylayan bütün Osmanlı Devlet adamları 19 Ağustos'ta TBMM'nce verilen bir kararla vatan haini sayıldılar ve vatandaşlık haklarından yoksun kıldılar.

Milli Cephelerin Kurulması

Mondros Mütarekesi'nden sonra ülkenin çeşitli yerleri İtilaf Devletleri'nce işgal edildi. Mütareke koşullarına aykırı olarak yapılan bu eylemler Türk milletinin tepkisine neden oldu ve Kuvayı Milliye adı verilen bir hareketi doğurdu. Bu hareket, yurdun ve bağımsızlığın tehlikeye girmesi karşısında halkın kendi içgüdüsünden kaynaklanan bir savunma hareketidir. Gelişen bu direniş Mayıs 1919'dan 1920 yılı sonlarına kadar sürmüştür.

Milli müfrezelerin kuruluşunda eşrafın rolü büyüktü. Çünkü silahlı köylüler çok defa eşraftan birinin etrafında toplanmak üzere şehirlere gelmekte idiler. Hemen her yerde teşekkül etmiş olan “ Kuvayı Milliye Heyetleri” ve “ Müdafaayı Hukuk Heyetleri” milli müfrezelerin her türlü ikmal hizmetlerini ifa ediyordu.

Zamanla milli kuvvetler artmış, milli taburlar ve alaylar kurulmuştu. Bunların başında halkın ileri gelenlerinden birisi bulunurdu. Her alay ve tabur komutanının subay olan bir yardımcısı vardı. Kuvayı Milliye'nin lideri askeri birliklerle temas ederek silah ihtiyaçlarını karşılardı.

Halkın kendi içinden çıkardığı Kuvayı Milliye güçlerini, ülkenin içinde bulunduğu koşullar yaratmıştır. Bu nedenle düzenli ordu ile aralarında oldukça farklılık vardır. Kişisel davranışlar, şöhret, gösteriş, sivrilmek Kuvayı Milliye'nin itici faktörleridir. Merkezi otoriteye, emir komuta zincirine bağlı olmayan kendi yasalarını ve kendi kurallarını kendi koyan Kuvayı Milliye güçleri düzenli ordu kuruluncaya kadar işgalci güçlere karşı büyük bir dirençle karşı koymuşlardır. Kuvayı Milliye'ce oluşturulan cepheleri kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

1) Güney ve Güneydoğu Cephesi

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarını nasıl paylaşılacağına ilişkin çeşitli antlaşmalar yapmışlardı. Mondros Mütarekesi'nden sonra bu antlaşmalara işlerlik

kazandırılmıştır. İşgal hareketini İngilizler başlattı. Mütareke koşullarına aykırı olarak Musul, İskenderun ve Kilis işgal edildi. Haberleşme araçlarına el konuldu. Halkın elinden malı alınmaya, elindeki silahlar toplanmaya başlandı. Antep'i de işgal eden İngilizler, aydınları ve kentin ileri gelenlerini Mısır'a sürdüler. Bir süre sonra da Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine dayanarak Maraş ve Urfa'yı işgal ettiler.

Fransızlar ise Adana, Mersin ve Osmaniye'yi işgal ettiler. Buralarda yaşayan Ermeniler'le işbirliği yaptılar. Hatta jandarma gücünü Ermeniler'den oluşturdular.

İngiltere ile Fransa 15 Eylül 1919'da ikili bir anlaşma yaparak Ortadoğu'yu nasıl paylaşacaklarını belirlediler. Irak ve Filistin İngiliz mandası, Suriye ve Lübnan da Fransız mandası altına sokuldu. Antep, Urfa, Maraş da el değiştirerek Fransa'ya geçti. Fransızlar burada bulunan yerli Ermenileri silahlandırarak bölgeyi kontrol altında tutmaya ve diğer yandan bölgede bulunan aşiretleri elde ederek tutunmaya çaba harcadılar.

1920 yılı boyunca bölgede sivil halkın örgütlenmesi sonucunda ortaya çıkan Kuvayı Milliye önce Maraş'ta, sonra Urfa'da Fransızları ve Ermenileri mağlup ederek buraları terk etmek zorunda bıraktı. Esas şiddetli çarpışmalar Antep ve Adana çevresinde meydana geldi. Antepliler büyük bir fedakârlıkla bir yıl boyunca Fransız kuşatması altında direndiler. Bunun sonucu olarak TBMM, 8 Şubat 1921'de Antep'e Gazi ünvanını verdi .

Fransa'nın yarısı kadar araziye 60.000 kişilik bir kuvvetle ve bölgedeki Ermenileri silahlandırmak sureti ile ellerinde tutabileceklerini zanneden Fransızlar yanıldıklarını kısa zamanda gördüler. Bunun sonucunda da TBMM ile anlaşmaktan başka çıkar yol kalmadığı için 1921 Haziran'ında görüşmelere başladılar. Ankara İtilafnamesi olarak adlandırılan bir anlaşmayla güney topraklarımızı boşaltarak çekildiler.

Doğu Cephesi ve Gümrü Barışı

Mondros Mütarekesi hükümlerine göre Türk orduları kuzeybatı İran ve Kafkasyayı boşaltmıştı. Bu durumda oralardaki Türkler Gürcüstan ve Ermenistan Cumhuriyetinin tehdidi altına girmişti. Wilson ilkelerine göre Doğu Anadolu'da pay almak isteyen Ermeniler derhal işgal hareketine girişerek, Gümrü, Eçmiyazin, Iğdır bölgelerine ve Arpaçay ile Aras kıyılarına kadar gelerek zulümlere başladılar. Ancak Doğu cephesindeki birliklerin Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın sert ve enerjik tutumu ile Ermeniler girdikleri bölgelerden çıkarılmış ve 3 Aralık 1920'de Gümrü Anlaşması imzalanmıştır. Gümrü barışı ile Rus Çarlığı tarafından elimizden alınan (1878), sonra Ermenilere geçen Kars, Sarıkamış ve Oltu yine bize geçti.

Görevini tam bir başarı ile sonuçlandıran doğudaki ordu birliklerimiz hemen Batı cephesine gönderildi.

Bu zafer ve sonuç TBMM'nin ilk başarısıdır. Fakat kısa bir süre sonra Ermenistan Ruslar tarafından işgal edilmiş, Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'ne katıldığı için Gümrü barışı hükümsüz kalmıştı. Onun yerine Ruslarla, 16 Mart 1921'de Moskova, 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşmaları imza edildi ve Doğu sınırlarımız kesinleşti.

Türk delegeleri Moskova'da iken orada bulunan Afgan Devleti yetkilileri ile 1 Mart 1921'de bir dostluk-kardeşlik anlaşması imza edilmişti. Afganistan'la sınırimiz bulunmamakla beraber, bu anlaşma onların kurtuluş savaşımıza verdikleri değeri göstermiş ve manevi gücümüzü artırmıştı.

Batı Cephesi

Anadolu'da en geniş çaplı istila eylemi, Yunan ordusunca yapılıyordu.”Büyük Yunanistan” ülküsünü gerçekleştirmeye çalışan bu ordu kesin olarak yenilmedikçe diğer cephelerdeki başarılar hiçbir anlam taşıyamazdı. Bu nedenle, düzenli ordu kurulduktan ve Doğu Cephesi güvenlik altına alındıktan sonra, Türk Hükümeti ile Genelkurmayının çalışmaları Batı Anadolu üzerinde yoğunlaşmıştı.

9 Kasım 1920'de Yunanlılar İzmit'ten, Uşak- Sarayköy çizgisine kadar ilerlemiş bulunuyordu. Yunan ordusu, devrinin en yeni silahlarıyla donatılmıştı. Lojistik desteği, bakımı çok ileriye. Ayrıca, subay ve erleri dinçtiler. Bu ordu sayı bakımından da Türk birliklerinden üstündü. Buna karşılık Türk Ordusu yeni kurulmaya başlanmıştı. Eldeki silahlar hem sayıca az, hem de çok çeşitli ve eskiydi. Bakım ve donatım eksikti. Ayaklanmalar büyük kayıplara yol açmıştı. Ancak, ordunun komutanları yıllardan beri çeşitli savaşlarda bulunup en iyi biçimde yetişmişlerdi. Pek çok er de savaşlarda pişmişti. Türk komuta kurulu üstün niteliklere sahipti. Yunan ordusu komutanları arasında ise çeşitli iç siyasal didişmeler ve çekişmeler nedeniyle düşünce ayrılıkları vardı. Komuta kurulu ise savaş denemesinden geçmemişti. Nihayet Yunan ordusu Batı Anadolu'da bir işgal gücüydü. Türk Ordusu ise vatanını kurtarmak için ölüm-kalım mücadelesi yapıyordu.

1921-1922 YILLARI ASKERİ VE SİYASİ GELİŞMELER

Birinci İnönü Savaşı ve Londra Konferansı

1920 yılı sonlarında Yunan Kralı Aleksandr ölmüş, Başbakan Venizelos da seçimleri kaybederek, iktidardan düşüp, ülkesini terk etmişti. Yeni Kral Konstantin, Türk-Yunan savaşını devam ettirmesi kaydıyla bazı İngiliz ileri gelenleri tarafından tahta çıkarılmıştı.

1920 yılı yaz aylarında ilerleyen Yunanlılar belirli mevzilerde durmuşlar ve bir genel saldırı için hazırlanmaya başlamışlardı. Düzenli orduya girmeyi kabullenmeyen ve kendi

başına buyruk davranmayı sürdüren Çerkes Ethem ve kardeşlerinin Türk Hükümetine karşı ayaklanmaları ve bunu Yunanlılara da bildirerek işbirliği önermeleri, Yunan ordusu için çok uygun bir durum yarattı. 6 Ocak'ta Bursa'dan Eskişehir yönünde, Uşak'tan da Afyon yönünde Çerkes Ethem'ce desteklenen Yunan ordusu ileri harekate başladı. 9 Ocak'ta İnönü'de Türk birlikleriyle çatıştı. Yeni kurulan ordudaki birliklerimizin büyük bir bölümü Çerkes Ethem'e karşı gönderilmişti. Yunanlıların kuvveti çok üstündü. Ancak, İnönü mevziindeki birliklerimiz büyük bir azimle direndiler. 11 Ocak gününe kadar yapılan kanlı çarpışmalar sonucu, Yunanlılar geldikleri yere çekildiler. Güneyde de Ethem'in kuvvetleri dağıtıldı. Ethem Yunanlılara sığındı. Böylece bu ilk düzenli savaş, genç Türk Ordusunun zaferiyle sonuçlandı.

Birinci İnönü Savaşının zaferle bitmesi TBMM'nde ve tüm ulusta derin heyecan gösterilerine yol açtı. Bu başarı dışarıda da büyük yankılar uyandırdı. Rusya son duraklamalarını bırakıp TBMM Hükümetine yanaştı. Batılılar, Londra Konferansının toplanmasına karar verdiler.

Batılı Devletler, Londra Konferansına, Osmanlı Hükümeti ile Yunanistan'ı çağırdılar. Davette, Osmanlı heyeti arasında Ankara temsilcilerinin de bulunması isteniyordu. İtilaf Devletleri bu davranışları ile TBMM Hükümetini meşru saymadıklarını göstermek istiyorlardı. İstanbul Hükümetinin çağırılması TBMM çevrelerinde kızgınlık yarattı. Uzun yazışmalara rağmen, Batılı devletler kararlarından dönmediler. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki kurul Londra'ya gönderildi. İstanbul Hükümeti de Tevfik Paşa'yı gönderdi. 23 Şubat günü toplanan konferansta İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşmasının esaslarına dokunmayan bazı değişikliklerle getirdikleri projeyi Türklerin ve Yunanlıların önceden kabul etmesini ileri sürdüler. Türk heyeti, ilk olarak Anadolu'nun boşaltılmasını istedi ve Misak-ı Milli'yi izah etti. Yunanlılar ise, ne Anadolu'nun boşaltılmasına razı oldular, ne de değişiklikleri kabul ettiler. Konferans bir sonuç vermeden dağılmış ve bunun üzerinden on gün geçmeden Yunan orduları bütün cephelerden taarruza geçmişlerdi.

Bu olumsuz sonuca rağmen Londra Konferansı TBMM için bir başarıdır. Her şeyden önce Batılı bağlaşıklar Anadolu ihtilalini hukuki alanda da tanımışlardı. Hele İstanbul temsilcilerinin söz hakkını Ankara'ya bırakması, bundan sonraki diplomatik ilişkiler bakımından son derece elverişli bir ortam yaratmıştır. İtalyan-Fransız çıkar birliği, Yunan-İngiliz ortaklığının karşısına dikilmiştir. Böylece Türkler, İtalyanlarla Fransızlara yaklaşımaya başlamışlardır. Konferans dağıldıktan sonra Bekir Sami Bey İngiliz, İtalyan ve Fransızlarla birer sözleşme imzalamıştır.

Fransızlarla 11 Mart 1921’de yapılan sözleşmeye göre: savaşa son verilecek ve tutsaklar karşılıklı olarak serbest bırakılacak, güney sınırımız kesin olarak saptanacaktı. Fransızların bu fedakârlıklarına karşılık güneyde onlara bazı iktisadi kolaylıklar sağlanacaktı. 12 Mart’ta İtalyanlarla yapılan sözleşmede de aynı hükümler vardı. İngilizlerle de yalnız tutsakların bırakılması yolunda bir sözleşme yapılmıştı. Fakat, bu sözleşmede İngilizlere, savaş suçlusu saydıkları Türk tutsaklarını serbest bırakmamak hakkını veren bir hüküm eklenmişti.

Bekir Sami Bey’in yaptığı sözleşmeler Hükümet tarafından çok olumsuz karşılandı. Sözleşmeler Türk Devleti’nin sıkı sıkıya sarıldığı ve gerçekleştirmek istediği tam bağımsızlık ilkesine aykırı idi. Bu nedenle Bekir Sami Bey görevden alındı ve sözleşmeler kabul edilmedi.

İkinci İnönü Savaşı (23 Mart - 4 Nisan 1921)

Londra Konferansı’nda Türklere önerilen barış taslağı kabul edilmeyince, özellikle İngilizler TBMM’ne baskı yapabilmek için Yunanlıları yeni bir saldırıya kışkırtmaya başladılar. Yunanlılar da Birinci İnönü savaşındaki başarısızlıklarını örtmek ve Sevr Barışı ile kazandıkları imkânlardan yararlanmak için saldırıya hevesliydiler. Onlar ayrıca Türk Ordusuna gelişme zamanı bırakmanın da sakıncalı olduğu kanısındaydılar

Bu nedenlerle yine saldırıya geçtiler. Savaş İnönü- Afyon arasındaki bölgede yapıldı. Yunanlılar ilkinden daha üstün kuvvetlerle 23 Mart sabahından itibaren Bursa’dan İnönü İstikametine ilerlemeye başladılar. İki saldırının da püskürtülmesi üzerine Yunan kuvvetleri çıkış mevzilerine çekilmeye başladılar. Güneydeki çok üstün Yunan birlikleri, kuzeydeki esas kuvvetlerin yenildiğini anlayınca Afyon’u işgal ettikleri halde hızla geri çekildiler. Böylece Afyon da kurtuldu.

İkinci İnönü Savaşının da zaferle bitmesi, umutları daha da artırdı. Her iki savaşta da Batı Cephesi Komutanı bulunan İsmet (İnönü) Bey’in rütbesi 31 Mart’ta Tuğgeneralliğe Genelkurmay Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa’da orgeneralliğe yükseltildi.

Birinci ve İkinci İnönü zaferleri, Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921’de Moskova dostluk antlaşması’nın imzalanmasını sağladığı gibi, Fransa’nın ve İtalya’nın da politik bakımdan İngiltere’den ayrı bir politika izlemesine sebep olmuştur. Anlaşma eğiliminde olan Fransa, Franklin Bouillon’u Türkiye’ye karşılıklı görüşmelerde bulunmak üzere göndermiştir. İtalyanlar ise daha anlayışlı davranarak işgal ettikleri bölgelerden çekilmişlerdir.

İkinci İnönü zaferinden sonra beliren uygun durumdan yararlanmak isteyen bazı komutanlar, güneydeki Yunan kuvvetlerini imha etmek için harekete geçtiler. Ancak, İnönü savaşlarından çok yorgun çıkan, mevcutları azalmış birliklerimiz, destek almış, dinç ve güçlü

Yunan kuvvetlerini, mevzilerinden söküp atamadılar. Böylece Aslıhanlar ve Dumlupınar savaşları (8-12 Nisan 1921) olumlu bir sonuç alınamadan bitti.

Kütahya ve Eskişehir Savaşları (10-24 Temmuz 1921)

İnönü Savaşlarında savunma taktiği uygulamak zorunda kalan ve Aslıhanlar- Dumlupınar çarpışmalarında ise henüz saldırı gücü olmadığını ortaya koyan Türk ordusunun durumundan yararlanmayı düşünen Yunan Genelkurmayı daha güçlü birliklerle, İnönü, Eskişehir, Afyon ve Kütahya arasındaki çizgide bulunan mevzilerimize yüklenerek buraları işgal etmek ve gerekirse Ankara'ya kadar ilerlemeyi planlıyordu. Yunanlılar bu amaçla yeni birliklerle iyice güçlendiler ve 10 Temmuz'dan itibaren büyük saldırıya geçtiler. Şiddetli çarpışmalar oldu. Ancak gerek insan gücü gerekse araç ve gereç yönünden Türk kuvvetlerinden çok üstün durumda bulunan Yunanlılar birçok yeri işgal ettiler. Afyon, Eskişehir, Kütahya, Bilecik gibi yerleşim merkezleri düşman eline geçti.

Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerimizin Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmesini gerekli gördü. Böylece zaman kazanılacaktı. Ordumuz geri yürüyüşe geçerek 25 Temmuz 1921'de tamamen Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildi. Bu harp yönetimi bakımından isabetli bir karardı.

Kütahya- Eskişehir Savaşlarında Türk ordusunun kayıpları büyüktü. 40.000'ne yakın silahlı kuvvetimiz yok olmuştu. Ayrıca araç ve gereç kaybımız da büyüktü.

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığa Seçilmesi ve Tekâlif-i Milliye Emirleri

Yunanlıların ilerlemesi yurt içinde ve dışında büyük yankılar yaratmıştı. TBMM'nde, ordunun geri çekilmesi ve komutanlar eleştirilmişti. Bu durum karşısında herkesin üstünde durduğu çare olağanüstü önlemlerin alınması idi. Bundan sonra yapılacak savaşlar, Türk ulusu için ölüm- kalım mücadelesi olacağından, buna ülkenin tüm gücü ile hazırlanması artık bir zorunluluktu.

Mustafa Kemal Paşa'ya inananlar, bu ağır işin altından yalnız O'nun kalkabileceğini biliyorlardı. TBMM uzun tartışmalardan sonra 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa'nın "Türk Orduları Başkomutanı" olmasını ve vereceği emirlerin kanun niteliğinde bulunmasını kararlaştırmıştı.

Türk Ordusu insan gücü bakımından Yunan ordusundan az olmakla beraber savaş yeteneği üstündü. Yunan ordusu İngiltere İmparatorluğu'nun bütün kaynaklarından faydalanıyordu. Türkler bu bakımdan yalnız kendi olanaklarıyla yetinmek zorunda idi.

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'ten aldığı yetkiye dayanarak 7-8 Ağustos'ta orduya yardım için "Tekâlif-i Milliye "emri yayımlamıştı. Her il ve İlçede " Tekâlif-i Milliye " (Milli Yardım

Kuruluşu) meydana getirilmiş, Türk Ordusu'nun donatımı için tüm millet yardıma çağırılmıştı. Her evden birer kat çamaşır, çorap ve çarık isteniyordu. Tüccarın elindeki her çeşit malın %40'nın karşılığı sonra ödenmek üzere orduya vermeleri bildiriliyordu. Arpa, buğday ve öteki tahıllara da el konmuştu. Türk Ordusu Sakarya savaşı öncesi bu çeşit yardımlarla biraz olsun donatılabilmişti.

Sakarya Meydan Savaşı ve Sonuçları

Bu yeni saldırıya çok önem veren Yunanlılar hızla hazırlanmaya başladılar. Yunan Kralı Konstantin Anadolu'ya geçti. Kütahya'da yapılan son bir toplantıdan sonra, Yunan kuvvetlerine Sakarya'yı aşarak Ankara'ya ilerlemeleri emri verildi.

Mustafa Kemal'in Başkumandanlık Savaş Yönetim yeri, savunma hatının çok yakınında, Alagöz'de idi. Savaş Sakarya bölgesinde 110 Kilometrelik bir alanda 22 gün aralıksız sürdü. Asıl çarpışmalar 23 Ağustos'ta başladı, şiddetli çarpışmalar sonunda (5 Eylül 1921) Yunan ordusu yıpranarak saldırıyı sürdürme yeteneğinden yoksun kaldı. Üzerlerine yapılan saldırı sonucunda 13 Eylül'de Sakarya'nın doğusunda hiçbir düşman askeri kalmadı. Ancak Türk Ordusu da bu çok uzun savaşta yıprandığı için düşmanı daha fazla izleyerek düşmanı yok etmeye girişmedi. Fakat düşman artık saldırı gücünü kaybetmiş, bir daha toparlayamayacak kadar yıpranmıştı.

Sakarya Meydan Savaşı Türk devletinin genç tarihine, dünyada eşine pek az rastlanan büyük bir zafer olarak geçmiştir. TBMM, Sakarya Meydan Savaşı'nı kazanan Başkomutan'a 19 Eylül 1921'de "Gazi" ünvanı ile müşirlik (mareşallık) rütbesini verdi.

Sakarya Zaferinden sonra siyasal alanda büyük bir etkinlik başladı. Bu kez Yunanlılar, Türk Ordusu'nun saldırıya geçeceğinden korkarak endişelenmişlerdir. Batılı bağlaşıklarından, özellikle İngilizler'den yardım istediler . Ancak artık kimseden yardım alamadılar.

Bu sıralarda Rusya ile aramızdaki ilişkiler daha olumlu hale geldi. 26 Eylül 1921'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletlerinin temsilcilerinin katıldığı bir konferans düzenlendi. Kars'ta yapılan bu toplantıda TBMM Hükümeti'ni Kazım Karabekir Paşa başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. Konferans 13 Ekim 1921 'de bir antlaşmayla bitmiştir. Kars Antlaşmasına göre: Taraflar birbirlerine zorla kabul ettirilmek istenen antlaşmaları benimsemeyecekler. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Türkiye'nin tanımadığı bir barış antlaşmasını tanımayacaktır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan kapitülasyonların kaldırılmasını zorunlu görüyordu. Boğazların ticarete açılması, İstanbul'un güvenliğinin sağlanması her iki tarafca benimsenmişti. Taraflar arasında genel bir af çıkarılacak, iletişimi güçlendirmek için telgraf ve demiryolunun geliştirileceği de vurgulanmıştı. Moskova

antlaşmasının bir tekrarı gibi gözüken bu antlaşma taraflar arasında olan sorunları çözümlenmiştir.

Fransız Hükümeti II. İnönü Zaferi sonrasında Franklin Bouillion'u (Franklen Buyon) Ankara'ya göndermişti. Sakarya Savaşı öncesinde Ankara'ya gelen Bouillion ile görüşmeleri bizzat Mustafa Kemal Paşa yaptı. Bouillion, Mustafa Kemal'in kararlı tutumu karşısında biraz daha imtiyazlı bir anlaşma yapabilmek için Ankara'dan ayrıldı. Zira Yunanlılar büyük bir hazırlık içinde idi. Ancak Yunan saldırısının Sakarya'da durdurulması Ankara Hükümetine siyasi alanda yeni başarılar elde etme imkanı verdi. Fransa, önceleri iddia ettiği ekonomik ve kültürel ayrıcalıklardan da vazgeçerek 20 Ekim 1921'de TBMM Hükümeti ile gizlice Ankara İtilâfnamesi'ni imzalandı. Bu İtilâfname ile Türkiye siyasi, ekonomik, askeri, hiçbir hususta bağımsızlıktan fedakârlık etmeksizin vatanın değerli parçalarını kurtarmış oldu.

Buna göre: Türkiye- Suriye sınırı İskenderun Körfezi'nin güneyindeki Payas'tan başlayacak, Meydan-ı Ekbez'e oradan da Nusaybin ve Cizre'den geçerek Fırat'a ulaşacaktır. Nusaybin, Cizre ve Kilis Türkler'de kalacaktır. İki ay içinde Türk kuvvetleri bu hattın kuzeyine, Fransız kuvveti de Güneyine çekilecektir. Her iki tarafta çekildiği bölgede af ilan edecektir. İskenderun ve Antakya için özel bir yönetim sistemi oluşturulacak burada resmi dil Türkçe olacak, Türk halkının kültürünü geliştirmesi için her türlü önlem alınacaktır.

Bu antlaşma ile Güney sınırlarındaki savaş sona ermiş, bu bölgedeki kuvvetler Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. Fransa çekilirken birçok silah ve cephanesini de Türklere bırakmıştır.

İngilizler ise Yunanlılara verdikleri askerî desteğe son verirken, ellerindeki Türk esirleri de serbest bırakmışlardır. Böylece Malta'da tutuklu bulunan pek çok aydın Ankara'ya gelmiştir.

Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Savaşı

Sakarya Zaferinden sonra TBMM içinde ve dışında herkes, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde birleşmişti. O'na karşı olanlar, kesin sonuçlu bir taarruza geçmek için sıkıştırıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları, Ordu'nun Sakarya Savaşı ile yitirdiği pek çok malzemesini tamamlamadan ve onu bir taarruz gücü durumuna getirmeden girişilecek bir hücumun başarısız kalabileceği ihtimalini düşünüyorlardı. Bu nedenle dikkat ve hızla çalışmak, bir yandan da düşmanda hiçbir şüphe uyandırmamak gerekiyordu. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa TBMM'nde bile ne zaman ve nasıl taarruz edileceğini kesinlikle belirtmiyordu.

Doğu ve Güney Cephelerindeki birliklerin bir bölümü, gerekli araç ve donatımları ile sessizce ve büyük bir düzen içinde Batıya kaydırıldı. İstanbul'daki depolardaki pek çok silah ve cephane büyük bir gizlilikle deniz yoluyla Anadolu'ya kaçırıldı.

İtilaf Devletleri 22 Mart 1922'de Türkiye ve Yunanistan'ın aralarında Mütareke yapmalarını bildirdiler. Aynı tarihlerde Yunanlılar Afyon- Eskişehir demiryolunun doğusunda savunmaya geçmişlerdi.

Batı Cephesi'nin hazırlığı umut verici bir biçimde ilerlediğinden Başkomutan Mustafa Kemal Paşa yakın bir zamanda taarruz edileceğini ordu ileri gelenlerine açmış ve taarruz kararını 1922 yılı Haziran ayında vermiştir. Başkomutan, temmuz sonunda Akşehir'deki Batı Cephesi Karargahına giderek komutanlarla tekrar görüşmüş ve Ankara'ya dönmüştür.

Taarruz hazırlıkları tamamlandıktan sonra en son güne kadar Yunan Ordusuna bu konuda hiçbir şüphe verilmemesi, yapılacak hareketin tam bir baskın biçiminde olmasını sağlamıştır.

26 Ağustos 1922 sabahı, hazırlanan taarruz plânı uygulanmaya konulmuş, İngilizlerin geçilemez dedikleri Yunan mevzileri tüm olarak ele geçirilmişti. 31 Ağustos'a kadar süren çok şiddetli çarpışmalar sonucunda, Yunan kuvvetleri Doğudan ve Güneyden 2 ve 1. Ordularımızla, Kuzeyden ve Batıdan süvari Kolordumuzla kuşatılarak Dumlupınar kuzeyindeki Aslıhanlar bölgesinde yok edildi. Bu çarpışmaların tümüne Dumlupınar Meydan Savaşı denilir. 30 Ağustos günü, Yunan Ordusunun asıl kuvvetlerinin tüm olarak yok edildiği ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan doğruya yönettiği büyük savaşa ise “Başkomutan Savaşı” (Başkumandan Muharebesi) adı verilmiştir. Başkomutan, savaşın ertesi günü Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak), Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) ve Ordu komutanları Yakup Şevki (Subaşı) ve Nurettin (Sakallı) Paşalarla, Yunan kuvvetlerinin yok edildiği Çal köyü dolaylarındaki durumu inceledikten sonra gerekli tedbirleri aldı ve düşmanın aman verilmeden izlenmesini, denize dökülmesini emretti: “Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir ileri”.

İzlemenin büyük bir hızla yapılması, Batı bölgelerinde bulunan ve savaşa henüz katılmayan bazı düşman kuvvetlerine toplanma imkanı vermemiştir. Batıya ilerleyen ordularımız 9 Eylül'de İzmir'e girdi. Kuzeydeki birliklerimiz, önlerindeki Yunan birliklerini Mudanya ve Bandırma yöresine sürdüler. 11 Eylül'de Bursa kurtuldu. Tutsak edilenler dışında kaçabilen düşman askerleri Bandırma ve Kapıdağı yarım adasından gemilere binerek, perişan bir durumda yurdumuzu terk ettiler.

18 Eylül 1922’de Batı Anadolu’da hiçbir Yunan askeri kalmamıştı. 26 Ağustos’ta başlayan büyük Taarruz, 15-20 gün gibi kısa bir sürede 200.000 kişilik Yunan Ordusunun yok edilmesi ve Batı Anadolu’nun tüm olarak temizlenmesi ile sonuçlanmıştı.

OKUMA LİSTESİ

1. İhsan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)*, Eskişehir, 1985.
2. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet, İkinci Grup*, İstanbul, 1994.
3. Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara, 1975.
4. Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, 1985.
5. Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul, 1995.
6. Bilal Şimşir, *Sakarya’dan İzmir’e (1921-1922)*, İstanbul, 1972.
7. Fahri Belen, *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1973.

MUDANYA MÜTAREKESİ VE LOZAN ANLAŞMASI

MUDANYA MÜTAREKESİ (3-11 EKİM 1922)

Büyük taarruzun zaferle sona ermesi üzerine İtilâf Devletleri TBMM'ne mütareke çağrısında bulundular. Türk Ordusu ile İngiliz işgal kuvvetleri arasında bazı gerginlikler yaşandıysa da görüşmeler 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başladı.

Görüşmelerde TBMM Hükümetini Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa temsil ederken, Fevzi Paşa ve Refet Paşa da görüşmeler boyunca Mudanya'da bulundular. İngiltere'yi General Harrington, Fransa'yı General Charpy ve İtalya'yı da General Monbelli'nin temsil ettiği Mudanya'da, ateşkesle doğrudan ilgili durumda bulunan Yunanistan General Mazarakis ve Albay Sariyanis'i görevlendirmesine karşın, Yunan delegeler görüşmelere doğrudan doğruya katılmamışlar ve bir gemiden izlemekle yetinmişlerdir.

Zaman zaman gergin anların yaşandığı , hatta görüşmelerin kesilmesi tehlikesinin doğduğu ve Türk Ordusunun yeniden hareket hazırlıklarını giriştiği mütareke görüşmeleri 11 Ekimde uzlaşmayla sonuçlanmıştır.

14 Maddelik Mudanya Mütarekesinin önemli hükümleri şunlardır:

** Mütareke imzalandıktan üç gün sonra, 14/15 Ekim gecesı yürürlüğe girecektir.*

** Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki silahlı çatışma sona erecektir.*

** Yunanlılar Doğu Trakya'yı 15 gün içerisinde boşaltacaklar, bölge, itilaf Devletleri aracılığıyla 30 gün içerisinde Türk yönetimine devredilecektir.*

** Barış antlaşması imzalanıncaya kadar Türk ordusu Trakya'ya geçemeyecektir. Buna karşılık iç güvenlikle ilgili olarak sayısı 8000'i aşmayacak bir jandarma kuvveti gönderilebilecekti.*

** Barış antlaşmasının imzalanmasına kadar Meriç'in sağ sahili ve Karaağaç İtilaf Devletlerinin işgali altında kalacak ve Türk kuvvetleri Çanakkale Boğazı ve İzmit'te belirlenen çizgiyi geçemeyeceklerdir.*

Mütarekeyi kabul etmek istemeyen ve imzalamaktan kaçınan Yunan Hükümeti aradığı desteği bulamamış ve sonuçta 14 Ekimde imzalamak zorunda kalmıştır. Bu arada TBMM, Doğu Trakya'nın teslim alınması ve orada Türk yönetiminin kurulmasıyla ilgili olarak Refet Paşa'yı görevlendirmiştir. Refet Paşa 19 Ekim 1922'de TBMM temsilcisi olarak İstanbul'a girmiş ve halkın büyük bir coşkusıyla karşılanmıştır.

Mudanya Mütarekesiyle Türk-Yunan çatışmasının sona erdirilmesi ve Doğu Trakya'nın kurtarılması gibi gelişmeler Türk tarafının lehine sonuçlar doğuracak gelişmeler olarak göze çarparken, İstanbul ve Boğazlarda Türk egemenliği tam anlamıyla kurulamamıştır. Gerek Boğazlar üzerinde kontrolün sağlanamamış olması, gerekse Trakya'ya ordu geçirilememesi, barış konferansı öncesinde Türk Hükümetinin pazarlık gücünü sınırlandırmıştır. Bu hükümler, bir çok noktada önemli kazanç sağlayan Mudanya Mütarekesinin zayıf halkalarından bir kısmı olarak değerlendirilebilir.

LOZAN BARIŞ KONFERANSI:

Konferans İçin Yapılan Hazırlıklar:

Barış görüşmelerinin başlaması öncesinde Ankara, aynı tarihlerde üç önemli sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlardan birisi ve ilk gündeme gelen görüşmelerin nerede ve yapılacağı ve ne zaman başlayacağıydı. TBMM Hükümeti daha Mudanya Mütarekesi görüşmeleri devam ederken İtilaf Devletlerine verdiği bir nota ile barış konferansının 20 Ekim 1922'de İzmir'de toplanmasını teklif etmiştir. Ancak Müttefikler bu teklife sıcak bakmamışlar ve konferansla ilgili olarak kendi aralarında görüşmeleri sıklaştırmışlardır. Sonuçta barış konferansının 13 Kasım'da Lozan'da toplanması konusunda fikir birliğine varmışlar ve 27 Ekim 1922 tarihli bir nota ile de kararlarını hem TBMM Hükümeti'ne, hem de İstanbul Hükümeti'ne bildirmişlerdir.

İtilaf Devletlerinin verdikleri nota ile konferansın nerede ve ne zaman başlayacağı konusu açıklık kazanırken, konferansa hem TBMM Hükümeti'nin, hem de Osmanlı Hükümeti'nin davet edilmesiyle yeni bir sorun çıkmıştır. Lozan'da yapılacak olan barış görüşmelerine her iki hükümetin de davet edilmesi, Türk ulusunun görüşmelerde hangi hükümet tarafından temsil edileceği sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başkomutan ve Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşanın kısa bir süre önce TBMM Hükümetinin tek temsilcisi olduğunu açıklamasına rağmen, İstanbul Hükümeti sadrazamı Tevfik Paşa, bu yaklaşımı görmezlikten gelmiş ve konferansta izlenecek ortak ilkeleri tespit etmek amacıyla bir telgraf çekmiştir. TBMM'yi geçici bir kurul olarak gören ve yurdun kurtarılmasından sonra artık görevinin sona erdiğine inanan İstanbul'daki bazı çevrelerin, TBMM'nin açılmasıyla Anadolu'da yeni bir Türk devletinin kurulduğunu hala anlamamış olmaları ya da bilerek görmezlikten gelmeleri, padişah ve yakın çevresinin gerçeklerden ne denli uzak politikalar izlediğini göstermesi açısından önemlidir.

İstanbul Hükümetinin konferansa katılmak istemesi ve elde edilen askeri ve siyasi zafere ortak olmak girişimlerinde bulunması, İstanbul Hükümetinin yanı sıra Saltanat kurumunun da varlığını tartışılır hale sokmuştur. Kurtuluş savaşı yıllarında iç ve dış koşulların uygun olmaması nedeniyle saltanata karşı doğrudan doğruya olumsuz bir tavır sergilemeyen, bununla birlikte saltanat kurumunu kaldırmak için uygun bir fırsat kollayan Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te Osmanlı Hükümetine karşı doğan tepkiyi iyi kullanmış ve sorunun tümünden çözümü için saltanatın kaldırılmasını gündeme getirmiştir. İstanbul Hükümeti'nin girişimlerine saltanata ve hilafete yakın mebusların bile tepki gösterdikleri bir dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın telkinleriyle Dr. Rıza Nur Bey ve arkadaşları Saltanatın kaldırılmasına dair hazırladıkları teklifi Meclis'e sunmuşlardır. 1 Kasım 1922'de Meclis'te yapılan oylamayla Saltanat kaldırılmış ve böylelikle 600 yılı aşkın bir süre yönetimde bulunan Osmanlı hanedanının egemenliğine son verilmiştir. Saltanatın kaldırılmasından kısa bir süre sonra Tevfik Paşa sadrazamlık görevinden istifa ettiğini açıklamış ve İstanbul Hükümetinin konferansa katılma ihtimali tümüyle ortadan kalkmıştır. Bu gelişmeler karşısında İtilaf Devletlerinin “bizim için sorun yok, fark etmez” şeklinde tavır sergilemeleri, artık dış dünyanın da Osmanlı Devletinin tükendiğini ve TBMM'nin sürekliliğini kabul etmesi açısından önemlidir.

Barış konferansı öncesinde TBMM, bir yandan İstanbul Hükümeti'nin barış konferansına katılmaması için yoğun bir uğraş verirken, aynı günlerde bir diğer sorun TBMM'ni temsil edecek heyetin kimlerden oluşacağı ve bu heyetin başkanının kim olacağı sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Heyet başkanlığı için Vekiller Heyeti Reisi (Bakanlar Kurulu Başkanı) Rauf Bey başta olmak üzere Yusuf Kemal Bey, Fethi Bey ve hatta Kazım Karabekir Paşa gibi Milli Mücadele yıllarının önde gelenlerinin isimleri gündeme gelmiştir. Özellikle daha önce Mondros Mütarekesini imzalamış konu Rauf Bey açısından Lozan'a heyet başkanı olarak gitmek son derece önemli bir olay haline gelmiştir. Rauf Bey barış konferansına katılarak hem geriye dönük eleştirilerden kurtulabilecek hem de daha önce mağlup taraf olarak muamele gördüğü Batılılarla hesaplaşma imkanını bulabilecekti.

Bütün bunlara karşın Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında çok farklı bir isim vardı. Bu kişi Mudanya Mütarekesi görüşmelerinden başarıyla çıkan ve hemen her konuda Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini kazanmış olan İsmet Paşa idi. Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet Başkanlığı için Rauf Bey yerine İsmet Paşa'yı tercih etmesinde çeşitli etkenler rol oynamıştır. Her şeyden evvel Rauf Bey'in Vekiller Heyeti Reisi olması, onun Lozan'a gitmesi için bir engel teşkil etmekteydi. Çünkü Lozan Konferansı , Hariciye Vekilleri (Dışişleri

Bakanları) düzeyinde toplanacaktı ve bu nedenle de TBMM Hükümeti'nin Hariciye Vekili düzeyinde temsil edilmesi diplomatik açıdan daha uygundu. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa yurt dışında gerçekleşen ve kendisinin sınırlı etki yapabileceği bir konferans için en fazla güvendiği bir kişinin orada bulunmasını uygun görmekteydi. Meclis'teki muhalif İkinci Grupla dirsek teması içinde bulunan Rauf Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya bu yönde güven verdiğini söylemek mümkün değildi. Buna karşılık İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın direktiflerine uyma konusunda güven telkin etmekteydi ve bunu da Mudanya'da yapılan mütareke görüşmeleri sırasında kanıtlamıştı. Ayrıca İsmet Paşa, Osmanlı diplomasi geleneğinden gelmeyen yeni tip bir devlet adamıydı ve Batılılar karşısında hiçbir kompleks taşııyordu. Bu niteliği İngilizlere yakınlığı ile bilinen Rauf Bey'e karşı bir avantaj oluşturmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa Ali Fuat ve Fevzi Paşalarla, Yusuf Kemal Bey, Rauf Bey ve İsmet Paşa'nın da görüşlerini aldıktan sonra İsmet Paşa'nın heyet başkanı olmasıyla ilgili kararını açıklamıştır.

24 Ekim'de Yusuf Kemal Bey Hariciye Vekilliğinden istifa etmiş ve yerine İsmet Paşa getirilmiştir. Vekiller Heyeti tarafından saptanan Türk delegasyonu şu kişilerden oluşmuştur: Baş delege İsmet Paşa (İnönü), ikinci delege Dr. Rıza Nur Bey ve diğer delege eski iktisat vekili Hasan (Saka) Bey idi. Türk heyeti sadece bu isimlerden ibaret değildi. Bu isimlere ek olarak geniş bir danışmanlar grubu oluşturulmuştur. Bu isimlerin bazıları şunlardır: Celal (Bayar), Zekai (Apaydın), Muhtar (Çilli), Veli (Saltık), Zülfü (Tigrel, Münir (Erteğün), Tefvik (Bıyıklıoğlu), Şükrü (Kaya), Hikmet (Bayur), Fuat (Ağralı), Tahir (Taner) Ruşen Eşref (Ünaydın), Yahya Kemal (Beyatlı), Beyler.

Lozan için hükümet tarafından kesin şekli verilen heyetin TBMM tarafından onaylanmasından sonra söz alan İsmet Paşa barış konferansında savunacakları temel ilkeleri şu konuşmasıyla açıklamıştır: *“Arkadaşlar yüksek heyetinizin güvenini kazanarak barış konferansına heyetimiz gidiyor. Heyetimizin Avrupa’da takip edeceği davaların esas yolları, şimdiye kadar dünya tarafından bilinmektedir. Bu, milletimizin öteden beri milli istekleri yolunda takip ve tespit ettiği yoldur ki, Misak-ı Milli ile açıklanmıştır. Binaenaleyh Misak-ı Milli ve yüksek heyetinizin siyasetimize esas olarak kabul ettiği anlaşmalar bizim hareket hattımızın esasını teşkil eder. Misak-ı Milli ile yapılmış anlaşmalar çerçevesinde haklarımızı savunacağız. Ümit ediyoruz ki, hak ve hakikat dünyada o kadar ileri gitmiştir ki isteklerimizi kolaylıkla açıklamaya muvaffak olacağız, İnşallah barış konferansı insaniyetin, hakkı kabul hususunda çok insaflı ve çok ileri olduğuna şahit olur. Heyetimiz için yüksek Meclisin daimi yardımları ilahi kararın belirmesine vesile olacaktır”*. İsmet Paşa'nın bu sözlerinden

konferans için umut taşıdığı ve Batılı devletlere bakışının iyimser olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kısa zamanda bu iyimser hava yerini gerginliğe bırakacaktır.

Heyetin kesinleşmesinden sonra Lozan'da ele alınması gereken konular üzerinde çalışmalara hız verilmiş ve Türk tezinin özeti şeklindeki 14 maddelik talimatname hükümet tarafından heyete verilmiştir. Bu talimatname şöyledir:

1-Doğu Sınırı: Ermeni yurdu bahis konusu olamaz. Olur ise görüşmelerin kesilecektir.

2-Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancakları istenecektir. Konferansta bundan farklı olarak ortaya çıkacak güçlükler için Vekiller Heyeti'nden talimat alınacaktır. Petrol vesaire imtiyazları sorununda İngilizlere bazı ekonomik çıkarlar sağlanması görüşülebilir.

3-Suriye Sınırı: Bu sınırın düzeltilmesine olanaklar elverdiğince çalışılacak ve bu sınır şöyle olacaktır: Resi İbn-i Hayn'dan başlayarak Harm, Müslimiye, Meskene ve sonra Fırat yolu Dirizor, çöl ve nihayet Musul Vilayeti güney sınırına ulaşır.

4-Adalar: Duruma göre hareket edilecek ve kıyılarıımıza pek yakın meskun olan ve olmayan adalar derhal ilhak edilecek, başarı elde edilemediği takdirde Ankara'dan sorulacaktır.

5-Trakya Batı Sınırı: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacaktır.

6-Batı Trakya: Misak-ı Milli maddesi uygulanacaktır.

7-Boğazlarda ve Gelibolu yarımadasında yabancı askeri kuvvet kabul edilemez. Eğer bu konudaki görüşmeler kesilmeyi gerektirirse kesilmeden önce Ankara'ya bilgi verilecektir.

8-Kapitülasyonlar kabul edilemez. Görüşmelerin kesilmesi gerekir ise yapılır.

9-Azınlıklar: Esas, mübadeledir.

10-Düyun-u Umumiye: Türkiye'den ayrılan memleketlere dağıtımı, Yunanlılara devri, yani tamirata karşılık tutulması, olmadığı takdirde 20 yıl ertelenmesi gerekir. Düyun-u Umumiye İdaresi ortadan kalkacaktır. Güçlükler çıktığı takdirde Ankara'ya sorulacaktır.

11-Ordu ve donanmayı sınırlandıran konu olmayacaktır.

12-Yabancı kurumlar Türk kanunlarına tabi olacaklardır.

13-Türkiye'den ayrılan memleketler için Misak-ı Milli'nin özel maddesi yürürlüktedir.

14-Cemaatler ve İslam Vakıflar Hukuku eski antlaşmalara göre düzenlenecektir.

Sunulan bu talimatname 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barışının Türkiye için başarı mı, yoksa hezimet mi olduğu yönündeki tartışmalara bir açıklık getireceği bir gerçektir. Ayrıca Lozan Konferansı sırasında Türk heyetinin başkanı olan İsmet Paşa'nın

görüşmelerdeki tutumunun, bu talimatnameye uygun olup olmadığı da tartışmasız bir şekilde değerlendirilebilir.

b) Görüşmelerin Başlaması ve Konferansın Birinci Dönemi:

Lozan Barış Konferansı 13 Kasım 1922’de başlaması gerekirken, İngiltere’deki sorunlar ve müttefikler arasındaki görüş ayrılıklarının giderilememesi nedeniyle 20 Kasım 1922’de başlamıştır. Görüşmelerde İngiltere, Lord Curzon, Fransa Bareré, İtalya ise Garroni başkanlığındaki heyetler tarafından temsil edilmişlerdir. Bunun yanı sıra Yunanistan Venizelos, Boğazlarla ilgili görüşmelere katılmak için Lozan’a gelen Sovyet heyeti ise Çiçerin başkanlığında temsil edilmişlerdir. Ayrıca ABD de gözlemci sıfatıyla konferansa katılmıştır.

İtilaf devletlerinin temsilcileri, görüşmelerin oldukça kolay geçeceği düşüncesiyle Lozan’a gelmişlerse de, daha ilk günkü konuşmalar sonunda bu düşüncelerinde yazıldıklarını anlamışlardır.

Konferansın ilk gününden itibaren tarafların taban tabana zıt amaçlara ulaşmak için gelmiş olduklarının gelmiş olduklarının anlaşılması ve bunu her fırsatta dile getirmelerini görüşmelerin çok çetin geçeceğinin habercisi olmuştur.

Türk heyeti, elde edilen askeri zafere bir de diplomatik kazancı eklemeyi amaçlamakta ve bu nedenle Mudanya Mütarekesi’ni esas almaktaydı. Ayrıca Misak-ı Milli gibi zaferlerle güçlendirilmiş bir belgeyi de kullanarak masaya galip taraf olarak oturduğunu yinelemektedir. Buna karşılık İtilaf Devletleri, Konferansı Milli Mücadelenin bir sonucu olarak değil, I. Dünya Savaşı’nın devamı olarak görmekteydiler ve bu nedenle de galip taraf olduklarını iddia etmekteydiler. Ayrıca Mudanya’nın değil, Mondros’un esas alınması gerektiğine inanmaktaydılar.

Törenlerin tamamlanması, yöntem ve şekil sorunlarının belirlenmesinden sonra Lozan Konferansı Uşi Şatosu’nda 22 Kasım 1922’de çalışmaya başlamıştır. Üç komisyon kurulmuştur. Birinci komisyon arazi ile ilgili sorunlara, askerlikle ilgili işlere ve Boğazların statüsüne bakacaktı ve başkanlığına Lord Curzon getirilmişti. Mali ekonomik sorunlarla ilgili ikinci komisyonun başkanlığını ise Fransız Bareré’in yapması kararlaştırılmıştır. Azınlıklar ve diğer hukuki sorunlarla ilgili komisyonun üçüncü komisyondur ve başkanı İtalyan temsilci Garroni idi.

Görüşmelerin başlamasıyla birlikte Türk heyeti, İngiltere ile Musul ve Boğazlar, Fransa ile kapitülasyonlar ve imtiyazlar; İtalya ile ise kapitülasyonlar ve kabotaj gibi konularda karşı karşıya kalmış ve büyük bir çatışma içine girmiştir. Ayrıca Yunanistan’la da tazminat bedeli

Trakya sınırı (Karaağaç sorunu) ve Ahali Mücadelesi (Etabli) sorunlarında önemli görüş ayrılıkları çıkmıştır. Bu arada Bulgaristan ve Sovyet Rusya temsilcileri de, sadece Boğazlarla ilgili oturumlara katılmak için Lozan'a gelmişlerdir.

Lord Curzon'un tutumu ve diğer gelişmeler karşısında konferansın anahtar ülkesi olarak İngiltere'yi gören Türkiye, bu ülkenin kısmen de olsa tatmin edilmesinin gerektiğine inanmaya başlamıştır. Bu nedenle Sovyet Rusya'nın tüm tepki ve kışkırtmalarına karşın Boğazlar konusunda İngiliz tezine yaklaşılmış ve bu konuda İngiltere'ye belli oranda taviz verilmiştir. Sovyetler kendi çıkarlarına uygun olarak Boğazların tümüyle Türkiye'nin egemenliğine bırakılması gerektiğini savunurken, İngilizler bu bölgenin yönetiminin uluslar arası bir komisyona bırakılması ve Türkiye ile ilgili bazı sınırlamalar getirilmesinin şart olduğunu öne iddia etmişlerdir. Türk tarafı ise Misak-ı Milli'yi de göz önünde tutarak konferansın genel başarısı ve diğer konularda İngiltere'nin desteğini alabilmek için Sovyet tezinden uzaklaşmış ve İngiliz görüşüne yaklaşmıştır.

Boğazlar konusunda Sovyet Rusya'nın muhalefetine rağmen ilerleme kaydedilmişse de, bu olumlu adım diğer konulara yansımamıştır. Öyle ki Şubat ayı başlarına gelindiğinde Musul (Irak Sınırı), Karaağaç (Doğu Trakya Sınırı) mali ve ekonomik konularla, kapitülasyonlar ve Yunanistan'dan istenen tamirat bedeli konularındaki görüş ayrılıkları giderilememiştir. Görüşmelerde hiçbir ilerleme kaydedilememesi üzerine konferans çıkmaza girmiş ve 4 Şubat 1923'de kesilmiştir. Görüşmelerin başarısız olması sonucu Türk heyeti ve diğer heyetler Lozan'ı terk etmişler ve yeni bir dönem başlamıştır.

Lozan Konferansının Kesilme Dönemi ve Türkiye'deki Önemli Olaylar:

4 Şubat 1923 - 23 Nisan 1923 tarihleri arası Lozan Barış Konferansının kesilme dönemidir. Bu dönemde bir yandan görüşmelerin yeniden başlaması için taraflar birbirlerine yeni projeler sunarken, diğer bir yandan da Türkiye'nin iç politikası Lozan Konferansı ile doğrudan ve dolaylı ilgili çeşitli gelişmelere sahne olmuştur.

Konferansla dolaylı da olsa ilgisi bulunan gelişmelerin ilki 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresidir. TBMM hükümeti, daha cumhuriyet ilan edilmeden ve rejim sorunu çözümlenmeden önce, yeni Türk devletinin ekonomik politikasını belirlemek ve izlenecek ekonomik modeli tartışmak amacıyla bu konferansı toplamıştır. Kongrede yabancı sermayeye karşı olunmadığı ve yabancı sermayenin Türkiye'nin konularına uymak şartıyla yatırımlar yapabileceği uygulanmıştı. Böylece kapitülasyonlardan ve diğer imtiyazlardan vazgeçmeyen Batılı devletlere sosyalist olunmayacağı yönünde mesajlar verilmiştir. Yine kongre de kabul edilen Misak-ı İktisadi ile ekonomik bağımsızlığın önemi vurgulanmış ve

Türkiye'nin tam bağımsızlık konumundaki kararlı tutumu Batılı devletlere bir kez daha ifade edilmiştir. Tam bağımsızlık konusunda kararlılık, Lozan'da çözüme kavuşturulamayan kapitülasyonlar için de Batı'ya verilmiş olan mesaj olarak görülebilir. Türkiye bu yolla, kapitülasyonların kaldırılması konusundaki ısrarından vazgeçmeyeceğini bir kez daha göstermiştir.

Türkiye İktisadi Kongresi'nin devam ettiği günlerde Ankara'da TBMM'nde de sıcak saatler yaşanmaya başlanmıştır. Lozan'dan dönen Türk Heyeti'nin Ankara'ya ulaşmasından sonra 27 Şubattan itibaren TBMM'de Lozan Konferansı ile ilgili görüşmelere başlanmıştır. Görüşmelerde muhalif II. Gruba mensup milletvekilleri (özellikle de Sırrı Bey, Ali Şükrü Bey, Yusuf Ziya Bey ve Durak Bey) heyet ve hükümete sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Lozan'da verilen bazı tavizlerden memnun olmayan muhalif mebuslar, başta Musul, Karaağaç ve mali konular olmak üzere İsmet Paşa ve Rauf Bey 'i sıkıştırmışlardır. Meclisteki tartışmalar sırasında Mustafa Kemal Paşa tam anlamıyla heyetten yana bir tavır takınmış ve heyetin meclise değil hükümete karşı sorumlu olduğunu vurgulayarak, İsmet Paşa' ya olan güvenini bir kez daha dile getirip tartışmalara son noktayı koymuştur. Meclis'te Lozan'la ilgili tartışmaların tamamlanmasından hemen sonra barış görüşmelerinin yeniden başlaması için yoğun bir çalışma dönemine girilmiştir. İtilaf Devletlerine 8 Martta her iki verilen bir nota ile barış koşullarını içeren projeyi açıklamıştır. Bu projeye göre Musul, Türkiye ile İngiltere arasında barıştan sonra 12 ay içerisinde görüşülecek, anlaşma olmadığı takdirde Milletler Cemiyeti'ne başvurulacaktı. Karaağaç Yunanistan'a terk edilecektir. Yine aynı projede Boğazların statüsü ve azınlıklar hakkındaki anlaşmazlığın olmadığı açıklanmış; borçlar ve kapitülasyonlar başta olmak üzere ekonomik ve mali konularda Türkiye'nin tutumunun değişmediği ifade edilmiştir. Buna göre kapitülasyonlar tümüyle kaldırılacak, borçlar ise taksim edilerek ödemeler altın para hesabına göre yapılacaktı. İtilaf Devletleri bu notaya 28 Martta cevap vermişler ve görüşmelerin 23 Nisanda yeniden başlayacağını duyurmuşlardır.

Konferansın Yeniden Başlaması ve Antlaşmanın İmzalanması:

Konferansın ikinci dönemi tüm heyetlerin Lozan'a ulaşmasından sonra 23 Nisan 1923'de başlamıştır. Bu dönemde Türk heyetinin başkanı yine İsmet Paşa olmakla birlikte, müttefiklerin heyetlerinde değişiklikler olmuştur. Sir Horace Rumbold İngiltere, General Pelle Fransa ve Montagna İtalya heyetinin başkanı olarak Lozan'a gelmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, İsmet Paşa'ya gönderdikleri talimatta, İstanbul'un boşaltılması ve borçların Frang olarak ödenmesi konusunda taviz verilmemesini istemişlerse

de, İsmet Paşa bu talimatı hemen uygulamamış ve Ankara'nın ısrarı sonucunda kararını değiştirmiştir. Borçların ödenmesi sorununda bozulan ilişkiler Yunanistan'dan istenen savaş tazminatı konusundaki anlaşmazlık nedeniyle daha da gerginleşmiştir. Venizelos'un tamirat bedeli karşılığında Karaağaç'ın verilmesi teklifine Ankara'dan olumsuz yanıt gelmesine karşın, İsmet Paşa'nın kendi iradesiyle Yunan teklifini kabul etmesi, İsmet Paşa - Rauf Bey ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. İsmet Paşa'nın diğer konularda başarı sağlamak amacıyla talimatların dışında hareket ederek Karaağaç karşılığında tamirat bedelinden vazgeçtiğini bildirmesine rağmen, Rauf Bey bu açıklamadan tatmin olmamıştır.

İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında kuponlar ve imtiyazlar konusunda çıkan görüş ayrılığı, artık bu iki devlet adamının tümüyle farklı çizgilere çekilmesine yol açmıştır. Ancak her ne pahasına olursa olsun barıştan yana olan Mustafa Kemal Paşa'nın kritik günlerde İsmet Paşa'yı destekleyen tutumu yüzünden muhtemel bir siyasi kriz şimdilik ortadan kalkmıştır.

Hükümet ile heyet arasındaki anlaşmazlığın Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleriyle aşılmasından sonra 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır.

Lozan Barış Antlaşması

Lozan Barış Antlaşması 143 maddeden oluşmuş ve 4 bölüm halinde düzenlenmiştir.

1)Sınırlar:

***Trakya Sınırı:** Karaağaç Türkiye'de kalacak ve Meriç Nehri sınır olacaktı. İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları dışındaki Ege Adaları Yunanistan'a bırakılacaktı. Buna karşılık Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları asker ve silahtan arındırılacaktı. Bu arada Türkiye Kıbrıs ve Mısır'ın İngiliz yönetimine geçtiğini kabul edecekti.

* **Suriye Sınırı:** 20 Ekim 1921'de Fransa ile TBMM Hükümeti arasında imzalanan Ankara İtilafnamesi'nde kabul edilen sınır aynen benimsenecekti.

* **Irak Sınırı (Musul Sorunu):** Konferansın bitiminden 9 Ay sonra yapılacak olan Türk-İngiliz ikili görüşmelerinde çözümlenecek; anlaşma sağlanamazsa çözüm Milletler Cemiyeti'nin kararına bırakılacak.

2) Boğazların Statüsü:

İtilaf Devletlerinin işgali tümüyle kalkacak ve Boğazlar Türkiye'nin başkanlığındaki uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecekti. Bu komisyonda Türk temsilcinin yanı sıra Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Rusya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan'ın temsilcileri bulunacaktı. Ayrıca Çanakkale mıntıkasında sahilden 20 kilometrelik bir bölge ile İstanbul Boğazının her iki tarafının 15 kilometrelik mıntıkası asker ve silahtan arındırılacaktı.

3) Ekonomik ve Mali Hükümler:

* Kapitülasyonlar bütün sonuçlarıyla kaldırılacaktır. Ancak bazı Batılı uzmanlar Türk adliyesini düzenlemek için 5 yıl süreyle Türkiye’de danışmanlık görevi yapacaklardı.

* Osmanlı Borçları, Osmanlı Devletinden ayrılan ülkeler arasında paylaşılacak ve Türkiye’nin payına düşen borçların ödenmesi belirli taksitlere bağlanacaktır.

* Yunanistan’dan istenen tamirat bedeli karşılığında Karaağaç Türkiye’ye verilecektir.

4) Azınlıkların Statüsü:

Türkiye içinde yaşayan Müslüman olmayan azınlıklar hukuken ve fiilen Türk uyruklu sayılacaklar ve kendileri için her türlü hayır kurumu ve okul açabileceklerdir.

Türkiye’de yaşayan Rumlarla Yunanistan’da yaşayan Türkler karşılıklı olarak değiştirileceklerdi. İstanbul’da yaşayan Rumlarla, Batı Trakya’da yaşayan Türkler bu değiş-tokuşun dışında tutulacaklardı.

OKUMA LİSTESİ

1. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, Ankara, 1983.
2. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul, 1970.
3. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar ve Belgeler*, Ankara, 1972.
4. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul, 1980.
5. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, Ankara, 1968.
6. Cemil Bilsel, *Lozan*, 2 c., İstanbul, 1933.
7. Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)*, Ankara, 1971.

MİLLÎ MÜCADELENİN DIŞ POLİTİKASI

Oysa Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Milli Mücadele'nin dış politikasında içinde yaşanan dünyanın gerçeklerini gören bir anlayış vardır. Savaş sonrasında Batı kamuoyunun tekrar uzunca sürecek bir savaşa izin vermeyeceği gerçeği biliniyor ve dile getiriliyordu. Yine galip devletlerin savaş sonrasında statükoları belirlemede hemfikir olmadıkları gerçeği yani İtilaf Devletleri'nin aralarındaki ayrılıklar biliniyor ve değerlendiriliyordu. Özellikle bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa ile diyaloga girilmişti. Böylece zaman zaman İngilizler tarafından dile getirilen bir gücü diğerine karşı kullanma ve ayrı ayrı görüşmelerle İngiltere'yi yalnız bırakma politikası başarı ile yürütülüyordu.

Hepsinden önemlisi Anadolu'daki hareket siyasi ve askeri olarak örgütlenmesini tamamladıktan sonra bir anlamda Milli Mücadele'nin temeli olan Misak-ı Milli'yi gerçekleştirme azim ve kararlılığını yani bağımsızlık için sonuna kadar mücadele edileceğini söylüyordu. Bağımsızlık ve toprak bütünlüğü için mücadele yanında Mustafa Kemal Paşa'nın belirlediği Milli Mücadele'nin dış politikasında her ülke ile barış ve görüşme yolunu açık tutarak milli hedeflere ulaşmayı sonuna dek sabırla yürütmüştür. Özellikle bu anlamda Sovyetler Birliği'ndeki yeni rejim ile kurulan ilişki çok anlamlıdır. Böylece Sovyetler Birliği ile ilişkiler geliştirilerek Batı'ya bir mesaj verilmeye çalışılmış ve Batı'ya karşı gerekirse Sovyetler ile birlikte hareket edilebileceği gösterilmiştir. Batı'da bunu fark etmiş ve Türkiye'nin Bolşevik olabileceği endişesini dile getirmiştir.

Sonuçta Milli Mücadele'nin dış politikasının hedefleri; Misak-ı Milli'yi uygulamak, Türkiye'nin dış ülkeler nezdinde tanınmasını sağlamak, çeşitli savunma, saldırmazlık, dostluk ve ittifak antlaşmalarının çerçevesi içinde maddi ve manevi yardım elde etmeye çalışmak ve bu amaçlara ulaşabilmek için her türlü propaganda amaçlarına baş vurmak olarak özetlenebilir.

Şimdi Milli Mücadele döneminde yürütülen dış politikada önemli bir yer tutan Türk Sovyet ilişkilerine geçebiliriz. I. Dünya savaşı sonrası ülkenin içinde bulunduğu güç şartlar, yeni Türk Devletinin kurulabilmesi için, başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerine karşı verilecek mücadelede dışardan yardım alınmasını zorunlu kılıyordu. Bu gerçeği fark eden Mustafa Kemal Paşa, yardım sağlanabilecek ülke olarak, 1917 Bolşevik İhtilali sonrası kurulan Sovyet Rejimini görüyordu. Çünkü Batılı Devletler (özellikle İngiltere) Türkiye'yi düşman gördükleri kadar, Rusya'daki yeni rejimi de kabul etmeyip ona karşı tavrı almışlardı.

Bu durumda ortak düşmana karşı Türkiye ve Rusya'nın karşı koymaları tabii şartlardan doğan bir dostluğu, yani Türk – Sovyet dostluğunu başlatmıştı.

Türk – Rus yakınlaşması ve işbirliği, tabii bir olay gibi görünüyorsa da; Rusların Türkiye'ye karşı olumlu bir tavır izlemeleri onların dış politikalarının bir gerçeği idi. Bolşevikler iktidara geldikten sonra 1917 aralığının ilk günlerinde yayınladıkları bir bildiri ile Rusya'da yaşayan bütün milletlerin bağımsızlıklarını tanıdıklarını ilan etmişlerdi. Bunu takiben, 1 Mayıs 1919 günü Komintern İcra Komitesi "Dünya İşçilerine" yayınladığı bir bildiride, Türkiye'ye de yer ayırmış ve Anadolu'daki hareketin başarıya ulaşarak, kendi "kıızıl ordu"sunu ve "köylü sovyetlerini" kurmasını istemişti. İşte, 1919 yazı sonlarına doğru, uzaktan uzağa karşılıklı iyi niyetleri belirtmeyle başlayan bu ilişki; Mustafa Kemal Paşa'nın 23 temmuzda Erzurum Kongresi'ndeki konuşmasında Sovyetleri öven sözler söylemesi ve bunu takiben Sivas Kongresi'nden iki gün sonra 13 Eylül 1919'da Sovyetlerin "Türkiye İşçi ve Köylülerine" hitaben ikinci bir demeç yayınlayarak Milli Mücadeleyi desteklemeye hazır olduklarını belirtmeleri ile geliyordu. Yalnız, kurulacak olan ilişkide iki tarafın beklediği şeyler farklıydı. Şöyle ki, Anadolu'daki direniş hareketini başlatanlar ve özellikle Mustafa Kemal paşa açısından bu ilişkiden beklenen, Rusya'daki yeni rejimle iyi komşuluk ve işbirliği sonucu onlardan silah yardımı sağlayarak, ortak düşman olan "emperyalistler"e karşı mücadele vermektir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu beklentilerinin Milli Mücadele'nin genel dış politikası üzerinde de etkili olduğu ilke olarak ileri sürülebilir. Bu sayede Rusya'da yeni kurulan rejimi benimsemeyen ve ona savaş açan batılı devletlere ve özellikle İngiltere'ye karşı, Ruslarla iyi ilişkiler içinde bulunarak bir güç birliği elde edilmiş olacak; bu güçbirliği aynı zamanda Türkiye açısından da batıya karşı sürekli olarak kullanılabilecek bir tehdit vasıtası olabilecekti. Ruslar ise, Anadolu'daki hareketi, batılı emperyalistlere karşı savaş veren ve ona karşı duran bir hareket olarak değerlendirmekle birlikte, bu hareketin Müslüman halkların uyanışında bir örnek teşkil edeceğini ve bu sayede onların da ayaklanabileceğini bundan ise, batılı devletlerin zarar göreceğini hesaplayarak "Burjuva Milliyetçi" ihtilalini bir "proleter" ve "köyü" ihtilaline döndürmeyi, yani, Türkiye'de Sovyet sistemine benzer bir sistem kurmayı amaçlıyorlardı. Ayrıca, Türkiye ile kurulan ilişkileri batılı devletlerle yürüttükleri müzakerelerde bir koz olarak kullanmayı düşünüyorlardı. İki tarafın beklentileri yaklaşık olarak yukarıda söylediğimiz şekilde olmasına rağmen; Anadolu, İngilizlerin desteğini almış bulunan Yunan Ordusu tarafından işgal edilme tehlikesini yaşarken, Rusya'daki yeni rejim de henüz oturmamıştı. İngilizlerin desteklediği Çarlık taraftarı generaller yeni rejime karşı silahlı mücadele halinde olduğu gibi, Kafkasların denetimi İngilizlere geçmiş ve buralarda İngilizlerin teşvikiyle Sovyetlere karşı bir tavır almış

devletçikler kurdurulmuştu. İngiltere, Boğazlar ve Karadeniz yoluyla Batum üzerinden bu Sovyet aleyhtarı generallerin savaşını sürekli olarak takviye ediyordu.

İki ülke açısından da şartların güçlüğü ortadaydı. Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin komutanları arasında Sovyetlerden yardım temin etme konusunda bir takım yazışmalar olmuştur.

Sonuçta Türk – Sovyet ilişkileri, Ankara’da 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin açılmasından sonra resmi bir nitelik kazanmıştır. 26 Nisanda Büyük Millet Meclisi Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa’nın imzasını taşıyan ve Lenin’e gönderilen mektup “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Moskova Sovyet Hükümetine Birinci Teklifidir.” Emperyalistlere karşı mücadelede Rusya Bolşevikleri ile askeri harekatı birleştirmek, Kafkas Seddi’nin yıkılmasında, Sovyet kuvvetlerinin Gürcistan’a, Türk birliklerinin de Ermenistan’a karşı harekatını, Azerbaycan’ın da Sovyet Rusya’ya katılmasının kabulünü, silah, cephane, para yardımı sağlanmasını isteyen bu teklifin Lenin’e 1 Haziranda ulaşması üzerine Dışişleri Komiseri Çiçerin 2 Haziranda karşılık vermişse de, Bu Türkiye’nin beklediği cevap sayılmazdı. Çiçerin’in cevabından önce, Meclisin açılmasını müteakip kurulan hükümette Hariciye Vekilliğini üstlenen Bekir Sami (Kunduh) Bey başkanlığındaki bir heyet Moskova’da görüşmeler yapmak üzere 11 Mayısta Ankara’dan hareket etmişti. Türk delegelerince bu karmaşık ortamda Moskova’da sürdürülen görüşmeler sonunda, 24 Ağustos 1920’de bir dostluk anlaşması taslağı hazırlanmış; fakat, bu anlaşmanın ve bunda taahhüt edilen yardımın geçerli olabilmesi için de Ermenilere Van, Muş ve Bitlis vilayetlerinden yer verilmesi şartı getirilmiştir.

Görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine Yusuf Kemal Bey Anadolu’ya geri dönmüş ve 18 Eylül 1920 tarihinde Trabzon’dan çektiği telle, “dostluk anlaşması projesi”ni ve Bekir Sami Bey’in raporunu Ankara’ya bildirmişti. Bundan sonra ise Ermenilerin tutumlarının giderek olumsuzlaşması üzerine, Doğu cephesinde 28 Eylül 1920 günü başlayan ve süratle gelişen ileri harekat neticesinde 30 Eylülde Sarıkamış ve Merdenek ele geçirilmiş bunu müteakip bir aylık bir beklemeden sonra 28 Ekim 1920’de başlayan ikinci bir harekat ile 30 Ekimde Kars geri alınmış ve 2/3 Aralık 1920’de Ermenilerle yapılan Gümrü Anlaşması neticesinde Sovyetlerle aramızda anlaşmazlık teşkil eden bir konu ortadan kaldırılmıştır.

Türk birliklerinin doğudaki harekatı gerçekleştirmesinden evvel, mayısın son haftasında Sovyetler Birliği’nden resmi olmayan ilk temsilci Ankara’ya gelmişti. Bunu başkatip derecesinde Umpal Angarski başkanlığında kalabalık bir heyetin Türkiye’ye gelmesi takip eder. Bundan sonra da 21 Kasım 1920’de Moskova büyükelçiliğine tayin edilen Ali Fuat

(Cebesoy) Paşa ile birlikte İktisat Vekili Yusuf Kemal ve Maarif Vekili Rıza Nuri Beylerden oluşan kalabalık bir heyet 1920 yılı aralık ayı başında Ankara'dan ayrılır. İlk Rus elçisi de aynı tarihlerde Türkiye'ye gelmek üzere hareket etmişti. Moskova'ya varan heyet 16 Mart 1921'de Türk – Rus dostluk anlaşmasını imzalar. Böylece Sovyetlerle olan ilişki şekillenmiş olur ve Doğu Cephesinin kuvvetlenmesi üzerine batıdaki birliklere de yardım edilebilmiştir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Türk –Sovyet yakınlaşması beraberinde bazı yeni durumları da getirir. Şöyle ki, bu ilişkiler sonucu doğan ortamda Ankara'da, komünizmin çok iyi karşılandığı bir hava esmeye ve her ne pahasına olursa olsun Sovyetlerle anlaşmanın ve uyuşmanın tek çıkar yol olduğu savunulmaya başlanmıştı. Gerek mecliste gerekse Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan yazılarda bu hava görülmekteydi. Başlangıçta Türk Sovyet ilişkilerini tereddütle karşılayan Kazım Karabekir Paşa; "...şimdiye kadar Bolşeviklerle temas etmek veya etmemek, yani dostluk ve düşmanlık cereyanlarına şimdi bir de Türkiye'de Bolşevik tarz-ı idaresi lüzumu daha mühim ve muhlik surette karışmış oluyordu..." demektedir.

Bu yakınlaşma Türkiye açısından "Sovyet yardımını temin etme" fikrinden kaynaklanırken, Sovyetler açısından da Müttefiklere karşı savaşı dolaylı yollardan yürütmek düşüncesinden kaynaklanıyordu. Bu yakınlaşmanın ideolojik mahiyetteki ikinci yönü ise, pek belirgin olmamakla birlikte, aşağıdaki konular ilke olarak ileri sürülebilir. Sovyetler Türkiye'ye yardım ederken, Anadolu'nun Bolşevikleştirilmesi yolunda ısrarlı davranmamışlar; ancak, Asya'daki ülkelerin "Milli Demokratik Devrimlerini" destekleyerek onların sosyalist aşamaya kendiliğinden yaklaşmasını düşünmüşlerdir. Milli Mücadeleyi yürüten komutanlar ise, meseleye sadece yardım temin etmek fikriyle yaklaşmışlar; bunun temin edilmesinin Bolşevikleşmek şartına bağlanması halinde, iktidarın kendi ellerinde kalması şartıyla buna razı olur gibi görünmüşler, bu arada pek çoğu "Sovyetlere hoş görünmek" düşüncesiyle hareket eden Anadolu'daki solcu gruplara yeşil ışık yakmışlardır. İşte, Yeşil Ordu'da bu sol gruplardan birisi olarak değerlendirilebilir. Sovyet yardımının Bolşevikleşmek şartına bağlı olmadığına anlaşılmaması ve Yunan ileri hareketinin kademeli olarak durdurulması üzerine Milli Mücadelenin komutanları sol gruplara karşı müsamahakar davranışlarına yavaş yavaş son vermişler ve bir süre sonra da batı ile yakınlaşma politikası içine girdiklerinden bu tür hareketleri bastırma yoluna gitmişlerdir.

Yukarıda söylediğimiz gibi batılı büyük devletlerce Birinci Dünya savaşı sonrası her taraftan işgale uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'ndan Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk Milli Devleti kurmak amacıyla olan Mustafa Kemal Paşa bu amacının ifadesi olan

Misak-ı Milli'yi dış politikasının temel dayanağı yapmış ve bunu gerçekleştirme yolunda Sovyetler ile imzalanan antlaşma ile önemli bir adım atmıştı.

Böylece Mondros Mütarekesi sonrası Paris Barış Konferansında gizli antlaşmalar çerçevesinde amellerini gerçekleştirmeyi deneyen batılı devletler, bunun mümkün olmadığını, Anadolu'daki hareketin Doğu'da Ermenilere ve Batı'da Yunanlılara karşı kazandığı zaferler sonrasında Milli hareket ile diplomatik temas yolunu açmışlar ve Londra Konferansına uzun tartışmalardan sonra Ankara'nın çağrılması gerçekleşmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyet ile Londra Konferansına katılmıştır. Bu konferanstan batılı devletlerin beklediği Sevres Antlaşmasında bazı değişiklikler yapmaktır. Şüphesiz Ankara batılı devletlerin niyetini biliyordu. Ama bu konferans Ankara'nın Misak-ı Milli'yi ve isteklerini dünya kamuoyuna duyurması için iyi bir fırsattı ve bu kullanılmalıydı. Oysa 21 Şubat'tan 12 Mart 1921 tarihine kadar devam eden görüşmelerde Ankara'nın Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmedeki kararlılığı görülecektir. Nitekim Ankara temsilcisi olan Bekir Sami Bey'e bu konuda kesin talimat vermiştir.

Ankara'nın bu talimatına yani Misak-ı Milli ilkelerinden kesinlikle taviz verilmemesi yolundaki uyarısına rağmen Bekir Sıtkı Bey ile İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri arasında görüşmeler yapılmış ve andlaşmalar imzalanmıştır.

Ankara'nın istediği; Trakya'da 1913 sınırlarına dönülmesi, Batı Trakya'nın Türkiye'ye bırakılması, İzmir'in işgaline son verilmesi, İstanbul'dan Batılı devletlerin çekilmesi, boğazların Türk egemenliğine bırakılması idi. Oysa Bekir Sami Bey'in Ankara ile görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayını almadan imzaladığı antlaşmalar ile Anadolu'daki Milli Mücadele'nin üzerine oturduğu bağımsızlık ve milli devlet ilkelerini gözetmeyen, sömürgeci anlayışın devamını ve Anadolu'nun paylaşılmasını öngören bir anlayış yatıyordu. Şüphesiz Bekir Sami Bey'in imzaladığı bu andlaşmalar Ankara tarafından onaylanmamış ve kendisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından şiddetle eleştirilmiştir.

Londra Konferansında isteklerini gerçekleştiremeyen batılı devletler Yunanlıları ileri harekate geçirerek amaçlarını gerçekleştirmek istemişlerdir. Ama bilindiği gibi İkinci İnönü, Sakarya Meydan Muharebesi ve son darbeyi Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile yiyen Yunan birlikleri Anadolu'dan çıkartılmıştır.

Bütün bu gelişmeler boyunca diplomasiyi ve görüşmeler yolu ile amaçlarını gerçekleştirmek isteyen Milli hareket ve onun önderi Mustafa Kemal Paşa her seferinde Sevr'den ufak ufak taviz verme ile karşılaşmıştır. Oysa Anadolu'daki hareketin istediği içinde

yaşanılan dünyada diğer milletlere gösterilen saygı ve anlayışın Türk Milleti'ne de gösterilmesi ve onun haklı isteklerinin karşılanmasıdır.

Ama bu süreç boyunca İtalyanlar Antalya bölgesinden öncelikli olarak çekilmeye başlamışlar ve daha sonra Fransızlar ile uzun süren görüşmeler neticesinde 20 Ekim 1921'de Ankara'da bir antlaşma imzalanmıştır. Ankara İtilafnamesi ile Fransa ile savaşa son veren Ankara böylece Sovyetler Birliği ile yapılan antlaşmadan sonra Doğu sınırlarının güvenliği yanında Güney sınırlarını da güvenlik altına alıyor ve böylece buradaki birliklerini batı cephesine kaydırma imkanı elde ediyordu.

Şüphesiz bu antlaşmanın siyasi anlamı daha da önemliydi. Böylece Ankara, Fransa ve İtalya ile anlaşarak İngiltere'yi yalnız bırakmış oluyordu. Batılı bir devlet tarafından tanınan Ankara'nın bu diplomatik başarısı savaş sonrası uygulanan politikaların ve Paris Barış Konferansı'nda İngilterenin yürüttüğü politikaların ve Anadolu'ya yönelik Yunanlıları destekleyerek yürüttüğü stratejilerinde iflası demektir. Şüphesiz diplomasi alanındaki bu başarının siyasi alandaki getirileri yanında İtalya ve Fransa'dan sağlanan askeri malzemelerin temini gibi başka yönleri de vardı.

Böylece batılı ülkelere karşı Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü dış politika Sovyetlere dayandırırken bir yandan da batılı güçler arasındaki fikir ayrılıkları ve çıkar çatışmalarından da çok iyi yararlanılmış ve bu fark edilerek batılı güçler arasındaki farklılıklar yürütülen diplomaside çok iyi kullanılmış ve bundan olumlu sonuçlar alınmıştır.

Ayrıca Anadolu'daki Milli hareket Batı'nın baskı veya boyunduruğu altında bulunan İslam ülkelerinin desteğini kazanmak için İslam faktörünü, yani dini temayı da kullanmıştır. Özellikle Hindistan Müslümanlarının yarattıkları hilafet akımı belli bir ölçüde etkili olmuştur. Bu akım Türk tezini ve haklılığını dünya kamuoyuna duyurmak yanında, Türk Milletine en zor anlarında maddi ve manevi yardımda bulunmuştur. Yine Ankara Hükümeti'nin Afganistan ile antlaşma imzalaması, Suriye ve Irak'taki direniş yanlısı kişi ve gruplarla işbirliğine girmesi İngiltere ve Fransa'yı tedirgin etmiştir. Gerçekten de bu sırada İslam ülkelerinde Türk Milli Mücadelesi, Müslüman milletlerin batı egemenliğine karşı başkaldırışının öncüsü olarak görülmeye başlanmıştır. Gelişmelerden özellikle İngiltere ve Fransa etkilenmiştir. Doğu'da genel bir İslam İhtilali'nin korkusuna kapılmışlardır.

Sonuçta Milli Mücadele döneminde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından yönlendirilen Türk dış politikası yeni ve milli bir devlet kurma çabasıdır ve bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş diplomasisini oluşturmuştur. Milli Mücadelenin askeri ve diplomatik

safhasını başarıyla sonuçlandıran Türkiye, Lozan Barış Antlaşması ile savaş sonrası statükoyu değiştiren ilk ülke olarak uluslararası alanda resmen tanınmıştır.

OKUMA LİSTESİ

1. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara, 1975.
2. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara, 1983.
3. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara, 1973.
4. Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara, 1973.
5. Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Ankara, 1992.
6. Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih 1919-1939*, Ankara, 1953.
7. Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1982.